

Numero 2/2003

Nordia

Tiedonantaja

ASU KYLÄSSÄ Kokemuksia asukaskeskeisestä kylien suunnittelusta Pohjois-Pohjanmaalla

Niina Epäily, Jouni Kiimamaa, Nina Kuikka, Toivo Muilu,
Raine Mäntysalo, Pirjo Onkalo & Kalle Reinikainen

Pohjois-Suomen maantieteellisen seuran ja
Oulun yliopiston maantieteen laitoksen julkaisuja
2003

Nordia Tiedonantoja, numero 2/2003
ISBN 951-42-7241-2
ISSN 1238-2078

Oulu yliopistopaino
2003

Nordia
Tiedonantoja

Numero 2/2003

ASU KYLÄSSÄ
Kokemuksia asukaskeskeisestä kylien
suunnittelusta Pohjois-Pohjanmaalla

Niina Epäily - Jouni Kiimamaa - Nina Kuikka - Toivo Muilu
Raine Mäntysalo - Pirjo Onkalo - Kalle Reinikainen

Nordia Tiedonantoja

Pohjois-Suomen maantieteellisen seuran
ja
Oulun yliopiston maantieteen laitoksen
julkaisuja

Osoite: Maantieteen laitos
PL 3000
90014 OULUN YLIOPISTO

Toimittajat: Juha Ridanpää juha.ridanpaa@oulu.fi
Kirsi Valta-Hulkkonen kirsi.valta@oulu.fi

Kannen kuva: Nina Kuikka

Nordia Tiedonantoja
ISBN 951-42-7241-2
ISSN 1238-2078

*Oulun yliopistopaino
Oulu 2003*

Alkusanat

Yhteistyön lisääntyminen maaseutukylillä toimivien asiantuntijoiden kesken palvelee maaseutukylän asukasta ja elinkeinonharjoittajaa. Maaseutu on perinteisesti ollut eri asiantuntijaryhmien temmelyskenttää, jossa kyläläinen elinkeinonharjoittajana on asiantuntijoiden toiminnan keskipisteessä. Maaseutukylillä lentävä lause jossakin vaiheessa olikin: “Kylätiet ovat kuralla, kun eri hankevetäjät ajavat rallia meidän yksityisteillä.” Näin on myös ollut maaseutukylien maankäytön suunnittelussa. Metsä- ja maatalouden asiantuntijat toimivat kukin oman järjestönsä alla ja ympäristönsuojeluviranomaiset omalla sektorillaan.

Maaseutukylien asukkaat ovat kuitenkin aikaansa seuraavaa väkeä, sillä kylien omista tarpeista lähteviä kylänkehittämishankkeita on syntynyt runsaasti. Tästä seurauksena ottivat Mäyrän ja Leskelän kylien asukkaat yhteyttä sekä Oulun yliopiston arkkitehtuurin osastoon että Oulun Maaseutukeskukseen ja ehdottivat kylille maankäytön suunnitteluun tähtääviä hankkeita. Syksyllä 1996 tästä kyläläisten aloitteesta syntyikin ajatus kehittää vuorovaikutteisen suunnittelun tapoja maaseutukylillä. Innostavaa oli myöskin ajatus eri ammattiryhmien kohtaamisesta ja työskentelystä yhdessä maaseutukylien eteen. Olihan Maaseutukeskuksen neuvojilla pitkät perinteet maaseudun elinkeinotoiminnan kehittämistyöstä ja järjestötyöstä. Oulun yliopiston arkkitehtuurin osasto oli puolestaan aikanaan paljonkin tutkinut pohjoissuomalaista kylää lähinnä rakentamiskulttuuria painottaen.

Yhdessä valmisteltiin hankehakemus Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmälle, joka osallistui ajatuksen edelleen kehittämiseen. Vuonna 1998 saatiinkin myönteinen rahoituspäätös “Elinkeino toimintaan pohjautuva asukaskeskeinen suunnittelumenetelmä” –hankkeelle, josta myöhemmin käytettiin nimeä ASU-hanke. Syntyi myös elävä yhteistyö Maaseutukeskuksen sekä arkkitehtuurin osaston välille. Oltiin astuttu askel lähemmäs kyläläistä palvelevaa eri ammattiryhmien välistä yhteistyötä. Edelleen kuitenkin puuttui yhteistyö maaseudulla vahvasti tutkimusta tehneeseen Oulun yliopiston maantieteen laitokseen.

Kylien maankäytön suunnittelu valittiin vuonna 2001 pohjoispohjalaisia kyliä palvelevien kärkihankkeiden aiheeksi ja syntyi Asu-kylässä! –hanke. Hanke tähtäsi laajenevaan yhteistyöhön myös yliopiston sisällä. Maantieteen laitoksen ohella arkkitehtuurin osaston uudeksi yhteistyökumppaniksi tuli sosiologian jaos, koordinoivana tahona edelleen Oulun Maaseutukeskus. Tämän hankkeen ensivaiheen tuloksia voimme tästä julkaisusta lukea.

Rinnan tämän julkaisun kanssa julkaistaan yhteenveto niistä kokemuksista, joita sain vuosina 1996 – 2001 työskennellessäni Asu-hankkeen parissa Oulun Maaseutukeskuksessa yhteistyössä Oulun yliopiston arkkitehtuurin osaston kanssa. Kirjan työnimi on “Maaseutukylien maankäytön suunnittelu asukaskeskeiseksi”. Keskeinen ajatus on kyläyhteisön sosiaalisen pääoman hyödyntäminen ja kasvattaminen maankäytön suunnittelutapahtuman aikana. Asukaskeskeinen suunnittelu vaatii suunnittelijalta kunnioittavaa asennetta maaseutukylän asukkaita ja suunniteltavan paikan ominaispiirteitä – paikan henkeä – kohtaan.

Tyytyväisenä voimme todeta, että olemme lähempänä sitä tavoitetta, johon syksyllä 1996 tulleet yhteydenotot maaseutukyliltä tähtäsivät. Kylien kehittämishankkeet synnyttävät sellaisia kehittämisideoita, joiden toteuttamiseksi maaseutukylien kokonaisvaltainen maankäytön suunnittelu on tarpeen. Kuuden vuoden aikana on kehitetty maankäytön välineitä, joita hyödyntämällä asiantuntijat pystyvät tuottamaan maaseutukylien asukkaille jatkossa entistä parempia ja asukaslähtöisempiä palveluja.

Sari Niemi

Sari Niemi
Alkusanat

Sisällys

<i>Pirjo Onkalo</i> Johdanto	1
<i>Toivo Muilu</i> Kylät kehittämisen ja tutkimuksen kohteina	5
<i>Jouni Kiimamaa</i> Tulevaisuusverstaas – Ongelmia, ideoita ja toteutuksen suunnittelua yhdessä	11
<i>Nina Kuikka</i> Suunnittelu(työ)pajat – Potkua yhteiseen ideointiin	19
<i>Jouni Kiimamaa</i> Gåtur – Ohjattu kävelykierros kyläympäristön arviointivälineenä	27
<i>Niina Epäily</i> Kysely, haastattelu ja etnografinen havainnointi – Menetelmiä kylien sosiaalisten käytäntöjen kartoittamiseksi ja suunnittelun tueksi	33
<i>Kalle Reinikainen</i> SVA – Asukaskeskeinen suunnitteluprosessi	41
<i>Raine Mäntyselä</i> Kehittävä työntutkimus – Näkökulmia kylien asukaskeskeisen suunnittelun kehittämistyöhön	49
<i>Niina Epäily, Jouni Kiimamaa, Nina Kuikka, Pirjo Onkalo</i> Päätössanat	61
Kirjoittajat	63

Johdanto

Pirjo Onkalo

Tässä *Nordia tiedonantoja* -julkaisussa esitellään Oulun yliopiston maantieteen, arkkitehtuurin ja sosiologian tutkijoiden *Asu kylässä!* –hankkeen puitteissa saamia kokemuksia pohjoispohjalaisten kylien asukaskeskeisen suunnittelun kokeilusta sekä teoreettisia näkökohtia tälle tutkimus- ja kehittämistyölle. Asu kylässä! –hankkeen tarkoituksena on kehittää kyliä asukaskeskeisesti siten, että edunsaajina ovat erityisesti kylien asukkaat, yrittäjät ja maaseutuyrittäjät. Hankkeen yhtenä tavoitteena on luoda maaseutukylille uusia asukaskeskeisiä maankäytön ja ympäristön suunnittelun menetelmiä, joilla tuetaan kylien kehittämistä ja elinkeinotoiminnan harjoittamista. Menetelmiä kehitetään yhdessä asukkaiden, elinkeinotoiminnan asiantuntijoiden, Oulun yliopiston eri tieteenalojen, Oulun Maaseutukeskuksen, Pohjois-Pohjanmaan liiton ja muiden yhteistyötahojen kanssa. Yhteishanketta hallinnoi Oulun Maaseutukeskus ja Oulun yliopistosta mukana ovat arkkitehtuurin osasto, maantieteen laitos ja sosiologian jaos. Hankkeen päärahoittajina ovat TE-Keskus/EMOTR sekä seutukunnat ja kunnat. Hanke on yksi Pohjois-Pohjanmaan kylien työohjelman kärkihankkeista.

Hankkeeseen haki 83 kylää, joista mukaan valittiin 14 pilottikohdekylää (kuva 1). Seutukunnittain mukaan on valittu kaksi kylää siten, että ne edustavat mm. väestö- ja elinkeinorakenteiltaan, sijainniltaan ja maisema-

piirteiltään erityyppisiä kyliä. Hankkeen aikana laaditaan useita diplomi-, syventävien opintojen ja pro gradu –töitä, suunnitelmia ja selvityksiä, joiden tavoitteena on lisätä kohdekylien viihtyisyyttä ja elinvoimaisuutta sekä luoda edellytyksiä uusille investoinneille ja työpaikoille. Tutkimusaiheiksi ovat muodostuneet erityisesti erilaiset asumiseen ja yrittämiseen liittyvät kysymykset. Hankkeen onnistumisen kannalta kohdekylien asukkaiden ja elinkeinonharjoittajien aktiivisuus on tärkeää. Asu kylässä! –hankkeen kohdekyllä järjestetään myös seminaareja, yhteistyökokouksia ja koulutustilaisuuksia. Hankkeen ansiosta on mahdollista saada alulle myös uusia kehittämishankkeita.

Tämä julkaisu rakentuu siten, että ensimmäisenä on aiheen problematiikkaa yleisesti taustoittava artikkeli, jossa Toivo Muilu tarkastelee kylien kehittämisen ja tutkimuksen vaiheita ja nykypäivän haasteita erityisesti Pohjois-Pohjanmaalla. Julkaisu jatkuu Jouni Kuumamaan, Nina Kuikan ja Niina Epäilyksen artikkeleilla, joissa esitellään erilaisia osallistavan suunnittelun menetelmiä alkaen kokonaisvaltaisemmista ja päätyen täydentäviin metodeihin. Tarkastellut menetelmät ovat niitä, joista *Asu kylässä!* –hankkeen puitteissa on jo saatu kokemuksia eri kylillä toteutetuissa asukaskeskeisen suunnittelun kokeiluissa. Kokonaisvaltaisempia, koko suunnitteluprosessin toteuttamista opastavia menetelmiä ovat *tulevaisuusverstaas* ja *suunnittelu(työ)paja*. Metodeja, joita voidaan käyttää edellisten tukena ja osallistumispro-

Kuva 1. Asu kylässä! -hankkeen kohdekylät kunnittain (Kuva: Ella Karttimo ja Pirjo Onkalo).

sessin määrättyissä vaiheissa, ovat *gätur*, *kyseilyt*, *haastattelut* ja *etnografinen havainnointi*.

Julkaisun lopussa luodaan teoreettisia näkökulmia koko metodikenttään sosiologian ja toimintatutkimuksen perspektiiveistä ja samalla esitellään laajemmat *sosiaalisten vaikutusten arvioinnin* (SVA) ja *kehittävän työn-*

tutkimuksen menetelmälliset lähestymistavat. Kalle Reinikainen tarkastelee artikkelissaan Hailuodon uusjaon puitteissa toteutettua osallistuvaa SVA-prosessia sosiaalisen pääoman käsitteen kautta. Tapaus ei kuulu Asu kylässä! -hankkeeseen, mutta siihen sisältyy tärkeitä yleisiä näkökohtia ulkopuolisen toi-

mijan vetämän osallistumisprosessin vaikeuksista ja mahdollisuuksista kylän osin kätettyjen intressiristiriitöiden aukaisijana. Ennen päätössanoja Raine Mäntysalo kokoaa artikkelissaan yhteen julkaisun eri teemat kehittävän työntutkimuksen näkökulman kautta.

Tämän julkaisun tarkoituksena on kuvata asukakeskeisen suunnittelun moninaista kenttää lukijoille teoreettisten näkökulmien

ja konkreettisten menetelmäsimerkkien avulla. Asu kylässä! -hanke jatkuu vuoteen 2004 ja pyrkii edelleen soveltamaan sekä kehittämään asukakeskeisiä suunnittelumenetelmiä yhteistyötahojen kanssa. Prosessin avulla voidaan päästä lähemmäksi osallistavaa asukakeskeistä suunnittelu- ja kehittämiskäytäntöä, jolla on sovellusarvoa muuallakin kuin kyläympäristössä.

Kylät kehittämisen ja tutkimuksen kohteina

Toivo Muilu

Suomalaisen maaseutututkimuksen monet kasvot

Maaseutu on pitkään määrittynyt alkutuotannon kautta ja vielä nykyisinkin maaseutu ja maatalous ovat erottamaton käsitepari. Mielikuvien ja mainosten romanttinen maaseutukuva kuitenkin muuttuu sen tosiasian pohjalta, että Euroopan maaseudulla on tarjolla teollisia työpaikkoja nykyisin kaksi kertaa enemmän kuin maataloudessa. Elinkeinorakenteen muutoksen merkitys maaseudun ihmisille näkyy puolestaan siinä, että Ahvenanmaata lukuun ottamatta kaikki Euroopan unionin 25 maatalousvaltaisinta aluetta ovat köyhempiä kuin EU:n alueet keskimäärin (Muilu 2002: 27).

Maaseudun muutosta ja muutoksen hallintaa koskevalle tutkimukselle on siis yhteiskunnallinen tilaus. Siiskonen (2002b) on tutkinut suomalaisen maaseutututkimuksen kehitystä välillä 1980-2000. Hänen mukaansa maaseutuun kohdistuva tutkimus on lähtökohtaisesti monitieteistä jakolinjan kulkiessa luonnontieteellisen ja ei-luonnontieteellisen tutkimuksen välillä. Ytimen muodostaa yhteiskunnallinen maaseutututkimus, johon kuuluu laaja kirjo tieteenaloja sosiologiasta ja yhteiskuntapolitiikasta maantieteeseen ja aluetieteeseen. Siiskonen määrittelee tutkimusalan seuraavasti (emt.: 79): "Maaseutututkimuksen kohteena on maaseutu ja sen taloudelliset, sosiaaliset ja kulttuuriset rakenteet, maa-

seudulla asuvat ihmiset ja heidän elinolosuhteensa sekä maaseudun kulttuuri ja historia. Maaseutututkimuksen keskiössä on maaseudun ihminen ja ihmisen toiminta maaseudulla."

Monitieteisyys on ymmärrettävästi johtanut tutkimuskohteiden heterogeenisyyteen. Siiskonen tiivistä vuoden 2002 Maaseutututkijatapaamisen avauspuheenvuorossaan Vaasassa suomalaisen maaseutututkimuksen keskeiset kohteet vuosina 1980-2000 seuraavasti (Siiskonen 2002a: 70):

- maaseutualueet, aluerakenne,
- kylät,
- maaseudun infrastruktuuri ja palvelut,
- maaseudun ihmis- ja väestöryhmät, kuten nuoret, vanhat, naiset, miehet, muut toimijat,
- eri elinkeino- ja ammattiryhmät, mm. maanviljelijät, maaseutuyrittäjät ja metsurit,
- elinkeinot ja yrittäjäyys,
- maankäyttö ja ympäristökysymykset,
- yhteisöllinen toiminta, mm. kylätoiminta ja toimintaryhmät,
- maaseutumaisema ja -kulttuuri,
- maaseutupolitiikka ja maaseudun kehittämistoimet sekä
- maatalouspolitiikka: kansallinen ja EU:n sekä EU -jäsenyyden vaikutukset.

Kylät, kylätoiminta, maankäyttö ja maaseudun ihmisten erilaiset toimintamuodot ovat siten keskeisellä sijalla suomalaisessa maaseutututkimuksessa, joten tämän julkaisun taustalla oleva Asu ky-

lässä! -hanke liittyy pitkään tutkimustraditioon. Mitä kylä oikeastaan tarkoittaa ja miten sitä on tutkittu?

Kylien ja kylätutkimuksen vaiheita

Kylät syntyivät maanviljelyksen yleistymisen myötä, jolloin siirryttiin liikkuvasta eräkulttuurista pysyvämpään asutukseen. Yksittäisten erämaatalojen ympärille alkoi erityisesti Varsinais-Suomessa, Satakunnassa, Hämeessä ja Uudellamaalla muodostua kyläasutusta, jonka syntyyn vaikutti ratkaisevasti maanomistuksen muotoutuminen. Pitkään jatkunut niittyjen ja kalavesien nautinto-oikeus loi pohjan periytyvälle omistukselle: varhaisin tieto rajoin ympäröidyistä tiluksista nykyisen Suomen alueella on jo 1320-luvulta. Ensimmäiset maankäyttöä ja -omistusta ohjaavat säädökset olivat 1300-luvun puolivälissä laadittu Maunu Eerikinpojan maanlaki ja kuningas Kristofferin maanlaki vuodelta 1442 (Ornman 2003: 87).

Maanomistuksen luonteen muutti täydellisesti 1700-luvun puolimaista 1800-luvun loppupuolelle ulottunut isojako, joka oli ajanjakson merkittävin maataloudellinen reformi. Se selkiytti talojen ja kylien tilusjakoja ja metsänomistusta ja vähensi rajariitoja, vaikka tutkimustieto isonjaon todellisista vaikutuksista on varsin ylimalkainen lähdeaineiston eli karttojen ja jakopöytäkirjojen tavattomasta laajuudesta johtuen (Saarenheimo 2003: 356). Isojako jätti jälkeensä lukuisiin kyliin tilussekaannuksia, joita pyrittiin selventämään ja täydentämään vuonna 1848 annetulla maanmittausohjesäännöllä. Sen toimeenpanoa alettiin nimittää uusjakoiksi (Korhonen 2003: 461). Uusjako on vaikuttanut kylien maankäyttöön näihin päiviin saakka (ks. Kalle Reinikaisen artikkeli tässä julkaisussa). Vuonna 1922

eduskunnassa säädettiin Lex Kallio, jolla purettiin vuokratilajelyyn perustuvaa torpparilaitosta ja tarjottiin lisämaata pientiloille sekä uusia tiloja tilattomille (Waris 1974: 22).

Kyliä historia on siis pitkä, kyliä on syntynyt ja kuollut paitsi luonnontekijöiden myös yhteiskunnallisten muutosten vaikutuksesta. Toisen maailmansodan jälkeen tehostuneen maa- ja metsätalouden aiheuttama maaseudun elinkeinorakenteen muutos näkyi 1960-luvulla alkaneena ja edelleen jatkuvana maaseutuväestön vähenemisenä ja ikääntymisenä. Maaseudun murros herätti Suomessa kiinnostuksen maaseutu- ja kylätutkimukseen. Tommilan ja Heervän (1980: 9) mukaan kyliä tutkittiin jo 1920-luvulla mm. kansatieteilijöiden, sosiologien ja maantieteilijöiden toimesta, mutta yhteistyö tieteiden välillä alkoi vasta 1960-luvulla. Turun yliopistossa toimi 1960- ja 70-luvuilla monitieteinen kylätutkimusryhmä, jonka lähestymistapa oli mikrotasoinen (Tommila & Heervä 1980). Kylätutkimus vilkastui erityisesti maantieteessä ja esimerkiksi Oulun yliopiston maantieteen laitoksella toteutettiin 1970-luvun puolivälisestä lähtien suuri joukko kuntien ja kylien kehittämistutkimuksia. Oulun ohella myös Joensuun yliopiston maantieteen laitoksen lukuisissa kylätutkimuksissa näkyi laitosten kiinteä suhde ympäröiviin alueisiin (Leinamo 2002: 190-192).

Kyliä tutkimuksen, kehittämisen ja suunnittelun vilkastuminen ei tapahtunut irrallaan muusta yhteiskuntakehityksestä, sillä 1960- ja 1970-luvut merkitsivät suunnittelun vakiintumista osaksi yhteiskuntapolitiikkaa. Alueellisten kehityserojen tasaamiseen pyrittiin aluksi kehitysaluepolitiikan ja sittemmin aluepolitiikan nimissä. Kylätutkimus-76 oli Hyyryläisen (1994: 37) mukaan kyliä käytännönläheisen kehittämisstrategian ydinhanke. Se käynnistettiin vuonna 1977 Helsingin, Oulun, Tampereen, Joensuun ja Tu-

run yliopistojen sekä Vaasan kauppakorkeakoulun (sittemmin yliopiston) projekteina yhdeksän kokeilukunnan alueella. Hankkeen vetäjänä toimi professori Lauri Hautamäki. Kylätutkimus-76 linjasi toimintatutkimuksen traditioon pohjautuvissa tavoitteissaan useita nykyisinkin kyläsuunnittelussa noudatettavia periaatteita, kuten kylien omaehtoisuuden ja yhteistyön edistämisen ja uusien ideoiden kokeilun kentällä (Hautamäki 1980; 1989). Hanke vaikutti keskeisesti nykymuotoisen kylätoiminnan ja kyläyhdistysten syntyyn.

Valtionhallinnon tasolla ensimmäinen kokonaisvaltainen askel maatalouspolitiikasta maaseutupolitiikan suuntaan oli Euroopan neuvoston aloitteesta vuonna 1988 käynnistetty ”Elävä maaseutu” -kampanja. Sen yhteydessä sisäasiainministeriö ja maaja metsätalousministeriö toteuttivat maaseudun kehittämisprojektin vuosina 1988-1991. Tästä käynnistynyt kehitys johti nykyisen Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmän (YTR) ja maaseudun kehittämisen kokonaisohjelmien syntyyn. Niissä on keskeistä eri ministeriöiden ja lukuisten sidosryhmien koordinoitu yhteistyö (Granberg & Csirtes 2003: 11).

Kylätoiminnan ja kylien kehittämisen alkuvaiheet liittyivät siis maatalouden rakennemuutoksen ja laajemmin koko maaseutua ravistelleiden yhteiskunnallisten prosessien synnyttämiin aluerakenteellisiin ongelmiin. 1970- ja 1980-luku olivat suurten kansallisten projektien aikaa, mutta varsinaisesti vasta Suomen EU-jäsenyys vuonna 1995 merkitsi nykyisen ohjelmaperusteisen aluepolitiikan, hanketoiminnan ja toimintaryhmien syntymistä mm. LEADER- ja POMO-ohjelmien myötä.

Kylien kannalta erittäin merkityksellinen tapahtuma oli kylien valtakunnallisen yhteistyöjärjestön eli Suomen Kylätoiminta ry:n

(SYTY) perustaminen vuonna 1997 aikaisemman, vuonna 1982 perustetun Kyläasiain neuvottelukunnan tilalle. Se merkitsi kylätoiminnan tehostumista verkostoitumisen kautta. Vuonna 2003 kylätoimintaa harjoittavia yhdistyksiä ja –toimikuntia oli hieman yli 3900. Kun niiden hallituksissa toimii keskimäärin kymmenen henkilöä, toiminnassa on mukana pelkästään luottamushenkilöinä kymmeniätuhansia kyläläisiä (Voimaa ... 2003: 15-17).

Pohjois-Pohjanmaan kylät kehittämisen kohteena

Pohjois-Pohjanmaa on aluerakenteeltaan hyvin heterogeeninen maakunta ulottuen Perämeren rannikoiden viljavilta lakeuksilta Suomenselän karuille vedenjakajamaille ja Kuusamon vaaramaisemiin. Kyläasutuksen rakenne on samoin hyvin erilainen eri puolilla maakuntaa, sillä se käsittää esimerkiksi nauhamaisia jokivarsikyliä, tiiviisti rakennettuja kyläyhteisöjä, vaara-asutusta ja etäällä toisistaan sijaitsevia ja autoituvia syrjäkyliä. Edelleen ihmistoiminnan luonne vaihtelee vahvoista maatalouskylistä keskusten läheisiin ”nukkumakylisiin”. Kylien kehittäminen edellyttää siten vastaavaa toimenpiteiden monimuotoisuutta: kaikki ratkaisut eivät sovi kaikille kylille. Nykyinen paikalliset lähtökohdat huomioiva omaehtoinen suunnitteludoktriini onkin vanhastaan ollut luonteva lähestymistapa Pohjois-Pohjanmaalla.

Kolmanteen maaseutupoliittiseen kokonaisohjelmaan (Ihmisten maaseutu... 2000) koottiin teemoittain kaikki maaseutua koskevat toimenpide-ehdotukset vuosille 2001-2004. Siinä linjattiin valtakunnallisten kylätoimintaa koskevien tavoitteiden ohella myös maakunnallista kylätoimintaa seuraavasti (emt.: 61): ”Maakunnalliset kylien yhteenliittymät laativat omista lähtökohdis-

taan ja tarpeistaan maakunnallisen kylätoimintaohjelman vuoden 2001 loppuun mennessä huomioon otettavaksi EU-ohjelmien ja toimintaryhmätyön toteutuksessa.”

Pohjois-Pohjanmaalla kylätoimintaa koordinoi Pohjois-Pohjanmaan Kylät ry. Maakunnan kyläohjelma laadittiin Oulun yliopiston maantieteen laitoksella (Auno 1999a). Ohjelman tausta-aineisto koottiin kyläkyselyllä, joita lähetettiin 423 kylätoimikunnalle ja muille kylillä toimiville kehittäjäorganisaatioille. Kyselyyn vastasi 234 (55%) tahoja. Kyselyn mukaan kylätoiminta oli vilkastunut Pohjois-Pohjanmaalla Suomen EU-jäsenyyden myötä, sillä ohjelmalliseen hanketoimintaan tarkoitettun EU-rahoituksen ehtona on yleensä kyläsuunnitelman olemassaolo tai sen laatiminen.

Kyläohjelmaa toteutetaan kylien työohjelman avulla, jota koordinoi Pohjois-Pohjanmaan liitossa toimiva kyläkoordinaattori ja joka alkoi TE-keskuksen rahoittamana ja liiton hallinnoimana 1.8.2000. Asu kylässä! -hanke on yksi työohjelman kärkihankkeista. Kylänkehittäjien työkaluksi on laadittu kyläohjelmatyön yhteydessä erillinen tiivistelmä (Auno 1999b).

Kylien kehittämisen ja tutkimuksen linjauksia

Kylien tulevaa asemaa voidaan lähestyä yhtäältä ohjelmien ja toisaalta tutkimuksen kautta. Valtakunnallisessa kylätoimintaohjelmassa vuosille 2003-2007 on esitetty peräti 53 toimenpide-ehdotusta. Tässä ei ole mahdollista tarkastella niitä yksityiskohtaisesti, mutta muutamia huomioita voi nostaa esiin. Ensinnäkin ohjelman lähtökohtana on kylien muuttunut rooli maaseudulla ja laajemmin yhteiskunnassa. Kylät eivät ole entiseen tapaan tiiviitä ja perinteisiä yhteisöjä, ja mitä lähempänä suurempaa työssäkäyntikeskus-

ta kylä sijaitsee, sitä vähemmän siellä yleensä on sellaisia asioita tai aktiviteetteja, jotka vahvistavat kyläläisten yhteenkuuluvuutta ja paikallista identiteettiä. Toiseksi näyttää siltä, että kylien ongelmat eivät sinällään ole juuri muuttuneet viime vuosina, mutta aikaisempiin ohjelmiin verrattuna toimenpide-ehdotukset ovat entistä konkreettisempia ja samalla tiiviisti sidottuja muun yhteiskunnan kehitykseen: kylien ja maaseudun suunnittelutoimet pyritään siis integroimaan yhä paremmin muihin suunnittelun tasoihin. Edelleen on ilmeistä, että kylätoimintaohjelmassa korostuu aikaisempaakin voimakkaammin sekä paikallistasoinen toiminta että horisontaalinen ja vertikaalinen verkottuminen (Voimaa... 2003).

Hyyryläinen (2002) toteaa maaseutututkimuksen osalta, että “on perusteltua olettaa, että 2000-luvun maaseutu tuotetaan monilta osin toisista aineksista kuin nykyinen. On tutkittava sitä, miten uusi maaseutu diskursiivisena rakenteena syntyy.” Hän perää maaseutututkimukselta yhdenmääntä ja maaseutua koskevaa yhteiskunnallista keskustelua ja päätöksentekoa palvelevaa otetta. Hyyryläisen mukaan maaseutualan ammattikuvat voi tiivistää kolmeen: maaseutututkija, maaseutupolitiikan asiantuntija ja maaseudun kehittäjä ja tulisikin pohtia, mitä näiden asiantuntijoiden tulisi tulevaisuudessa osata ja tehdä?

Suiskonen (2002b: 85-86) esittää maaseutututkimuksen tulevia linjauksia pohtiessaan erääksi tehtäväksi vuodesta 1980 lähtien tehdyn kylätutkimuksen kokoamisen, analysoinnin ja tiivistämisen. Tämä olisi epäilemättä hyödyllistä kehittämishankkeidenkin kannalta: koottu ja keskitetty kylä- ja laajemmin koko maaseutututkimuksen tietokanta tai rekisteri auttaisi uusien hankkeiden suunnittelussa. Kaikkea ei tarvitse keksiä uudelleen eikä tehtyjä virheitä ole pakko

toistaa, jos niistä ollaan tietoisia jo hankkeiden suunnitteluvaiheessa. Edelleen Siiskonen perää maaseudun muiden asukkaiden kuin viljelijäväestön eli palkansaajien, yrittäjien, eläkeläisten, työttömien ja vapaa-ajan asujien parempaa huomioimista tutkimuksen kohderyhminä.

Lopuksi

Ylläolevasta voi päätellä, että kylien kehittämistyö ja –tutkimus ei kärsi ainakaan strategisten linjausten, suunnitelmien ja ohjelmien puutteesta. Tässä on esitetty vain osa kylien toimintaa ja suunnittelua määrittävistä tahoista ja asiakirjoista: kylien tulevaisuuden vaikuttavat lisäksi mm. maakuntasuunnitelma ja –kaava, yleis- ja rantakaavat, seutukuntien ja kuntien strategiset linjaukset sekä sektoriviranomaisten päätökset (esim. metsät ja niiden suojeleminen, kyläkoulujen lakkauttamiset, tieverkon kehittäminen, vanhus- ja

hoivapalvelujen järjestäminen jne.). Kylien parissa toimivien kehittäjien ja tutkijoiden sekä kyläläisten itsensä kannalta kyseessä on “runsauden pula”, sillä vaikka eri toimijat ovat ainakin jollain tasolla verkottuneet keskenään, suunnittelussa on väistämättä päällekkäisyyttä ja eri toimijoiden on usein hankala hahmottaa oman toimintansa asemaa kokonaisuudessa.

Kylien kehittämisen peruslähtökohta on kuitenkin hyvin yksinkertainen: kylä ei voi säilyä elinvoimaisena ilman sen tulevaisuuteen uskovia ja sen edestä toimimaan valmiita kyläläisiä. Suunnittelun, kehittämisen, projektien ja hankkeiden parissa toimivien keskeisenä lähtökohtana on siten oltava kylän ja sen asukkaiden ominaislaatu ja toiveet. Osallistuvan suunnittelun käytänteiden ja työkalujen kehittämiseksi tarvitaan jatkuvasti lisää kokemuksia ja Asu kylässä! -hanke pyrkii osaltaan täyttämään tätä tarvetta.

Kirjallisuus

- Auno, P. (1999a). *Pohjois-Pohjanmaan kyläohjelma. Kylistä lähtevän maaseudun kehittämisen nykytila ja tarpeet*. Oulun yliopisto, maantieteen laitos.
- Auno, P. (1999b). *Omaehtoinen kylän kehittäminen. Vinkkejä ja virikkeitä kylätoimijoille Pohjois-Pohjanmaalla*. Oulun yliopisto, maantieteen laitos.
- Granberg, L. & A. Csirtes (2003). Kylätoiminnasta maaseutupolitiikan verkostoon. *Maaseudun uusi aika* 1/2003, 7-20.
- Hautamäki, L. (1980). Toimintatutkimuksen mahdollisuudet vaikuttaa alueelliseen kehitykseen – esimerkkinä kylätutkimus 1976. *Suomen Antropologi* 3/80, 126-134.
- Hautamäki, L. (1989). Elävä kylä – elävä kotiseutu – elävä Suomi. Kylätoiminnan tausta, synty ja laajeneminen kansanliikkeeksi. *Kyläasiain neuvottelukunta, julkaisusarja A2/89*. Orivesi.
- Hyyryläinen, T. (1994). *Toiminnan aika – tutkimus suomalaisesta kylätoiminnasta*. Vammalan Kirjapaino Oy.
- Hyyryläinen, T. (2002). Maaseutututkimus ja maaseutualan kehitys Suomessa. Esitelmä Maaseutututkijatapaamisessa Vaasassa 22.-23.8.2002 (<http://www.mtkk.helsinki.fi/mua/vaasa/torsti.htm>)
- Ihmisten maaseutu – tahdon maaseutupolitiikka (2000). Maaseutupoliittinen kokonaisuohjelma vuosille 2001-2004. *Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmän julkaisu* 8/2000.
- Korhonen, T. (2003). Koneiden aika alkamassa. Teoksessa: Suomen maatalouden historia, osa 1. Perinteisen maatalouden aika: esihistoriasta 1870-luvulle, 461-479. *Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia* 914: 1. Gummerus, Jyväskylä.
- Leinamo, K. (2002). Maaseudun pienalueisiin kohdistuneet tutkimukset Suomessa. *Maaseudun uusi aika* 1/2002, 18-27.
- Muilo, T. (2002). Eurooppalaisten maaseutujen muutos. Teoksessa: Muutoksen maaseutu. Artikkelikokoelma, 25-32. Monitieteiset maaseutuopinnot – Rural Studies, Mikkeli (<http://>

- www.mtkk.helsinki.fi/rural/liitteet/muutoksen_maaseutu.pdf)
- Orrman, E. (2003). Keskiajan maatalous. Teoksessa: Suomen maatalouden historia, osa 1. Perinteisen maatalouden aika: esihistoriasta 1870-luvulle, 87-114. *Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia* 914: 1. Gummerus, Jyväskylä.
- Saarenheimo, J. (2003). Isojako. Teoksessa: Suomen maatalouden historia, osa 1. Perinteisen maatalouden aika: esihistoriasta 1870-luvulle, s. 349-364. *Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia* 914: 1. Gummerus, Jyväskylä.
- Siiskonen, P. (2002a). Maaseutupolitiikka ja maaseutututkimus etsivät oikeutettua asemaansa. *Maaseudun uusi aika* 2/2002, 68-70.
- Siiskonen, P. (2002b). Suomalainen maaseutututkimus 1980-2000. *Maaseudun uusi aika* 3/2002, 79-88.
- Tommila, P. & I. Heervä (1980). *Muuttuva kylä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Waris, H. (1974). *Muuttuva suomalainen yhteiskunta*.
- Voimaa kuin pienessä kylässä! (2003). Valtakunnallinen kylätoimintaohjelma 2003-2007. *Suomen Kylätoiminta ry: n julkaisu* 2/2003.

Tulevaisuusverstaas – ongelmia, ideoita ja toteutuksen suunnittelua yhdessä

Jouni Kiimamaa

Kaiken suunnittelu- ja kehittämistoiminnan tärkein ja usein myös vaikein vaihe on prosessin alku. Silloin on muotoiltava ja rajattava olennaisimmat kysymykset, joihin mahdollisimman moni haluaa vastauksen. Ongelmakohtia haettaessa on ensinnäkin kriittisesti arvioitava nykytilanteen hyviä ja huonoja piirteitä. Lisäksi on valittava ne asiat ja ominaisuudet, joita halutaan säilyttää ja turvata tai ne, joita halutaan muuttaa ja kehittää eteenpäin. Tällaisen arvioinnin, ideoinnin ja valintojen teon työkaluksi tarvitaan menettelytapaa, jossa kaikkien osallistujien mielipiteet saadaan esille ja jossa jokainen voi halutessaan vaikuttaa keskustelun sisältöön. Eräs metodi laajan ongelmakentän selkiyttämiseen ja ratkaisujen etsintään on *tulevaisuusverstaas*.

Tulevaisuusverstaan taustaa

Tulevaisuusverstaas on ryhmätyöskentelynä tapahtuva menetelmä, jonka avulla suunnitellaan ja toteutetaan tulevaisuutta nykyhetken ongelmien ja toiveiden pohjalta. Tulevaisuusverstaan kehittäjä on saksalaissyntyinen tulevaisuuden tutkija Robert Jungk, joka järjesti ensimmäiset verstaat Wienissä 1950-luvulla. Hän on koonnut yhdessä Norbert R. Müllertin kanssa tulevaisuusverstaaita käsittelevän kirjan *Zukunftswerkstätten, Wege zur Wiederbelebung der Demokratie* (1981), joka on julkaistu suomeksi nimellä *Tulevaisuusverstaat – käsikirja demokratian elvyttämisen mahdollisista*

suuksista (1987). Kirjassa selostetaan yksityiskohtaisesti tulevaisuusverstaan eri vaiheita ja niiden toteuttamistapoja. Verstaaseen kuuluu kolme vaihetta: ongelma- eli kritiikkivaihe, mielikuvitusvaihe ja todellistamisvaihe, joissa edellisen vaiheen tulokset ovat aina seuraavan vaiheen lähtökohtina. Vaiheet voidaan pitää joko samassa tilaisuudessa peräkkäin tai erillisinä verstaaskertoina. Kirjoittajien mukaan tulevaisuusverstaan perustavoitteena on kansanvallan elvyttäminen, jotta ihmiset aktivoituisivat toimimaan oman tulevaisuutensa puolesta.

Asu kylässä! –hankkeen aikana tulevaisuusverstaasta on käytetty lähinnä kohdekyliin tutustumiseen, kylien vahvuuksien ja ongelmakohtien selvittämiseen sekä tarvittavien suunnittelu- ja kehittämistoimenpiteiden löytämiseen. Verstasyöskentelyä on sovellettu sekä itsenäisenä metodina että muiden toiminta- ja ryhmätyöskentelymuotojen käynnistäjänä. Autiorannalla, Kytökyllällä, Jokikylällä sekä Hetekylällä toteutettiin tulevaisuusverstaan ongelma- ja mielikuvitusvaiheet saman tilaisuuden aikana. Verstaista saatuja ongelmateemoja ja ideoita ei näissä kylissä viety todellistamisvaiheeseen saakka, vaan niitä käytettiin myöhemmin mm. suunnittelutyöpajojen lähtökohtina. Sen sijaan Kuoliossa ja Kiviniemessä tulevaisuusverstaas toteutettiin kokonaisuudessaan, pääosin Jungkin ja Müllertin kirjoittamaa opasta seuraten.

Valmistautuminen verstaustyöskentelyyn

Verstaustyöskentelyä edeltää *valmisteluvaihe*, jossa päätetään mm. verstaan teema, kokoontumispaikka ja –ajankohta. Valmisteluun kuuluu myös verstaasta tiedottaminen sekä tarvittavan materiaalin hankkiminen. Työskentelyyn tarvitaan isokokoisia paperiarkkeja ja teippiä niiden kiinnitystä varten sekä jokaista ryhmää varten kyniä, paperia, tusseja ja tarralappuja. Alun perin verstaan eri vaiheet on toteutettu tiiviissä tahdissa, esimerkiksi viikonlopun aikana, jolloin samat osallistujat ovat olleet mukana koko verstaan ajan. Koska viikonloppuverstasta on käytännössä vaikea järjestää, vaiheiden välillä voi olla viikkojen, jopa kuukausienkin taukoja. Näin menetellen osanottajien lukumäärä ja kokoonpano vaihtelevat jonkin verran tulevaisuusverstaan aikana.

Kuoliossa verstaat toteutettiin aina lauantaipäivänä, kun taas Kiviniemessä sopivin ajankohta oli arki-ilta. Verstaan eri vaiheiden välillä oli pitkäköjä taukoja molemmilla kylillä ja osittain tästä syystä osanottajien lukumäärä ja kokoonpano vaihtelivat eri kerroilla. Niinpä edellisen vaiheen tulokset kerrettiin huolellisesti seuraavan verstaan alussa sekä uusille että vanhoille osallistujille. Lisäksi jokaisesta verstaaskerrasta koottiin kirjallinen muistio, johon kyläläisten oli mahdollista tutustua jälkikäteen ennen seuraavaa verstaata.

Tulevaisuusverstas on parasta pitää riittävän väljissä tiloissa, jotta kaikki mahtuvat paikalle. Mikään ei tosin estä olemasta ulkonakin, mutta sisätiloissa voidaan keskittyä ehkä intensiivisemmin itse käsiteltävään asiaan. Kyläkoulut tai yhdistysten ja seurojen toimitalot ovat useimmiten parhaita paikkoja, sillä niissä on tavallisesti sekä ryhmätyöhön että yleiseen keskusteluun sovel-

tuvia tiloja. Myös tarjoilu ja lepotaumat on helpointa järjestää yleisissä kokoontumistiloissa. Sekä Kuolion että Kiviniemen tulevaisuusverstaat pidettiin kyläkoululla. Kuoliossa verstaan kokoontumispaikkana oli koulun liikuntasali, josta osallistujat hajaantuivat ryhmätyöskentelyvaiheessa koulun muihinkin tiloihin. Tulosten koonti- ja yhteenvetovaiheessa ryhmät kokoontuivat jälleen liikuntasaliin, missä käytiin myös yleisempää keskustelua esille nousseista aihepiireistä. Sen sijaan Kiviniemessä kaikki osallistujat pysyttelivät koko ajan ruokasalissa, jossa ryhmät jakautuivat pohdinnan ajaksi omien pöytiensä äärelle.

Tulevaisuusverstaan järjestämiseen kylällä tarvitaan sopivan paikan ja ajankohdan lisäksi ihmisiä koskettava ajankohtainen aihe, joka herättää kysymyksiä ja keskustelua. Verstaan vetäjällä on tärkeä rooli aihepiirin valinnassa ja siitä tiedottamisessa. Tiedon välittämisessä on syytä käyttää kaikkia mahdollisia keinoja, jotta mahdollisimman moni asiasta kiinnostunut saataisiin mukaan verstaaseen. Lisäksi kutsussa tai ilmoituksessa on korostettava, että kaikki ovat tervetulleita mukaan myös kesken verstaasta. Sanomalehdet, kyläkaupan ja koulujen ilmoitustaulut, kylän sisäinen posti tai kuntatiedotteet sekä suorat yhteydenotot esimerkiksi sähköpostilla ovat hyviä keinoja tavoittaa ihmisiä. Viesti kulkee koteihin myös alueen koulu- ja harrastuspiireihin ja kerhotoimintaan osallistuvien mukana.

Tulevaisuusverstas – kolmivaiheinen prosessi

Varsinainen versta käynnistyy *ongelmavaiheella*, jonka aikana työryhmät arvioivat kriittisesti käsiteltävän aiheen nykyistä tilannetta. Tässä vaiheessa ei vielä etsitä ratkaisuja, vaan keskitytään pohtimaan senhetkisiä ongelmia

ja huolenaiheita. Näin syntyneet arvostelmat kootaan seinätauluille lyhyinä ongelmalauseina tai avainsanoina, jotka vetäjän johdolla yhdistellään ja järjestetään esimerkiksi aihepiireittäin. Tämän jälkeen valitaan osallistujien tärkeimmiksi katsomat aiheet jatko-työskentelyä varten. Jungkin ja Müllertin mukaan teemat voidaan valita joko äänestämällä tai otsikoimalla ongelmauseet sopivien yläkäsitteiden alle.

Kuoliassa ja Kiviniemessä ongelmavaiheen eräs tärkeä tavoite oli, että verstaan vetäjänä toiminut opiskelija saisi mahdollisimman monipuolista tietoa kohdekylästään. Tästä syystä alkuvaiheen ”ongelmana” oli vastata sängen laajaan kysymykseen: mikä ja millainen on kylä, jossa asutte? Kuoliassa kysymys oli mielenkiintoinen, koska Kuolio, tai oikeastaan Kuolion seudun kylät, koostuu useista, toisistaan erillään olevista kylistä. Kylien erillisuus ei kuitenkaan ryhmien tuotoksissa korostunut, vaan monet Kuolion seudun ongelmat ja vahvuudet nähtiin samansuuntaisina. Sen sijaan Kiviniemessä, joka sijaitsee maantieteellisesti pienehköllä ja tiiviisti rakennetulla alueella, nousi esille aika eriäviäkin näkökulmia.

Mielikuvitusvaiheessa työryhmät ideoivat luovia ratkaisumalleja ongelmavaiheen teemoille. Tässä vaiheessa ideat voivat olla hyvinkin epärealistisia ja kaikki ajatukset ovat ”sallittuja”. Eräs ideointitapa on kääntää ongelmavaiheen kritiikkilauseet myönteisiksi väitelauseiksi, joihin tulevaisuudessa pyritään. Esimerkiksi ongelmavaiheen lause: ”kylällä ei pysty kuntoilemaan sisätiloissa” kääntyisi mielikuvitusvaiheessa muotoon: ”kylän koululla on kolme kuntosalivuoroa viikossa”. Esiin nousseet ideat kootaan ongelmavaiheen tapaan seinätauluille lyhyinä lauseina tai avainsanoina. Lopuksi ideat täsmennetään utooppisiksi suunnitelmiksi ja mielikuvitus-

teemoiksi, jotka toimivat seuraavan vaiheen lähtökohtina.

Todellistamisvaiheessa arvioidaan kriittisesti edellisen vaiheen suunnitelmia ja haetaan keinoja niiden toteuttamiseksi. Näin syntyvien toimintasuunnitelmien tueksi voidaan pyytää myös asiantuntija- ja rahoitusapua. Tässä vaiheessa voidaan verrata omia suunnitelmia vastaaviin, muualla jo toteutuneisiin suunnitelmiin. Vaiheen keskeisenä tavoitteena on etsiä ratkaisuja ja toimintamalleja, joilla päästään ensimmäisiin toteutustoimiin välittömästi. Parhaassa tapauksessa omaehtoinen toiminta voidaan käynnistää esimerkiksi talkootyönä ilman suuria investointeja. Toiminnan myötä vastaan tulevia jatko-ongelmia ja toiminnan esteitä voidaan ratkaista *jatkuvana verstaana*, jossa toistetaan tulevaisuusverstaan vaiheita yhä uudelleen.

Kuoliassa todellistamisvaiheen jälkeen järjestettiin vielä tulevaisuusverstaan yhteen- vetotilaisuus, jonne kutsuttiin muutamia kaupungin ja aluehallinnon virkamiehiä sekä paikallisen EU-rahoitteisen toimintaryhmän edustaja. Tilaisuudessa kerrattiin verstaan pohjalta syntyneet toimintasuunnitelmat, joita myös paikalle kutsutut tahot kommentoivat. Vetäjän tavoitteena olikin järjestää tilaisuus, jossa asukkaat ja heidän asioitaan hoitavat viranomaiset ja toimijat kohtaisivat. Käyty keskustelu osoitti, että jo tiedonkulkua ja vuorovaikutusta lisäämällä voitetaan monia osapuolten välisiä pelkoja ja ennakkoluuloja.

Tilannetajua ja soveltamiskykyä tarvitaan

Osallistujien jako ryhmiin on mietittävä joka kerta erikseen käsiteltävästä aiheesta riippuen. Jako voi tapahtua esimerkiksi kiertävällä luvulla tai omatoimisesti ryhmittymällä.

On kuitenkin vältettävä liian homogeenisia ryhmiä, koska silloin ei välttämättä synny hedelmällistä keskustelua. Ryhmissä olisi hyvä olla sekaisin kaikenikäisiä naisia, miehiä ja lapsia sekä esimerkiksi eri ammattien edustajia. Joskus voi olla luontevinta jakautua kyläkunnittain tai asuinalueittain, jos halutaan paneutua tarkemmin vaikkapa kunta-alueen harrastusmahdollisuuksiin.

Kuoliossa tulevaisuusverstaan aluksi osallistujat jaettiin ryhmiin juoksevalla luvulla 1,2,3 jne. Ongelmavaiheen keskeisimmät asiatemat valittiin äänestämällä siten, että jokainen osallistuja sai antaa seitsemän ääntä seitsemälle tärkeimmäksi katsomalleen väittämälle. Tämän jälkeen verstaan vetäjä ryhmitteli eniten ääniä saaneet lauseet seuraavan verstaan lähtökohdaksi. Koska kritiikki- ja ongelmalauseet kohdistuivat Kuolion seudun eri kyliin, ryhmät oli luontevinta muodostaa mielikuvitus- ja todellistamisvaiheissa kyläkunnittain. Sen sijaan Kiviniemessä työryhmät muodostuivat ongelmavaiheessa sattumanvaraisemmin. Verstaan vetäjä määräsi kuitenkin jokaiseen ryhmään sekä naisia että miehiä. Ongelmavaiheen tulosten perusteella verstaan vetäjä muotoili muutamia keskeisiä aihepiirejä, joiden perusteella osallistujat valitsivat ryhmänsä mielikuvitus- ja todellistamisvaiheessa.

Kiviniemessä osallistujien vähäisyyden takia mielikuvitusvaiheeseen siirryttiin vasta kolmannella verstaskerralla. Niinpä toinen kokoontumiskerta oli ikään kuin ongelmavaiheen kertausta, eikä verstaan kulku muutenkaan noudattanut normaalia kaavaa. Muutamaa osallistujaa ei kannattanut jakaa ryhmiin, joten kaikki istuivat saman pöydän ympärillä keskustellen aiemman ongelmavaiheen teemoista. Verstaan vetäjä oli kirjannut kyseiset teemat otsikoiksi A4-arkuille, joihin läsnäolijoita pyydettiin kirjoittamaan aiheeseen liittyvät ajatuksensa. Pienel-

lä porukalla keskustelu oli rönsyilevää ja monipuolista, mutta kirjoittamiseen piti silti erikseen kannustaa. Tavallista onkin, että vilkkaat puhujat ja erityisesti vanhemmat osallistujat kirjoittavat vähemmän kuin ryhmän hiljaisimmat jäsenet.

Ryhmiä työkentelylle on syytä antaa selkeä päättymisaika, jonka jälkeen tuotokset kerätään kokoontumistilan seinälle. Kokemusten valossa noin tunnin mittainen työkentelyjakso kerrallaan riittää. Työkentelyn aikana verstaan vetäjä voi kiertää ryhmien luona kannustamassa ajatusten kirjaamiseen tai virittämässä keskustelua, jos ryhmätyö ei jostain syystä ala sujua. Useimmiten käy kuitenkin niin, että keskustelu vain vilkastuu loppua kohti. Vetäjän täytyykin huolehtia, että kaikkien ryhmien tuotokset ehditään käydä läpi kohtuullisessa ajassa. Viikonloppuna pidettävä verstaskerta saattaa venyä taukoineen lähes neljään tuntiin, mutta iltatilaisuutena kolmekin tuntia on jo pitkä aika.

Jungkin ja Müllertin esittämiä viikonloppuverstaita ei ole hankkeen kuluessa ainkaan toistaiseksi toteutettu. Tämä vaatisi, että osallistujat valittaisiin etukäteen ja he sitoutuisivat olemaan mukana kaikissa verstaan vaiheissa. Verstaiden ajankohdat on sen sijaan soviteltu tapauskohtaisesti kylälaisten muiden kiireiden ehdoilla. Joillakin kylillä viikonloppu on paras vaihtoehto, toisilla kylillä ainostaan arki-illat ovat mahdollisia. Osittain tästä syystä verstaan eri vaiheiden välillä on ollut aika pitkiä, jopa kuukausien mittaisia taukoja. Tämä on johtanut muun muassa siihen, että osallistujamäärä ja osallistujat ovat hieman vaihdelleet eri kerroilla. Verstaan vetäjät eivät ole kuitenkaan kokeneet asiaa ongelmana, koska uudet osallistujat ovat avanneet keskusteluun toisinaan aivan uusiakin näkökulmia. Toisaalta käsiteltäviä asioita joudutaan kertaamaan enemmän, jolloin vaiheet sekoittuvat helposti

keskenään. Toisten miettiessä vasta ongelmia toiset tarjoavat jo valmiita ratkaisumalleja. Tämän vuoksi vetäjän on välillä ohjattava keskustelun suuntaa ja huolehdittava, että kaikki esille nousevat asiat kirjataan varmasti ylös.

Jokaisen verstavaiheen lopuksi on tarpeen kerrata päivän anti ja vaihtaa ajatuksia ryhmien kirjaamista näkemyksistä. Kun kaikki ongelma- tai idealauseet on kiinnitetty tarralapuilla seinätauluille, ryhmät voivat hetken aikaa tutustua itsenäisesti toistensa tuotoksiin (kuva 1). Ryhmätöiden esittelyn ja keskustelun alkaessa vetäjän täytyy huolehtia, että kaikki istuvat mahdollisimman lähellä seinätauluja. Eräs tapa on ryhmitellä istuimet puolikaareen sitä seinää kohti, johon seinätaulut tarralappuineen on kiinnitetty. Keskustelun aikana tarralappujen lausei-

siin on mahdollista esittää muutoksia, lisäyksiä ja uusiakin ajatuksia, jotka vetäjän tai apulaisen on merkittävä muistiin. Verstaan päätyttyä seinätaulut tarralappuineen irrotetaan ja kierretään rulliksi. Tämä onkin varsin nopea ja vaivaton tapa koota kaikki tulevaisuusverstaassa syntyneet ajatukset, joiden perusteella vetäjä pystyy laatimaan tarvitsemansa muistiot ja raportit seuraavia verstaskertoja varten.

Tulevaisuusverstas kylien kehittämisen- ja suunnittelutyön apuvälineenä

Tulevaisuusverstas on intensiivinen ryhmätyöskentelytapa, jossa osanottajat pääsevät sekä muotoilemaan että ratkaisemaan ajankohtaisia ongelmia. Samalla

Kuva 1. Tulevaisuusverstaan tulokset tarkastelun kohteena Kuolion koululla. Ryhmät tutustuvat toistensa ongelmalauseisiin ja avainsanoihin ennen yhteistä keskustelua (Kuva: Jouni Kiimamaa).

verstasta vetävä, mahdollisesti kylän ulkopuolinen taho, tutustuu varsin perusteellisesti kylän tai alueen asukkaisiin, ongelmiin ja tulevaisuuden toiveisiin. Tulevaisuusverstas onkin ongelmanratkaisun ohella luonteva tapa vaihtaa ajatuksia, kerätä ja välittää tietoa sekä tutustua käsiteltävän asian parissa toimiviin ihmisiin. Metodია voidaan käyttää myös ideoiden lähteenä esimerkiksi suunnittelutyöpajoille tai lähtökohtana jollekin muulle yhteistyötä vaativalle toiminnalle. Lisäksi tulevaisuusverstas auttaa kokoamaan kylän yhteiset voimavarat ja panemaan tärkeysjärjestykseen toteutuskelpoiset toiminta-ajatukset. Ideoiden toteuttaminen ja rahoituksen järjestäminenkin helpottuu, mikäli yhteisen ajatustyön tuloksista saadaan toimintasuunnitelma tai kirjallinen raportti, jota voidaan esitellä rahoittajille ja päättäjille ikään kuin kylän yhteisenä visiona ja päämääränä.

Kylän ulkopuolisen tahon järjestämässä verstaassa aihepiiri annetaan useimmiten valmiina, mutta sopivia teemoja voidaan tiedustella myös etukäteen alueen asukkailta esimerkiksi kyselyn avulla. Eräs mahdollisuus olisi tehdä tutustumiskierros etukäteen verstaan aiheeseen liittyvällä alueella. Esimerkiksi *gatur*-metodilla toteutettu kävelykierros saattaisi tarjota verstastyöskentelyyn lisäulottuvuuksia, koska sisätiloissa keskustelua käydään aina aiempien kokemusten ja mielikuvien pohjalta. Toisaalta juuri tulevaisuusverstaan ongelmapaiheessa selvitetään ja valitaan osallistujia kiinnostavia asiateemoja. Lisäksi osallistujat voivat järjestää myöhemmin omaehtoisempia verstaita, kun menetelmä on tullut tutuksi.

Keskustelu pienissä ryhmissä antaa periaatteessa jokaiselle mahdollisuuden ilmaista mielipiteensä. Vaikka ryhmään

kuuluisikin muita dominoivampia tai vaikutusvaltaisempia henkilöitä, jokainen voi tästä huolimatta kirjata ylös omat ajatuksensa. Tulevaisuusverstaan vetäjän on kuitenkin tarkkailtava, etteivät ryhmän sisäiset jännitteet estä hiljaisimpien osallistumista. Kuitenkin viimeistään verstaan purkuvaiheessa ja yleisessä keskustelussa jokaisen muistiinmerkinnät tulevat tasavertaisina esille. Tässä vaiheessa aiheita valitaan jatkotyöskentelyn pohjaksi joko äänestämällä tai vetäjän johdolla tehtävän ryhmittelyn avulla. Tämän vaiheen ongelmina voidaan nähdä osallistujien pieni edustavuus suhteessa kaikkiin kyläläisiin sekä vetäjän tietoisesti tai tiedostamattaan tekemät arvovalinnat. Tästä syystä osallistujien tärkeänä tehtävänä on olla sekä kriittisiä että ennakkoluulottomia omissa valinnoissaan.

Tulevaisuusverstas on metodi, jolla saadaan runsaasti tietoa sekä kylän nykytilanteesta että kyläläisten tulevaisuuden toiveista. Sen avulla voidaan esimerkiksi ideoida uusia elinkeinoja tai miettiä parannusehdotuksia nykyisille elinkeinoille. Verstaan vahvuutena moniin muihin menetelmiin verrattuna on se, että ideoinnin tuloksille etsitään saman tien myös toteuttamismahdollisuuksia. Lisäksi ongelmapaihe tuo rehellisesti esiin kylän heikkoudet ja vahvuudet, jolloin hurjimmatkin mielikuvitusvaiheen ideat perustuvat ainakin osittain olemassa olevaan todellisuuteen. Yritystoiminnan ideointia saattaa kuitenkin hidastaa pelko oman yritysideolehtiä leviämistä koko kylän yhteiseksi asiaksi. Jokainen voi tästä huolimatta miettiä, millä tavalla mahdollinen elinkeinotoiminta auttaisi ja kehittäisi elämää omalla kotikylällä.

Asu kylässä! –hankkeen aikana toteutetut tulevaisuusverstaat ovat painottuneet pää-

osin perustietojen keräämiseen, ongelma-aiheiden kartoittamiseen ja toteutettavissa olevien hankkeiden etsimiseen. Sen sijaan varsinaisiin maankäytön tai ympäristön suunnittelun ongelmakohtiin menetelmää ei ole toistaiseksi sovellettu. Tähänastiset verstaat ovat silti jo osoittaneet, että menetelmän avulla saadaan selville osallisten monipuolinen näkemys vaikkapa jonkin alueen hyvistä ja huonoista ominaisuuksista. Toisin sanoen tulevaisuusverstaas –metodilla on kyky nostaa esille juuri niitä ympäristön kohtia tai maankäytön ongelmia, joihin tarvittaisiin tarkempaa suunnittelua.

On mielenkiintoista huomata, että tulevaisuusverstaan ja suunnittelun päämäärät ovat monessakin mielessä samansuuntaisia. Kumpikin toiminta tähtää sen hetkisen tilanteen parantamiseen olemassa olevien voimavarojen ja vahvuuksien pohjalta. Samalla on tietoisesti etsittävä niitä asioita, ongelmia ja epäkohtia, joihin muutosta halutaan. Myös tulevaisuusverstaan vaiheet istuvat hyvin suunnittelun problematiikkaan. Nykytilanteen arviointi, luova ideointi ja realismin hiomat toteuttamissuunnitelmat ovat tuttuja vaiheita maankäytön ja ympäristön suunnittelussakin.

Kirjallisuus

Jungk, R. & N. R. Müllert (1987, alkup.1981, Zukunftswerkstätten, Wege zur Wiederbelebung der Demokratie). *Tulevaisuusverstaat. Käsikirja demokratian elvyttämisen mahdollisuuksista*. Suomen Lataamo, Karkkila.

Strange, W. (1999, alkup. 1998, Planen mit phantasie). *Luovuutta suunnitteluun – osallisuutta toteutukseen. Työkirja lasten ja nuorten tulevaisuustyöpajoihin ja suunnittelupiireihin*. Viherympäristöliitto, Helsinki.

Suunnittelu(työ)pajat – potkua yhteiseen ideointiin

Nina Kuikka

Suunnittelu(työ)paja ja sen sovellukset ovat yksi vuorovaikutteisen suunnittelun perustyökaluista. Menetelmä on saamassa yhä enemmän jalansijaa kylien kehittämisessä ja suunnittelussa sitä mukaa, kun yhteiskunnallisessa keskustelussa korostetaan suunnitteluun osallisten välistä vuorovaikutusta ja suunnitteluun sitoutumista. Suunnittelupajoja on Asu kylässä! -hankkeessa käytetty haluttaessa jäsentää ja syventää kyläläisten osin jo aiemmissa yhteyksissä esille nostamia ajatuksia ja ideoita omaan kotikylään ja sen tarjoamiin mahdollisuuksiin liittyen. Pajat ovat tarjonneet luontevan keinon myös muilla aineiston keruumenetelmillä koottujen toiveiden ja tarpeiden viemiseen askeleen lähemmäksi päätöksentekoa ja toteutusta. Pajojen avulla on haluttu saada selville niin kylillä olevia hankkeistamistoiveita kuin koulutus- ja konsultointitarpeita. Pajatoiminnan kautta on tavoiteltu konkreettisia suunnitelmaluonnoksia ja -ehdotuksia sekä toimintamalleja ideoiden jatkotyöstämistä varten.

Mikä ihmeen suunnittelupaja?

Suunnittelupajat (tai työpajat) kuuluvat tulevaisuusverstaan tavoin ns. ryhmämenetelmien joukkoon erotuksena yleisö- ja kuulemistilaisuuksista sekä yksilökeskeisistä menetelmistä, kuten kyselyistä ja haastatteluilta. Ryhmämenetelmänä työpajatoiminnassa korostetaan ryhmien sisäisen ja välisen vuorovaikutuksen huomioimista ja parantamista koko suunnittelun ajan. Ryhmä-

työskentelyn avulla voidaan suunnitteluun ja kehittämistoimintaan tavoitella lisää tehokkuutta, järjestelmällisyyttä, tasapuolisuutta tai luovuutta.

Suunnittelupajoiksi kutsutaan tilaisuuksia, joissa osallistujat pyrkivät ohjatusti keskustelemaan ja ideoimaan sekä ottamaan aktiivisesti kantaa esitettyihin asioihin. Pajoissa myös arvioidaan kriittisesti käsillä olevaa tietoa sekä pyritään ratkaisemaan ennalta määriteltyyn aiheeseen liittyviä ongelmia ja heikkouksia työskentelyä ohjeistavien kysymysten avulla. Suunnittelupaja toimiikin yhtä aikaa sekä tiedonkeruun ja –vaihdon menetelmänä että tiedon analysoinnin välineenä.

Suunnittelupaja voidaan jakaa eri vaiheisiin, joita kutakin luonnehtivat tietyt toimintamallit ja –ratkaisut. Suunnitteluvaiheessa päätetään mm. pajatoiminnan aloittamisesta, pajan aiheista ja tavoitteista, tarvittavasta taustatiedosta sekä pyritään tunnistamaan pajan onnistumisen kannalta keskeiset eturyhmät ja toimijat. Aiheeseen tutustumisen ohella käytännön järjestelyistä, vaihtoehtoisista työskentelytavoista, tiedon kulusta sekä ryhmäjäjoista vastuuhenkilöineen sovitaan järjestäytymisvaiheessa. Varsinainen pajan toimintavaihe eli ideointivaihe on vuorossa vasta tämän jälkeen. Tuumailun apuna ja asetetun tavoitteen saavuttamiseksi hyödynnetään toimintavaiheessa muita suunnittelu- ja työmenetelmiä, kuten erilaisia ideointitekniikoita, kartta- ja suunnitelmatyöskentelyä, vuorovaikutteisia näyttelyitä sekä paneelikes-

kusteluita ja yleisötilaisuuksia. Ideoinnin kautta työstetyt ehdotukset ja suunnitelmat esitetään, tuotoksista keskustellaan ja niitä arvioidaan pajan purkuvaiheessa. Pajan lopuksi työskentelyn tuloksista tiedotetaan. Käytännössä pajan eri vaiheet usein sekoittuvat ja lomittuvat keskenään.

Suunnittelupaja ratkaisujen ketjuna – vaihtoehtojen kirjoa

Pajatyöskentelyyn sisältyvät vaiheet on mahdollista toteuttaa hyvin eri tavoin – kuitenkin siten, että edellisen vaiheen valinnat aina vaikuttavat seuraavaan. Kahta täysin identtistä suunnittelupajatilaisuutta ei siten ole. Pajojen sisältö ja toimintatapa rakentuvat aina kulloisenkin suunnittelutilanteen ja –ongelman sekä pajaan osallistuvien tahojen kykyjen ja tarpeiden mukaan.

Suunnittelupajojen aiheisiin ja tavoitteisiin vaikuttaa keskeisesti pajatyöskentelyn ajoittuminen suhteessa muuhun suunnitteluun. Esimerkiksi Taivalkosken Kosto-Inkeen kylällä paja toteutettiin suunnitteluprosessin alkuvaiheessa, jolloin ideointia luonnehti pyrkimys kylän mahdollisuuksien ja vahvuuksien pohtimiseen sekä elinkeinoideoiden taustoittamiseen. Pajalla luotiin samalla pohjaa myöhemmälle suunnittelulle. Vastavasti suunnitteluprosessin edettyä ja pajatyöskentelyn tultua tutummaksi korostuvat pajoissa usein konkreettisemmat ja toteutukseen tähtäävät suunnittelu- ja kehittämistavoitteet, kuten kylän tiestöön, luonnonympäristöön ja maankäytön problematiikkaan liittyvät kysymykset. Osana pitkäkestoisempaa toimintaprosessia pajojen aiheet ovat puolestaan luonteeltaan paljolti kyläläisten osallistumista, yhteistoimintaa ja sosiaalista hyvinvointia tarkastelevia, jolloin vuoroin ideoidaan ja vuoroin toteutetaan työskentelyn hedelmiä.

Pajatyöskentelyn teemat ja tavoitteet asetetaan ensisijaisesti kylän sisäisistä lähtökohdista käsin, jolloin pajoissa käsitellään sellaisia asioita, jotka kylällä katsotaan tärkeiksi ja ajankohtaisiksi. Kylän ulkopuolelta annettu ideointityötaisy eli keskeisten asiakokonaisuuksien tai yksittäisten seikkojen esiin nostaminen ja tuominen asukkaiden arvioitavaksi ja arvotettavaksi voi joskus olla tarpeen. Pajatyöskentelyä ohjaavat tavoitteet määräytyvät sitä selkeämmin kylän ulkopuolelta, mitä enemmän erityistietämystä käsiteltävä asia vaatii, mitä lukuisampi on virkamiesten ja asiantuntijoiden osuus ideointivaiheessa pajoihin osallistuvien edustuksesta ja mitä kauempana kylän päätöksentekovallasta asioiden toteutuminen on. Tällöin pajojen perusvire on huomattavasti virallisempia toimintamalleja noudatteleva kuin pelkästään kyläläisten kesken toteutettavissa pajoissa.

Pajoissa käsiteltävät asiat vaikuttavat työskentelyssä tarvittavan tiedon määrään ja siihen, millaisessa muodossa tieto esitetään. Mikäli asia on kyläläisille entuudestaan tuttu ja läheinen, ei lisätiedon tarve ole välttämätön. Tällöin tieto voidaan esittää vaikkapa lasten piirustusten ja aineiden kautta, kuten Tyrnävän Markkuun seudulla kokeiltiin mietittäessä paikalliseen luonnonympäristöön liittyviä arvoja. Jos käsiteltävä ongelma on monisyinen tai kylän ulkopuolisen tahon määrittämä esimerkiksi rahoituksen tai lainsäädännön kautta on dokumentoitu tausta-aineisto tarpeen keskustelun, ideoinnin ja arvioinnin tueksi. Pohja-aineistoksi soveltuvat tällöin mm. valmiit suunnitelmat ja kartat, mutta myös muiden ideointipajojen ja kyläkyselyjen tulokset. Myös suullinen tieto eri näkökulmista esitettynä voi toimia asian taustoittamiseksi.

Pajatyöskentelyä tukevaan aineistoon tutustuminen on mahdollista järjestää joko

ennakkoon, varsinaisen pajatyöskentelyn aluksi tai vähitellen sitä mukaa, kun työskentelyn esiin nostamien ongelmien käsittelemisen sitä vaatii tai kun uutta tietoa esimerkiksi muilta pajaryhmiltä on saatavilla. Mikäli pajan toteuttamisesta ja käsiteltävistä aiheista sovitaan jo edellisessä asukastilaisuudessa, on myös aineistoon tutustuminen mielekästä toteuttaa ennen varsinaista ideointia. Haapaveden Kytökylällä pyydettiin pajaan osallistujia lisäksi kirjaamaan ylös suunnitteilla olevaan luontopolkuun liittyviä ajatuksia jo ennen pajan aloittamista.

Pajatyöskentelyyn järjestäytymiselle on olemassa useita vaihtoehtoja. Ryhmiin jakautuminen voi tapahtua niin pajatilaisuuden aluksi ennen ideoinnin aloittamista kuin etukäteen päätettäessä pajan toteuttamisesta. Itse ryhmien muodostamiseenkin on monta tapaa. Mm. Sievin Järvikylältä saatujen kokemusten perusteella satunnainen ryhmiin järjestäytyminen vaikkapa istumapaikan mukaan toimii etenkin ideoiden kartoitusvaiheessa, jolloin pajatyöskentelyn tavoitteet ovat laveammat sekä ryhmien lukumäärä ja koko usein suurempi kuin pajaprosessin edetessä ja syventyessä. Aiheen käsittelyn vaatiessa erityistä tietämystä tai tavoiteltaessa ideoinnilla jatkuvuutta ja sitoutumista asian toteutukseen, kuten talkootoimintaan, rahoitukseen tai yritystoiminnan perustamiseen, on osallistujien omatoiminen järjestäytyminen ryhmiin oman mielenkiinnon ja asiantuntemuksen mukaan suotavaa. Tällöin myös ryhmiin kutsuminen joko järjestävän tahon tai ryhmien vastuuhenkilöiden toimesta ennakoivasti ja harkiten on perusteltu ratkaisumalli. Ryhmiin kutsuminen toimii myös tilanteissa, joilla tavoitellaan pitkäkestoisia ja tiivistä työryhmätyöskentelyä tai joilla pyritään saamaan laaja virkamiesjoukko yhtäaikaan samaan tilaisuuteen.

Ideointivaiheessa hyödynnettävien apumenetelmien kirjo on valtaisa. Tavoiteltaessa ideoinnilla luovaa hulluutta ja runsasta ajatusten määrää soveltuvat erilaiset idea- ja aivoriivet työskentelyn tavoiksi. Paneelikeskustelut, yleisötilaisuudet ja näyttelyt voivat auttaa jäsentämään ongelmakenttää mm. vedettäessä yhteen pajatyöskentelyn tuotoksia ennen seuraavaa ideointikierrosta. Esimerkiksi Pudasjärven Hetekylällä, jossa pajatyöskentelyn tavoitteet ovat ideointiprosessin edetessä muotoutuneet selkeiksi ja suunnittelun kohde (paikallisten lampien kunnostaminen) rajatuksi, puoltaa intensiivisempi työmuoto, kuten edustuksellinen työryhmätyöskentely paikkaansa. Lisäksi suunnittelijan laatimien kartta- ja suunnitelmaluonnosten kommentointi ja korjausehdotuksista keskusteleminen ovat menettelytapoja yksityiskohtaisia asioita tai yksittäisiä kohteita suunniteltaessa.

Suunnittelupajojen päävaihe eli ideoinnin toteutus etenee joko ohjatusti tai itsenäisesti tai molempia toimintatapoja yhdistäen. Ohjatuilla pajoilla yleensä aloitetaan ja lopetetaan ulkopuolisen tahon toimesta pajatyöskentely. Vastaavasti itsenäisellä työskentelyllä jatketaan ja täydennetään epävirallisemmissa puitteissa aiemmin aloitettua ideointia kunkin teemaryhmän omilla ehdoilla. Itsenäinen pajatyöskentely soveltuu erityisesti tilanteisiin, joissa osallistujien joukko on suunnitteluun tottunutta ja motivoitunutta sekä halukas kokoontumaan asian tiimoilta tarvittaessa useastikin. Itsenäinen ideointi voi jopa korvata ohjatun pajatyöskentelyn. Ohjattuihin pajoihin kokoontuminen tapahtuu useimmiten laajempia viestintäkanavia, kuten sanomalehtiä hyödyntäen, kun taas itsenäisen pienryhmän kokoontumispyyntö hoituu usein kylän omien viestintäkanavien, mm. henkilökohtaisten kutsujen, kautta.

Tavallaan itsenäisenkin pajamenettely on ohjattua, mutta kontrolloivana tekijänä ei tällöin ole ryhmän ulkopuolinen taho, vaan vastuu toiminnasta on ryhmän sisäinen.

Pajojen purkuvaiheeseen on tarjolla yhtä monta käytäntöä kuin on ryhmiäkin. Tuotosten esittely sekä oman ja toisten aikaansaannosten arviointi voi toteutua joko suullisesti tai kirjallisesti niin ryhmä- kuin yksilötyönä. Ideoiden asettaminen tärkeysjärjestykseen ja toiminnan aikatauluttaminen on mahdollista toteuttaa joko ideoinnista vastanneen ryhmän toimesta tai purkuvaiheessa kaikkien ryhmien yhteistyönä. Esimerkiksi Pyhännän Tavastkengän kylällä ideoiden tärkeysjärjestyksestä keskusteltiin ja äänestettiin. Etenkin konkreettisissa hankkeistamistapauksissa, joissa yhteisymmärryksen saavuttaminen on suotavaa, on purkutilaisuus mahdollista järjestää erillisenä tilaisuutena.

Ääniä kentältä – kokemusten kautta kohti vuorovaikutusta ja sitoutumista

Suunnittelupajatyöskentelyä eri muodoissaan on kokeiltu kaikkiaan yhdeksällä Asu kylässä! –hankkeen kohdealueen kylällä. Tällä tavoin on pyritty testaamaan menetelmän toimivuutta kylätason suunnittelu- ja kehittämistehtävissä. Jotta suunnittelun vuorovaikutteisuuden, osallistumisen ja asukaskeskisyyden tavoitteet toteutuisivat, on kokeilujen kautta huomioitu suunnittelupajojen ongelmallisia kohtia, joihin tulisi kiinnittää erityistä huomiota.

Pajatyöskentelyn kannalta ehkä kaikkein kriittisin vaihe on toiminnan suunnittelu, jolloin liialla hätiköinnillä ja epävarmoilla ratkaisuilla voidaan menettää paljon. Alkuun on syytä tarkoin harkita pajan tarpeellisuutta kylässä vallitseva suunnittelutilanne ja –ongelma huomioiden, sillä kokemukset

ovat osoittaneet, ettei paja ole aina paras tapa toimia. Etenkin jos vapaamuotoisen ideoimisen perinteet ovat juurtuneet kylälaisten keskuudessa syvälle, voi ohjeistettu ideointi pajan muodossa olla turhauttavaa kaikkien osapuolien kannalta. Pajaa ei myöskään kannata ottaa ensimmäiseksi yhteiseksi suunnittelumenetelmäksi yhteistoimintaa vasta opettelevilla kylillä menetelmän vaativuuden takia. Lisäksi toimintaa arvostavissa kylissä on osattava vetää rajalinja riittäväälle ideoinnille ja toteutukseen siirtymiselle.

Lisäksi on tiedostettava, ettei paja ole toimivin työskentelytapa kaikkiin suunnitteluongelmiin, kuten arkaluontoisten asioiden puintiin. Pajaratkaisuuun päädyttyessä on mietittävä sitäkin, missä suunnittelun vaiheessa paja toteutetaan, eli onko ongelman ratkaisemisen kannalta viisainta järjestää ideoita kartoittava paja vai tiivistä toimintaa ja valmista suunnitelmaehdotusta tavoitteleva paja. Jälkimmäisessä tapauksessa pajan toteuttamista edesauttaa se, että toiminnan tueksi on olemassa jo valmista aineistoa.

Tavoiteltavan vuorovaikutuksen määrä riippuu suuresti pajoissa käsiteltävästä asiasta. Mitä useampaa kylän asukasta asia koskettaa ja mitä pysyvämpiä suunnittelun vaikutukset ovat, sitä useampia eri näkökulmien edustajia tulisi saada mukaan suunnitteluun tasapuolisuuden turvaamiseksi (kuva 1). Ryhmiin olisi hyvä kuulua asioista tietävien ohella myös potentiaalisia ideoiden toteuttajia, jolloin pajasuunnittelun tuotokset muuntuvat varmemmin ideoista todeksi. Toistaiseksi toteuttajien houkutteleva pajatoimintaan on osoittautunut hyvin vaikeaksi mm. liikeidean varastamispelosta johtuen tai pelosta, että ulkopuoliset sanelevat yritystoiminnan muodon.

Osallistujien henkilökohtaisella kutumisella ryhmiin voidaan kasvattaa ryhmäläis-

Kuva 1. Suunnittelupaja kokoaa yhteen eri sukupolvia. Siikajoen Karinkannan kylässä pienryhmässä pohdittiin koulun tulevaisuutta ja harrastustoiminnan kehittämistä lokakuussa 2002 (Kuva: Nina Kuikka).

ten määrää ja siten keventää yksittäisen jäsenen vastuuta. Ryhmiin osallistumisen tulee kuitenkin olla kaikin puolin vapaaehtoisuuteen perustuvaa. Jotta mahdollisimman moni, myös uusi osallistuja, pääsisi halutessaan toimintaan mukaan, on paja ja etenkin sen ideointivaihe toteutettava tarvittaessa riittävän monta kertaa ja sopivina ajankohdina. Esimerkiksi iltaisin leipätyön päätteeksi pidettävä paja saattaa karsia niin osallistujia kuin ajattelun virtaa. Toisaalta vapaa-ikänsäkin uhraaminen yhteiselle pohdiskelulle voi olla vaikeaa.

Pajoja suunniteltaessa ja niiden aiheita valittaessa tulee pysyä kohtuudessa. Käsiteltävien asioiden liiallinen määrä helposti ve-

rottaa kyläläisten rajallisia voimavaroja ja pinnallistaa ideointia. Siten joko vain yhden tai kahden mutta korkeintaan neljän teeman ottamista pajatyöskentelyn kohteeksi kerrallaan voi pitää maksimina. Aiheita valittaessa on myös pidettävä huoli siitä, että lopullinen päätösvalta aiheiden valinnan suhteen säilyy kylällä. Toiminnan pääpainon tulisi kohdentua eritoten sellaisiin kysymyksiin, joihin pajaan osallistujilla on todellinen mahdollisuus vaikuttaa. Pajojen aiheiden konkreettisuuden ja paikallisen päätösvallan kautta vahvistuu myös suunnitteluun ja toteutukseen sitoutuminen. Lisäksi työnjaon jäsentämisellä ja vastuualueiden määrittämisellä osoitetaan luottamusta niin ryhmälle kuin

sen yksittäiselle jäsenelle. Luottamus ja vastuu ovat päätösvallan ohella avaimia sitoutumiseen.

Avoimuus ja tiedon kulku koko pajaprosessin ajan on tärkeää, jotta pajan idea ja sen merkitys käsillä olevan ongelman ratkaisemisessa välittyisi kaikille suunnittelun osapuolille. Keskustelun merkitys korostuu erityisesti ryhmien toiminnassa. Keskustelun kautta välitetään arvokasta tietoa ja osaamista, mutta myös jalostetaan esitettyjä ideoita ja löydetään niihin kenties uusia ratkaisuja. Sen vuoksi on syytä kiinnittää huomiota mm. ryhmäkokoihin, ryhmien vastuuhenkilöiden valintaan sekä heidän kykyynsä ottaa hiljaisemmatkin osallistujat huomioon ja saada ryhmässä aikaan keskustelulle myönteinen ilmapiiri.

Suuren osallistujajoukon jakaminen pienryhmiksi parantaa huomattavasti pajan toimintaa. Suositeltavaksi ryhmäkooksi on Asu kylässä! –hankkeen kautta osoittautunut neljästä viiteen henkilöä. Maksimissaan ryhmäkoko on kymmenen. Tällöin luovaan ajatteluun kannustaminen, työskentelyn tasa-arvoisuuden turvaaminen ja aitoon vuorovaikutukseen pyrkiminen eri näkökulmia kuunnellen ja niitä arvostaen on vielä mahdollista saavuttaa. Ryhmäkoon kasvaessa kasvaa myös tyhjän informaation, ristiriitosten ja dominoivien persoonien rooli helposti liian suureksi, jotta voitaisiin enää puhua tasapuolisesta ja demokraattisesta suunnittelusta. Myös läsnäolevien tahojen esittäytymisellä sekä suunnittelun tilannetekijöiden kuten tilan käytön huomioimisella ja istumajärjestyksellä, voidaan oleellisesti madaltaa vuorovaikutuksen esteitä.

Vuorovaikutuksen kannalta mahdollisimman epävirallinen ilmapiiri on toimivin. Sitä esimerkiksi viranomaisten ja asiantuntijoiden osallistumisen suhteen kannattaa olla varovainen. Liian varhaisessa vaiheessa vi-

ralliset toimijat voivat tyrehdyttää vapaata ja innovatiivista ajattelua. Näin voi käydä etenkin yhteissuunnitteluun tottumattomalla kylällä. Vaikka ryhmän kokoonpanoon kuuluisi virkamiehiäkin, näyttäisi kokemusten valossa siltä, että suotuisa tilanneympäristö vallitsee esimerkiksi itsenäisessä pajatyöskentelyssä ryhmän kokoontuessa jonkun jäsenen kotona. Ilmapiiriä voidaan keventää myös vaikkapa toteuttamalla pajojen työmateriaaliin tutustuminen tilaisuuden alkukahvin lomassa. Tällöin on kuitenkin huolehdittava siitä, ettei aineiston katselu jää pelkäksi viihdykkeeksi.

Pajan purkuvaiheen keskeisimmät heikkoudet liittyvät syntyneiden tuotosten tallentamiseen ja niistä tiedottamiseen. Kaikkien, myös ääneen lausuttujen ideoiden kirjaaminen muistiin ja tuotosten koostaminen yksiin kansiin mahdollistaa pajojen antiin palaamisen myöhemminkin, eivätkä työskentelyn tulokset jää tyhjän päälle ja hyödyntämättä. Ideoiden raportoinnilla vältetään lisäksi turhaa päällekkäistä ideointia. Ajatusten kirjaaminen esimerkiksi osaksi kyläsuunnitelmaa lisää pajatyöskentelyn merkitystä menetelmänä, jolla tuetaan kylän kehittämistä pitkällä aikavälillä. Tiedottamisen ratkaisut ovat paljolti kiinni kylästä. Ensisijassa olisi pyrittävä käyttämään kylän omia viestintäkanavia, jolloin tiedon välitys vertaisryhmän kautta lisää tuotosten hyväksyttävyyttä. Tiedottamisessa on huolehdittava tiedon kulusta myös pajan toiminnan ulkopuolelle olleille kyläläisille.

Menetelmänä suunnittelupajatyöskentely vaatii paljon siihen osallistuvilta. Menetelmän kontekstisidonnaisuus asettaa etenkin pajan vetäjän persoonan ja tilanneherkkyyden koetukselle. Yleistykset ja ennako-oletukset ovat vaarallinen yhdistelmä puhuttaessa

suunnittelupajoista. Oikean menetelmän löytäminen oikeaan aikaan ja oikeaan paikkaan vaatii pitkää kokemusta ja erheistä oppimista. Esimerkiksi lasten ja nuorten kohdalla vapaamuotoisuus ja hauskuus on keskeinen kriteeri ideointitapaa valittaessa. Kaikille pajaan osallistuvilla olisikin tarjottava aikaa hengähtämiseen sekä uuden työtavan ja uusien ajatusten omaksumiselle. Rutiininomaisesti ja vain muodon vuoksi toteutettu paja ei tuota hyviä ja sosiaalisesti kestäviä loppuratkaisuja kenenkään kannalta.

Suunnittelupajojen soveltuvuus kylien kehittämisen työkalupakkiin

Pajatyöskentelyn etuna on eittämättä se, että siinä asukkaat saavat itse olla suunnittelun keskiössä. Pajat tuovat suunnittelun ihmistä lähelle, jolloin suunniteltavat asiat tulevat kytkeviksi todellisuuteen ja paikalliseen viitekehukseen. Etenkin Kuivaniemen Jokikylän kokemusten valossa pajatyöskentely tarjoaa lisäksi oivan keinon suunnittelun kannalta usein vähälle huomiolle jäävien sosiaalisten ryhmien, kuten nuorten ja lasten huomioimiseen. Suunnittelupajoissa toiminta tapahtuu asukkaiden omilla ehdoilla ja tarpeista käsin, missä viralliset suunnittelun tahot ovat vain tukevana elementtinä. Tekemisen meininkiä lisää mahdollisuus konkreettisten, kylällä yhteisesti tärkeiksi koettujen ja pitkään mieliä askarruttaneiden asioiden käsittelyyn – asioiden, jotka usein virallisen suunnittelutahon silmissä ovat pieniä. Pajatyöskentely on toimintakanava, jossa oman ajattelun tuotoksen voi nähdä toteutuvan hyvinkin nopeasti, jolloin tyytyväisyys ja sitoutuminen suunnitteluun kasvaa pitkällä aikajänteellä.

Pajojen vahvuudet pohjaavat osallistujien väliseen vuorovaikutukseen ja sen laatuun. Pajatoiminnan keinoin on mahdollis-

ta päästä hyvinkin syvälliseen eri osapuolten väliseen keskusteluun, eri näkemysten ja tiedon esille tuontiin ja niiden ymmärtämiseen, välittömään palautteen antamiseen sekä pitkäjänteiseen ja sitoutuvaan yhteistyöhön. Tämä on ensiarvoisen tärkeää paikallistason suunnittelussa, jossa muokataan asukkaiden arkielämän puitteita. Onnistuessaan pajat ovat hyvin intensiivinen toimintatapa, joka parhaimmillaan antaa koko suunnitteluprosessille aidon vuorovaikutuksen tunnun ja yhteissuunnittelun leiman.

Suunnittelupajojen etuna kylätason suunnittelussa on menetelmän muunneltavuus tilanteen ja tarpeen mukaan. Pajat soveltuvat aina suunnittelu- ja kehitysprosessin alkuvaiheen ideoinnista jonkin idean viimeistelyyn ennen toteuttamista. Pajatyöskentely on tehokas keino haluttaessa tiedottaa kylän asioista vaikkapa kunnan suuntaan tai kerätä tietoa suunnittelun ja toteutuksen pohjaksi. Pajoja voidaan järjestää minkä tahansa suunnitteluun osallisen tahon toimesta, siis myös puhtaasti kyläläisten toimesta ja hyvinkin lyhyellä varoajalla, kunhan tiedottamisesta huolehditaan. Pajojen käyttökelpoisuutta kyläsuunnittelun yleistyökaluna lisää sekin, että pajamuotoinen yhteistyöskentely soveltuu tarvittaessa yhdistettäväksi moniin muihin suunnittelumenetelmiin, kuten osaksi tulevaisuusverstasta tai kyläkävelyä. Esimerkiksi tulevaisuusverstaassa syntynyt idea voidaan jalostaa suunnittelupajassa hankkeeksi, kuten tapahtui Haapajärven Autiorannan kylällä puitaessa kylätiestöön liittyviä asioita. Vastaavasti pajan tuoksinaassa syntyneeseen maankäytön ideaan voidaan hakea lisäantia kyläkävelyllä.

Kyläläiset ovat ottaneet pajatyöskentelyn vastaan hyvin innostuneesti. Suunnittelupajaa on verrattu positiivisessa hengessä jopa entisajan iltamiin. Yhteisen juttelun ja kylän asioiden pohtimisen kautta luodaan uutta

yhteisöllisyyttä uusien keinoin. Pajatyön kautta on parhaassa tapauksessa koettu voitavan sovitella vanhoja ristiriitoja. Suunnittelupajojen avulla on saatu yhdistettyä kylien omaehtoinen ja asukaslähtöinen ideointi ulkoa ohjattuun osallistavaan ja asukaskeskeiseen suunnitteluun.

Kirjallisuus

- Kaaja, M. (2001). Suunnittelupajat. (www.hut.fi/Yksikot/YTK/koulutus/metodikortti/Suunn.html)
- Kuisma, J. & T. Peltonen (2002). *Kyläsuunnittelun opas*. WS Bookwell Oy, Porvoo.
- Loikkanen, T., T. Simonen & P. Wallenius (1997). *Osallistavan suunnittelun opas*. Suomen Graafiset Palvelut Oy, Kuopio.
- Tielaitos (1997). Vuoropuheluopas. *Tielaitoksen selvityksiä 14/1997*. Oy Edita Ab, Helsinki.

Gåtur – ohjattu kävelykierros kyläympäristön arviointivälineenä

Jouni Kiimamaa

Omaan asuinympäristöönsä sokaistuu vähitellen. Jokapäiväinen elinympäristö muodostaa monitahoisen ja kirjavan kudelman, josta on vaikea havaita yksittäisiä osatekijöitä, puhumattakaan niiden vaikutuksista kokonaisuuteen. Jo hyvin tarkkaankin rajatulla alueella asukkaiden arviot ja näkökulmat saattavat poiketa huomattavasti toisistaan. Ei siis ole ihme, että asukkailleen tutuksi käynyttä ympäristöä suunniteltaessa tai muutettaessa on miltei mahdotonta päästä täyteen yksimielisyyteen, mutta pelkkä ristiriitojen tunnistaminen ja rajaaminenkin auttaa jo eteenpäin. Toisaalta suunnittelu- ja kehittämistyön kannalta jokaisen osallisen tarjoma kokemustieto ja paikallistuntemus ovat tärkeitä osatekijöitä hyvän lopputuloksen saavuttamiseksi. Lisäksi paikan päällä koettu, autenttinen vaikutelma ympäristöstä tasoiittaa parhaimmillaan tietä osapuolten väliselle, avoimmemmalle vuorovaikutukselle. Eräs keino erilaisten näkökulmien, mielipiteiden ja ristiriitojen selvittämiseksi on *gåtur* –metodi eli ohjattu kävelykierros tai –retki muutoksen kohteena olevalla alueella.

Gåturista kyläkävelyyn ja -pyöräilyyn

Gåtur on, nimensä mukaisesti, arvioitavalla alueella järjestetty kävelykierros, jonka aikana osanottajat kirjaavat ylös mielipiteitään ja havaintojaan kohdeympäristöstä. Metodin kantamuotona voidaan pitää mm. USA:ssa,

Englannissa ja Uudessa-Seelannissa käytettyä *Post Occupancy Evaluation* –menetelmää (POE), jonka avulla rakennushankkeiden osapuolilta ja käyttäjiltä on kerätty systemaattisesti arvioita hankkeen aikana ja rakennusten käyttöönoton jälkeen. Pohjoismaissa metodia on kehitelty tanskalainen Ivor Ambrose, jolta on peräisin nimitys *gåtur*. Ruotsissa *gåturia* ovat soveltaneet mm. Eva Hurtig, Jan Paulsson ja Sylvia Sundberg sekä Suzanne de Laval, jonka väitöskirjassa *Planerare och boende i dialog. Metoder för utvärdering* (1997) metodin käyttöä kuvataan seikkaperäisesti. Enimmäkseen *gåturia* on käytetty kaupunkiympäristöjen, asuinalueiden ja suurten rakennuskohteiden arviointiin.

Asu kylässä! –hankkeen aikana metodia on sovellettu kyläympäristöjen ja kehittämiskohteiden arviointiin sekä paikallistiedon keräämiseen hankkeen kolmessa kohdekyllässä. Soveltamiskohteen ja -muotonsa perusteella menetelmästä on käytetty nimitystä *kyläkävely* tai *kyläpyöräily*. Kiviniemessä ja Lampinsaassa järjestetty kyläkävely kohdistui varsin tiiviisti rakennettuun asuin ympäristöön ja sen tärkeimpiin osa-alueisiin. Sen sijaan Püpsjärven kyläpyöräilyssä kierrettiin kylän keskipisteenä oleva suuri järvi, jonka ympärille kylä on rakentunut. Polkupyöriä käyttämällä ehdittiin tutustua useisiin kylän maiseman ja rakennetun ympäristön kannalta tärkeisiin havaintokohteisiin, jotka sijaittivat eri puolilla järveä, etäällä toisistaan.

Kyläkävelyyn valmistautuminen

Gåtur –metodin toteutus kaikkine vaiheineen vaatii paljon etukäteisvalmisteluja. Vetäjätahon on valittava sopiva ajankohta, reitti ja arvioitavat kohteet sekä järjestettävä kokoontumiskutsu ja –paikka sekä mahdollinen tarjoilu hyvissä ajoin ennen tilaisuutta. Lisäksi osallistujia varten on hankittava tarvittavat kartat ja muistiinpanovälineet. Muistiinpanoja varten hankitut A6-kokoiset vihhot ovat osoittautuneet käytännöllisiksi, sillä kävelyn aikana pienikokoinen vihko on helpompi kuljettaa ja ottaa esille kuin irralliset paperiarkit. Lisäksi kävelyn jälkeen vihhot on helppo kerätä talteen ja saatu aineisto pysyy hyvin tallessa jatkokäsittelyä varten.

Kaikille sopivan ajankohdan löytäminen saattaa olla vaivalloista, koska kyläläisillä on monenlaisia työ- ja vapaa-ajan kiireitä. Esimerkiksi urheilutapahtumat, yhdistysten kokoukset, hirvenmetsästys, ja erityisesti maaseudun kylillä toukutyöt tai elonkorjuu-aika, ajavat usein asukastilaisuuksien edelle. Tämän vuoksi menetelmän käytöstä tulee tiedottaa alueen asukkaille ja muille osallisille hyvissä ajoin ja monia kanavia pitkin. Kyläkävelyn päämäärät ja tavoitteet on hyvä tuoda esille jo tiedotteessa. Paikallislehdet, kuntatiedotteet, sähköposti ja kylän sisäiset tiedotuskanavat ovat käytetyimpiä tiedon välittäjiä, mutta uusiakin keinoja ihmisten saamiseksi mukaan on mietittävä jatkuvasti. Jokin kylän arkipäivää koskettava ajankohtainen teema saattaa houkutella mukaan, samoin kahvitarjoilu tai liikunnallisen yhdesäolon mahdollisuus. Juuri ulkoilutapahtuman luonne tekee erityisesti kyläkävelystä houkuttelevan tavan osallistua.

Tavallisesti kävelykierroksen vetäjä tai vetäjät valitsevat kulkureitin ja erikseen arvioitavat pysähdyspaikat etukäteen. Paikat myös valokuvataan myöhempää yhteenv-

toa ja raportointia varten joko edeltäkäsän tai itse kävelykierroksen aikana. Kuva-aineiston avulla kyläkävely voidaan järjestää tarvittaessa sisätiloissakin esimerkiksi sateen sattuessa. Ennen kävelykierroksen alkua vetäjä kertoo osallistujille menetelmän periaatteet, esittelee kuljettavan reitin pysähdyspisteineen ja jakaa muistiinpanovälineet. Osanottajille voidaan selvyuden vuoksi antaa myös kartta, johon reitti ja pysähdyspisteet on merkitty.

Kyläkävelyn valmisteluvaiheessa voidaan pyytää asukkaidenkin mielipiteitä kuljettavasta reitistä ja arvioitavista kohteista. Vetäjän rooli valinnoissa on kuitenkin merkittävä, sillä viime kädessä hän vastaa muun muassa kyläkävelyn tiedottamisesta, aikataulusta, mielekkästä reitistä, pysähdyspisteiden valokuvaamisesta sekä aineiston kokoamisesta. Vetäjä voi silti harkintansa mukaan jakaa vastuuta osallistujillekin, kunhan itse arviointi ei tästä kärsi. Luovuutta ja soveltamiskykyä tarvitaan esimerkiksi tilanteessa, jossa muutama osanottaja haluaakin poiketa reitiltä. Menetelmän on joustettava myös silloin, kun jokin asia otetaan puheeksi muualla kuin vetäjän tarkoittamassa paikassa. Ristiriitaisista onkin, että kyläkävelyn tai -pyöräilyn aikana syntynyt monivivahteinen keskustelu saattaa häiritä *gåtur* –metodin “tyylikästä” läpivientä, ja päinvastoin.

Kyläkävelyn toteutuksesta ja soveltamisesta

Kyläkävelyn toimivuuden kannalta sopiva osallistujamäärä on 10-20 henkilöä. Tällöin on mahdollista kulkea joko yhdessä tai muodostaa muutaman hengen ryhmiä. Arvioinnin kohteesta saadaan lisäksi monipuolisempi kuva, mikäli osallistujien joukosta löytyy toisistaan poikkeaviakin näkökulmia. Asu kylässä! –hankkeen aikana on kokeiltu

erilaisia jakoja ryhmiin, mutta periaatteena on aina ollut, että jokainen kirjaa ylös ennen muuta omat ajatuksensa. Arviointikohteissa onkin olennaisen tärkeää rauhoittaa hetki muistiinpanoja varten. Osallistujia on jopa kannustettava kirjoittamaan, sillä useimmiten äänekkäimmät puhujat kirjoittavat vähiten. Näin menetellen joukon hiljaisimmatkin saavat mahdollisuuden ilmaista todellisen kantansa kirjoittamalla. Asu kylässä! – hankkeen kokeiluissa arviointiin on kannustettu jollakin apukysymyksellä, kuten: Mitä tämä paikka tuo mieleesi? Tai: Miten tätä paikkaa tulisi kehittää? Pysähdyspisteisiin voidaan liittää myös jokin erityinen teema, josta kyläkävelyn vetäjä käyttää lyhyen puheenvuoron ennen arviointia. Vetäjän on kuitenkin varottava johdattelemasta osallistujia liikaa esittämällä omia mielipiteitään arvioinnin kohteesta. Vetäjän on lisäksi valvottava, että jokainen ehti rauhassa kirjoittaa arviointinsa ylös. Tästä huolimatta pysähdyksiä ei ole syytä venyttää tarpeettomasti, ettei kävelykierros kestä liian kauan.

Kyläkävelyssä kierrettävän reitin pituus ja kesto on arvioitava tapauskohtaisesti, sillä ihmisillä on useimmiten rajallisesti aikaa käytettävissä työkiireiden, kodinhoidon ja harrastusten ohella. Myös sääolosuhteet voivat oleellisesti vaikuttaa kävelyn onnistumiseen. Menetelmää ei tulisi järjestää ainakaan kylmällä tai sateisella säällä, koska ihmiset kylmettyvät ja sade kastelee muistiinpanovälineet, jolloin monet arviot jäävät kirjaamatta. Toisaalta kävelyn järjestäminen erilaisissa olosuhteissa, eri vuorokauden- ja vuodenaikoina voisi tarjota mielenkiintoista vertailuaineistoa arvioitavan kohteen vaihtelevista ominaisuuksista.

Menetelmän soveltamiskokemusten perusteella noin kymmenen arviointikohdetta yhden kävelykierroksen aikana on sopi-

va määrä. Jos kohteita on enemmän, osanottajat alkavat väsyä ja arviointien kirjaaminen vähenee loppua kohti. Tämän seurauksena alkumatkan arviointikohteet saattavat korostua kokonaisuutta tarkasteltaessa. Kyseistä ongelmaa on mahdollista vähentää jakamalla osallistujat kahteen tai useampaan ryhmään, jotka kiertävät reitin esimerkiksi käänteisessä järjestyksessä.

Kiviniemen kyläkävelyssä osanottajat jautuivat kahden hengen työpareiksi, joille kullekin jaettiin oma työvihko. Työparin tuli pohtia kutakin pysähdyspisteen teemaa yhdessä ja kirjata ajatuksensa sitten vihkoon. Käytännössä työparit keskustelivat myös keskenään ja joukko liikkui enimmäkseen yhdessä. Sen sijaan Lampinsaareissa kyläkävelyyn osallistujat jaettiin 4-5 hengen ryhmiin siten, että jokaiseen ryhmään kuului sekä kyläläisiä, opiskelijoita että muita kylän ulkopuolisia henkilöitä. Lisäksi ryhmät kulkivat kävelyreitit läpi hieman erillään toisistaan, sillä pysähdyspisteiden järjestystä ja kiertosuuntaa muutettiin ryhmäkohtaisesti.

Piipsjärvellä järjestettiin kyläkävelyn sijasta kyläpyöräily Piipsjärven ympäri *gätur* –metodia soveltaen (kuva 1). Tällä tavoin ehdittiin tutustua laajaan, järven ympärille rakentuneeseen kylään, jossa arvioitavat kohteet sijaitsivat varsin kaukana toisistaan. Kyläpyöräilyn aikana kuljettiin enimmäkseen yhtä matkaa, mutta ajoittain joukko hajosi pienemmiksi ryhmiksi, kunnes pysähdyspisteissä pyöräilijät kokoontuivat jälleen yhteen. Pyöräilyn aikana käyty vapaamuotoinen keskustelu toi esille monia mielenkiintoisia huomioita. Ajatusten taltioiminen jäi kuitenkin vetäjien muistin ja rajallisen huomiokyvyn varaan, koska pyörällä ajettaessa kirjoittaminen oli käytännössä mahdotonta. Lisäksi joukon hajaantuessa monet kommentit jäivät kokonaan kuulematta.

Kuva 1. Katse maalais- ja järvimaisemaan. Kyläpyöräilijät arvioimassa omaa asuinympäristöään Piipsjärvellä (Kuva: Jouni Kiimamaa).

Kyläkävelyn jälkeen

Kyläkävelyn päätteeksi kokoonnutaan yhteen, esimerkiksi kävelykierron lähtöpisteeseen, missä vetäjä kerää muistiinpanot itselleen dokumentointia varten. Kävelyn anti voidaan purkaa ja arvioida täydentää samassa yhteydessä tai myöhemmin, omassa tilaisuudessa. Tämä voi tapahtua esimerkiksi siten, että vetäjä näyttää kuvan tai kuvia jokaisesta reitin pysähdyspisteestä, minkä aikana osallistujat käyvät lyhyen keskustelun kyseessä olevasta paikasta ja temasta. Samassa yhteydessä tilaisuuden vetäjä voi esitellä kävelyn aikana annetut arvioinnit kustakin paikasta. Tilaisuuden jälkeen kävelykierron vetäjä laatii saamansa aineiston perusteella raportin, jossa on esitelty kyläkävelyn jokainen pysähdyspiste kuvineen, arvioineen ja kommentteineen.

Sekä Piipsjärvellä että Kiviniemessä kyläkävelyn tulokset purettiin ja arvioitiin uudelleen vasta seuraavissa kylätilaisuuksissa. Sen sijaan Lampinsaareissa kyläkävelystä saatu aineisto oli pohjana heti seuraavana päivänä pidetylle työpajatyöskentelylle. Työpajan tarkoituksena oli, että osallistujat keskustelivat ryhmissä ja kehittelevät kävelyn aikana syntyneitä ajatuksia eteenpäin. Piipsjärvellä kyläpyöräily uusittiin virtuaalisesti kuvien, karttojen ja tekstien avulla. Virtuaalipyöräilyn aluksi pyöräilyreitti esiteltiin kartalta ja jokaisesta pysähdyspisteestä näytettiin kuvia sekä pyöräilijöiden tekemiä arvioita. Tämän pohjalta virtuaalipyöräilyyn osallistujat arvioivat ja täydensivät ryhmätyönä varsinaisessa pyöräilyssä läpikäytyjä teemoja. Tämä virtuaalinen sovellus oli osa *gäturiin* kiinteästi liittyvää aineiston koonti- ja täydentämävaihetta. Samalla se mahdol-

listi niidenkin osallistumisen, jotka eivät olleet mukana varsinaisessa kyläpyöräilyssä.

Kiviniemen kyläkävely käytiin samaan tapaan uudelleen läpi. Kyläkävelyn reitti esiteltiin aluksi kartalta ja jokaisesta pysähdyspisteestä näytettiin kuva tai kuvapari sekä kyläkävelyyn osallistuneiden arvioinnit. Tämän perusteella läsnäolijat saivat täydentää tai kommentoida kuhunkin pysähdyspisteeseen liittyviä asiateemoja. Lisäksi kyläkävelyyn oli mahdollista osallistua virtuaalisesti Kiviniemen uuden satama-alueen vihkiäispäivän yhteydessä. Siellä kävelyreitti ja pysähdyspisteet esiteltiin tietokoneella Power-Point –esityksenä. Esityksen aikana ja sen jälkeen osallistujilla oli mahdollisuus täyttää lomake, johon tuli kirjoittaa kunkin pysähdyspisteen herättämät ajatukset.

Kyläkävelyn mahdollisuudet kylien kehittämis- ja suunnittelutyössä

Kyläkävely on siihen osallistuville verrattain tasapuolinen menetelmä. Jokainen voi halutessaan osallistua ja jokaisella osallistujalla on mahdollisuus lausua mielipiteensä arvioitavista paikoista ja asiateemoista. Silti varsinkin liikunnalliset rajoitteet tai terveydelliset syyt voivat olla esteenä osallistumiselle, vaikka muut osallistujat voisivatkin auttaa esimerkiksi pyörätuolin tai lastenvaunujen työntämisessä. Arviointiin ja keskusteluun ehtii joka tapauksessa mukaan myös kävelykierroksen tulosten koonti- ja täydentämisvaiheessa. Tässä vaiheessa osallistumista helpottaa reitin ja pysähdyspisteiden esittäminen kartta- ja valokuvina. Kuvat eivät kuitenkaan kykene välittämään varsinaisen kyläkävelyn autenttista kokemusta. Onkin syytä huomioda, että valokuvien välittämä tunnelma saattaa ajoittain ohjata keskustelua ja vaikuttaa jopa arvioinnin sisältöön.

Toisaalta arvioitavat paikat ovat seudun asukkaille jo ennestään tuttuja, useimmiten tutumpia kuin kyläkävelyn vetäjille.

Kohdekyllissä tehtyjen osallistumiskokielujen perusteella kylien asukkailla on monenlaisia pelkoja ja toiveita, jotka kohdistuvat usein asuin ympäristön laatuun, palvelujen saatavuuteen, elinkeinojen kehittämiseen ja kylien suunnitteluun. Kyläkävelyn tai –pyöräilyn aikana päähuomio kiinnittyy useimmiten kylän fyysiseen ympäristöön, jolloin toiminnallinen tarkastelu jää suppeammaksi. *Gätur* –metodi ei suoranaisesti tähtääkään esimerkiksi elinkeinojen tai palvelujen kehittämiseen vaan ensi sijassa vallitsevan tilanteen arviointiin. Tästä huolimatta kävelykierroksen aikana keskustellaan usein muun muassa kylän historiasta, palvelujen saatavuudesta, työmatkaliikenteestä, yrittämisestä ja elinkeinoista. Monia asukkaita kiinnostavat esimerkiksi työpaikan läheisyys, palvelujen järjestymisen tai elinkeinojen harjoittamismahdollisuudet kylällä. Usein olemassa olevan tilanteen tietoinen arviointi herättää pohtimaan myös kylän tulevaisuuden mahdollisuuksia. Tyhjillään olevat tilat, toiminnan ja palvelujen tarve sekä kiinnostus yrittämiseen saattavatkin olla piileviä voimavaroja, jotka tulevat esille juuri kyläkävelyn myötä.

Kyläkävely *gätur* –metodia soveltaen sopii erinomaisesti myös suunnittelutiedon keräämiseen ja jäsentämiseen suunnitteluprosessin alkuvaiheissa. Samalla kohdealueen asukkaat ja muut osalliset pääsevät heti mukaan suunnitteluprosessiin ja ovat näin paremmin tietoisia suunnittelun tavoitteista ja vaikutuksista omaan elinympäristöönsä. Toisaalta alueen asukkaat ja osalliset sitoutuvat todennäköisesti paremmin suunnittelun tavoitteisiin, jos he kokevat vaikuttaneensa tavoitteiden asetteluun ja prosessin kulkuun. Parhaimmillaan osalliset voivat vai-

kuttaa myös suunnitteluongelman määrittelyyn, rajaamiseen ja itse suunnitelman sisältöön.

Kyläkävely auttaa parhaassa tapauksessa tunnistamaan ja huomioimaan osallisten ristiriitaiset intressit, joita maankäytön suunnitteluun lähes aina liittyy. Menetelmän käytöllä ei silti tavoitella ehdotonta yksimielisyyttä, vaan selvitetään asukkaiden ja muiden osallisten mielipiteitä suunniteltavasta alueesta tai ympäristön kohdasta. Mahdollisten ristiriitojen sovittelu on kuitenkin helpompaa, mikäli suunnittelun osapuolet ovat tutustuneet toisiinsa ja keskusteluyhteys on rakentunut jo suunnittelun alkuvaiheissa.

Kyläkävely on mahdollista toistaa suunnittelun eri vaiheissa ja se voidaan tarvittaessa kohdistaa johonkin osa-alueeseen tai erityisongelmaan. Menetelmän avulla olisi esimerkiksi mahdollista tutustua suunnittelualuetta muistuttaviin kohteisiin muualla, jolloin osallistujat voisivat arvioida erilaisia suunnitteluratkaisuja ja toteutusvaihtoehtoja keskenään. Suunnitelman toteuduttua voitaisiin menetelmää soveltaen arvioida,

kuinka hyvin suunnittelu ja toteutus onnistuivat ja mitä opittavaa prosessista on ollut kullekin osapuolelle. Näin menetellen kylälaisten tietoisuus elinympäristöstään lisääntyisi, jolloin myös omaehtoiset toimenpiteet voisivat olla entistä suunnitelmallisempia.

Toisaalta kyläkävelystä voisi muodostua kylään kohdistuvia suunnittelu- ja kehittämistoimenpiteitä arvioiva väline. Ennen suunnittelua tai suunnittelun alkuvaiheessa toteutetun kävelykierroksen tuloksia voitaisiin verrata suunnitelmien esittämiin muutoksiin aiemmin esitettyä virtuaalikävelyä soveltamalla. Esimerkiksi piirrosten, karttaesitysten ja kuvaparien avulla alkuperäistä tilannetta voitaisiin vertailla rinnakkain esitettyjen muutostoimenpiteiden kanssa. Samalla lähtökohtatilanteen arvioinnit voitaisiin ikään kuin tulkita ja muuntaa uuden tilanteen mukaisiksi. Tällainen alku- ja lopputilanteen arviointien vertailu voisi parhaassa tapauksessa havainnollistaa, mistä ympäristön muutoksessa on kysymys ja millä tavalla se vaikuttaa kunkin osallisen arkielämään.

Kirjallisuus

- de Laval, S. (1997). *Planerare och boende i dialog. Metoder för utvärdering*. Institutionen för Arkitektur och stadsbyggnad, Kungliga Tekniska Högskolan, Stockholm.
- Kantola, L. & L. Koski-Ahonen (2002). Kävelykierros alueidenkäytön suunnittelumenetelmänä – kokeilu Oulunsalon kunnassa. *Pohjois-Pohjanmaan ympäristökeskus, Moniste 23*, Oulu.
- Rautiainen, M. (2001). Kaupunkikuvan arvioiminen. Selvitys kaupunkikuvaindikaattoreista. Ympäristöministeriö, Alueidenkäytön osasto, *Suomen ympäristö 502*, Vantaa.
- Staffans, A. (1994). Asukkaat ja lähiöarkkitehti. Pihlajistossa uusia työtapoja etsimässä. Ympäristöministeriö, *Yhdyskuntasuunnittelu- ja rakennustutkimuksen neuvottelukunta, Julkaisu 5*, Vantaa.

Kysely, haastattelu ja etnografinen havainnointi – menetelmiä kylien sosiaalisten käytäntöjen kartoittamiseksi ja suunnittelun tueksi

Niina Epäily

Asukaskeskeisen maankäytön ja ympäristön suunnitteluprosessin yhtenä keskeisenä lähtökohdaksi on kylän sosiaalisia olosuhteita ja käytäntöjä koskeva selvitystyö, jonka avulla luodaan paremmat edellytykset varsinaisen suunnitteluprosessin etenemiselle. Asu kylässä! -hankkeen aikana on käytetty kyselytutkimuksia, haastatteluja ja etnografista havainnointia menetelminä ymmärtää ja selittää tutkittavan yhteisön toimintatapoja sekä erilaisten asioiden ja ilmiöiden merkittävyyttä yhteisön jäsenille. Pyrkimyksenä on ollut hahmottaa yhteisön kulttuurin ja toiminnan kannalta olennaisia kokonaisuuksia. Tarkastelun kohteena ovat olleet mm. yhteisön rakenteeseen, sosiaalisiin rooleihin, valta-asetelmiin, verkostoihin, yhteisön toimintaan ja siihen liittyviin prosesseihin sekä erilaisiin tapahtumaketjuihin liittyvät asiat kyläyhteisössä.

Asu kylässä! -hankkeessa kylien sosiaalisia käytäntöjä kartoittavia tutkimusmenetelmiä on käytetty useissa hankkeen kohdekyllissä. Kysely, haastattelu ja etnografinen havainnointi ovat luonteeltaan ja toteutukseltaan hyvin erityyppisiä tutkimusmenetelmiä, joita on mahdollista käyttää peräkkäin, rinnakkain tai toisiaan täydentäen. Näiden menetelmien avulla kerättyjen aineistojen informaatiota on käytetty pohjana maankäytön ja ympäristön suunnittelutyöhön sekä elinkeinojen kehittämiseen kylässä. Toisaal-

ta menetelmiä on käytetty myös lisäinformaation hankinnassa suunnitteluprosessin eri vaiheissa. Perinteisissä suunnitteluprofessioissa sosiaalisia toimintaympäristöjä selvittävän tutkimuksen käyttö suunnittelun apuna ja osana sitä ei ole kovinkaan yleisesti käytössä oleva toimintatapa. Asu kylässä! -hankkeessa kylän sosiaalisia käytäntöjä kartoittavat menetelmät on nivottu luontevaksi osaksi asukaskeskeistä suunnitteluprosessia tukemaan kylän maankäytön ja ympäristön suunnittelua.

Asukaskeskeinen suunnittelu ei koskaan tapahdu tabula rasa -asetelmassa, vaan liittyneenä aina kylän kontekstiin, kylässä ilmeneviin ihmisten intentioihin ja erilaisiin intresseihin sekä kylän erilaisiin prosesseihin. Asu kylässä! -hankkeen aikana kyselyillä, haastatteluilla ja etnografisella havainnoinnilla on lähestytty kylää ja siihen liittyviä tutkimusky-symyksiä perspektiivisesti eri näkökulmista. Vertauskuvallisesti taloa ja sen elämää esimerkiksi käyttäen kyselyllä voidaan hakea tietoa talon ulkopuolelta tarkastellen taloa ja sen ihmisiä. Haastattelussa ollaan jo talon kynnyksellä ja talon väen kanssa keskusteluyhteydessä saaden käsitystä talon sisällä tapahtuvasta toiminnasta. Etnografisessa havainnoinnissa ollaan ikään kuin asetettu taloksi tutustuen talon tapoihin ja elämään sen sisällä eläen talon arkea.

Kuva: Taimi Mahosenaho

Kysely – kylän tarkastelua ulkoapäin

Kysely on menetelmä, jolla aineistoa kerätään standardoidusti, ja se on tyypillinen muuttujien välisiä suhteita tarkasteleva menetelmä. Kyselyä käytetään usein, kun halutaan saada tietoa tosiasioista, mielipiteistä, arvoista, asenteista, käyttäytymisestä ja ihmisten mielipiteistä. Kysely on tehokas ja taloudellinen, suhteellisen nopea tapa hankkia informaatiota suurelta joukolta samanaikaisesti. Kyselyn tyypillisiä muotoja ovat postikysely ja kontrolloitu kysely. Kontrolloitu kysely voidaan toteuttaa informoituna kyselynä, jossa tutkija on läsnä, tai henkilökohtaisesti tarkastettuna kyselynä, jossa tutkija joko vie kyselylomakkeen vastaajalle tai noutaa sen tältä. Kyselyn tutkimus-

menetelmällisen käytön edellytyksenä on, että tutkija on selvillä tutkimusongelmastaan ja käyttämistään käsitteistä. Kyselytutkimuksessa kyselylomake edustaa viitekehukseen perustuvaa luokittelua ja jäseneltyä mittausinstrumenttia, joka pitkälle myös määrää tutkimuksen tason. Asu kylässä! -hankkeen aikana käytetyt kyselytutkimukset ovat olleet luonteeltaan strukturoituja tai puolistrukturoituja postikyselyjä sekä kontrolloituja kyselyjä.

Markkuun seudulla ja Karinkannalla kyselyn avulla selvitettiin kyläläisten näkemyksiä kylän kehittämisestä maatalouden, elinkeinojen kehittämisen, kyläkoulun, maankäytön ja ympäristön, kyläyhdistyksen, kylän nykytilan ja tulevaisuuden näkökulmista. Kysely toteutettiin yhteistyössä Oulun yliopiston maantieteen laitoksen opiskelijo-

den kanssa ja opiskelijat kulkivat “ovelta ovelle” -periaatteella toteuttamassa kyselyn. Henkilökohtaisen lähestymisen kautta saatiin kyselyn vastausprosentti korkeaksi ja samalla informoitua hankkeesta niitä kyläläisiä, jotka eivät olleet osallistuneet asukastilaisuuksiin tai muuta kautta siitä vielä kuulleet. Kysely oli suunnattu jokaiseen talouteen.

Sydänmaankylällä kysely oli kohdennettu kaikille yli 15-vuotiaille kyläläisille ja tarkoituksena oli selvittää, miten kyläläiset haluaisivat kyläänsä kehitettävän ja sen asumisviihtyisyyttä parannettavan. Sydänmaankylässä, kuten pääsääntöisesti muissakin kylissä, kyselylomakkeiden jako tapahtui kylän oman jakeluverkoston avulla. Näin menetellen voidaan säästää paljon postimaksuja.

Usein ongelmana kyselyjen suhteen on alhaiseksi jäävä vastausprosentti. Esimerkiksi Kuusamossa Kuolion seudun kylillä toteutetussa kyselyssä jaettiin 320 kyselylomaketta, joilla selvitettiin kyläläisten näkemyksiä tulevaisuusverstas-ryhmätyömenetelmän aikana esille tulleiden kylää koskevien toimintamuotojen tärkeysjärjestyksestä ja toteuttamismahdollisuuksista. Lomakkeita palautui vain pieni murto-osa takaisin. Ilmeisesti paras tapa on postin kautta tapahtuva eikä kylän eri toimipisteisiin (esim. kauppaan) tapahtuva palautus. Hankkeessa on käytetty vastaamisen aktivoimiseksi myös pieniä palkintoja, jotka arvotaan vastaajien kesken ja saadaan näin vastausprosenttia nostettua. Näin meneteltiin mm. Jokikylällä, kun kyläläisiä pyydettiin priorisoimaan suunnittelupajan tuotoksena syntyneitä kylää koskevia toimintamuotoja.

Kiviniemen kylässä kysely toteutettiin ns. Kiviniemipäivän yhteydessä, kun haluttiin saada kyläläiset innovatiivisesti miettimään mahdollisesti tulevaisuudessa toteutettavan

Kiviniemitalon sijaintia ja siellä toteutettavia palveluja ja toimintoja. Samalla pystyttiin kertomaan kyläläisille hankkeen etenemisestä kylällä ja luomaan kontakteja niihinkin kyläläisiin, jotka eivät ole osallistuneet hankkeen asukastilaisuuksiin.

Asu kylässä! -hankkeessa tullaan jokaisessa kohdekylässä suorittamaan myös ns. välipalautekysely, jolla kartoitetaan asukkaiden näkemyksiä hankkeesta ja sen koetuista vaikutuksista kylälle. Kyselyllä haetaan myös palautetta ympäristön ja maankäytön suunnittelussa käytetyistä eri menetelmistä ja niiden toimivuudesta. Kyselyä on siis käytetty tutkimuksen alkuvaiheessa perustietojen hankinnassa mutta myös muiden menetelmien arvioinnissa.

Vaikka kysely on luonteeltaan staattinen menetelmä, joka ei pysty huomioimaan kovinkaan hyvin kylässä ja kyläyhteisössä vallitsevia kontekstuaalisia tekijöitä ja prosesseja, voidaan sen avulla saadun aineiston perusteella muodostaa ulkoapäin käsitystä siitä kontekstista, missä suunnittelu tulee tapahtumaan. Kyselyllä on heikko refleksiivisyyden aste, sillä kysymyksiä ei voi jälkikäteen muuttaa tai parannella, vaikka ne osoittautuisivat prosessin aikana heikosti toimiviksi. Kyselyn toteuttaminen vaatiikin tarkkaa harkintaa siitä, mitä halutaan kyselyllä selvittää ja mitkä ovat keskeiset tutkimusongelmat. Hankkeen aikana on kokeiltu laajoja, lähes kaikkia kylän asioita sivuavia kyselyjä sekä yhden teeman ympärille rakentuvia kyselyjä. Saatujen kokemusten kautta näyttää vahvasti siltä, että liian laajoilla kyselyillä kyläläisiltä saatava informaatio jää pinnalliseksi ja vastaamisen kynnyksensä voi olla korkeampi.

Kyselylomakkeen laadintaan tulee kiinnittää erityisen suurta huomiota, sillä sen rakente tulisi olla mielenkiintoa herättävä ja vastaamiseen houkutteleva. Kyläläisillä tulisi

syntyä myös kokemus, että vastaamalla kyselyyn voi omalla mielipiteellään vaikuttaa asioiden kulkuun. Hyväksi tavaksi asukaskeskeisyyden huomioimiseksi on osoittautunut kyselylomakkeen laadinta yhdessä kyläläisten kanssa. Jos tällainen menettelysystä tai toisesta ei ole mahdollista, on kyselylomaketta käytetty sen laadintavaiheessa kyläläisillä kommentoitavana ja korjailtavana. Kyläläisiltä on saatu myös hyviä kysymysehdotuksia. Osallisuuden kannalta tarkasteltuna kysely on kaikille osallistujille yhdenmukainen ja siinä voidaan huomioida monet kyläläiset ja heidän mielipiteensä. Kysely on myös demokraattinen menetelmä, jossa kaikkien ihmisten antamat vastaukset käsitellään samantarvoisina. Ehkä yksi kyselyn arvokkain anti koko kylää koskevan suunnittelutyön kannalta on, että kyselyn avulla voidaan tavoittaa myös sellaiset kyläläiset, jotka eivät aktiivisesti osallistu kylän kehittämistoimintaan, kylätilaisuuksiin tai muihin yhteisiin tapahtumiin.

Kyliäin elinkeinojen kehittämiseksi on hankkeen aikana kyselylomakkeella selvitetty, millaisia ajatuksia ja toiveita kyläläisillä on. Kyselylomake on osoittautunut toimivaksi menetelmäksi, kun kehittämissideita on ensin selvitetty suunnittelupajojen ja tulevaisuusverstastyöskentelyn avulla ja sen jälkeen ideoita on laitettu kyläläisten keskuudessa paremmuus- tai kiireellisyysjärjestykseen kyselyn avulla. Elinkeinojen kehittäminen liittyy usein joidenkin ihmisten omiin liikeideoihin ja usein nämä ideat ovat pieniä liikesalaisuuksia, joiden julkaiseminen ja yleisesti käsitteleminen on osoittautunut vaikeaksi. Usein nämä henkilöt hakevatkin yhteistyökanavansa liiketoimintojensa kehittämiseen muutoin kuin hankkeen kautta. Sen sijaan koko kylää koskevat hankkeet saatetaan kokea enemmän yhteisiksi ja niiden eteneminen hankkeen avulla koetaan luontevam-

pana. Kyselylomakkeen avulla on selvitetty myös kylän erilaisia koulutus- ja konsultointitarpeita, jotka välillisesti ovat kylän elinkeinoja tukevaa toimintaa.

Haastattelu – kylän tarkastelua sisäänpäin

Haastattelulla tarkoitetaan viestintä- ja vuorovaikutustilannetta, joka tapahtuu tutkijan ohjaamana. Haastattelujen avulla pyritään yleensä hankkimaan sellaista informaatiota, josta on suhteellisen vähän ennakkotietoja, tutkittava alue on vaikeasti ennakoitavissa tai jos tutkimusasetelmaa ei ole ennakolta vielä tarkoin määrätty. Haastattelusta on olemassa erilaisia variaatioita liittyen kysymysten muotoiluun ja tutkijan rooliin haastattelutilanteessa. Haastattelu voi olla strukturoitu, puolistrukturoitu, avoin tai teemahaastattelu. Haastattelu voidaan toteuttaa yksilö- tai ryhmähaastatteluna tai syvällistä tietoa haluttaessa ns. syvähaastatteluna.

Haastatteluja on käytetty Asu kylässä! -hankkeen aikana useissa eri kylissä, kuten Piipsjärvellä, Lampinsaarella, Sydänmaankylässä, Markkuun seudulla ja Karinkannassa. Haastattelut ovat olleet pääsääntöisesti tietyn asian tai teeman ympärille rakentuvia teemahaastatteluja, joissa struktuurin aste on vaihdellut kylästä ja selvittävästä tutkimusongelmasta riippuen. Pääsääntöisesti haastattelut ovat olleet yksilöhaastatteluja. Kyläläiset ovat ottaneet haastattelupyynnöt vastaan avoimin mielin ja ilmoittautuneet tutkimukseen mukaan haastateltaviksi jopa siinä määrin, ettei kaikkia halukkaita ole pystytty haastattelemaan. Keskeisinä kriteereinä haastateltavien valinnalle on ollut pyrkimys saada kyläläisistä haastatteluun mahdollisimman heterogeeninen joukko, joka edustaisi kylän eri ikäisiä, eri paikoissa asuvia, eri sukupuolta olevia, eri ammatinharjoittajia,

kylään muuttaneita sekä kantaväestöön kuuluvia ihmisiä. Joissakin haastatteluissa on vielä tietoisesti pyritty ottamaan mukaan aktiivisesti ja passiivisesti kylätoimintaan osallistuvia kyläläisiä. Asukaslähtöisyyden kannalta tällainen heterogeenisyyden tavoittelu haastatteluinformanttien rekrytoinnissa on perusteltua.

Asukaskeskeisen suunnittelun osana haastattelu on osoittautunut toimivaksi menetelmäksi kylien taustojen selvittämisessä, kylän sosiaalisten prosessien ja kyläläisten elämämaailmaan liittyvien asioiden tarkastelussa ja ymmärtämisessä. Haastattelu on mahdollistanut myös eri ikäisten ja huonosti itseään kirjallisesti ilmaisevien ihmisten mahdollisuuden osallistua. Haastatteluja on käytetty tutkimus- ja kylänkehittämisprosessin etenemisen kannalta eri vaiheissa. Tutkimuksen alkuvaiheessa haastatteluilla on hahmotettu kylän kokonaistilannetta ja selvennetty tutkimusongelmia. Tutkimusprosessin loppuvaiheessa haastatteluilla on selvennetty vielä epäselviksi jääneitä kysymyksiä sekä tarkennettu ja profiloitu tutkimuksen kannalta olennaisia kysymyksiä.

Haastattelu on tutkimusmenetelmä, jonka avulla pystytään tuottamaan paljon aineistoa, ja aineisto on myös usein hyvin syvälistä, monipuolista ja laadullista. Hankkeen aikana on tullut jälleen kerran todennettua, että haastattelukysymykset on laadittava huolella ja että niiden ymmärrettävyyteen ja toimivuuteen on kiinnitettävä erityisen suurta huomiota. Kysymykset tulisi konkretisoida mahdollisimman hyvin kyläläisten arkielämän tasolle ja kylän konteksti huomioiden. Haastattelututkimuksen suunnittelussa ja toteutuksessa on muistettava, että se vie paljon resursseja; aikaa, vaivaa ja rahaa. Yleensä haastattelututkimukseen mukaan otettavien henkilöiden määrä onkin suhteellisen pieni. Hankkeen aikana toteutetuissa

haastatteluissa haastateltavien määrä on vaihdellut 5 ja 17 henkilön välillä. Onnistuessaan haastattelu ei ole vain tutkimusmetodillisesti onnistunut aineistonkeruutapa, vaan myös haastattelijalle ja haastateltavalle antoisa ja ainutkertainen tapahtuma. Haastatteluaineistojen analyysissä käytetään pääsääntöisesti kvalitatiivisia analyysitapoja. Analyysivaihe on työläs, sillä aineistoa kertyy paljon ja haastattelujen purkaminen vie aikaa. Hankkeen yhteydessä toteutettujen haastattelujen purkamisvaiheessa onkin havaittu, että sanatarkkaa litterointia aineistosta on ollut harvoin syytä tehdä, vaan useimmiten on riittänyt kirjallisen sisällönerittelyn mukainen analyysitapa.

Haastattelut antavat varioimisen mahdollisuutta enemmän kuin etnografinen havainnointi tai kysely, sillä haastattelu on menetelmänä joustava ja antaa tilaisuuden hyödyntää kyläläisten vahvuuksia. Haastatteluissa voidaan haluttaessa keskittyä erilaisten kylätoimijoiden kohdalla eri teemoihin erilaisella painotuksella ja siten saada kokonaisuuden kannalta vivahteikkaampaa ja monikerroksellisempaa informaatiota. Haastatteluissa pyrkimyksenä on saavuttaa avoin, välitön ja luottamuksellinen vuorovaikutustilanne. Näissä tilanteissa ihmiset ovat uskaltaneet olla innovatiivisia ja tuoda ajatuksensa ilmi ilman pelkoa tai leimaantumisen vaaraa. Haastatteluita on hankkeen aikana käytetty myös elinkeinojen kehittämistä sivuavissa kysymyksissä selvittämään kyläläisten aktiivisuutta elinkeinojen kehittämistyössä sekä kyläläisten näkemyksiä siitä, millaisia elinkeinoja kylälle voitaisiin kehittää.

Haastattelujen avulla tavoitteena on päästä tarkastelemaan kylän asioita sisänpäin ja saamaan kanavoitua mukaan suunnittelu-prosessiin paikallinen asiantuntijuus, kyläläisten hiljainen tieto ja perimätiedon kautta tullut tietämys. Haastattelujen kautta voidaan

päästä paremmin selville myös erilaisista kylässä tapahtuneista muutosprosesseista ja historiallisesta aikaulottuvuudesta, joiden varaan maankäytön ja ympäristön suunnittelun asukaskeskeinen suunnitteluprosessi myöskin aina rakentuu.

Etnografinen havainnointi – kylän tarkastelua sisältäpäin

Etnografiselle havainnoinnille on tyypillistä, että ihmisten toimintaa tutkitaan jokapäiväisissä tilanteissa, kylän sosiaalisen todellisuuden luonnollisissa olosuhteissa. Etnografisen havainnointi on kenttätutkimusta, jossa mennään lähelle tutkimuskohdetta ja siten pyritään pääsemään selville kylän kulttuurista ja sen tavoista toimia ja ajatella ns. sisältäpäin. Olennaista tällöin onkin toimia vallitsevan yhteisön ilmastossa ja tavoitteena tutkijalla olisikin oppia näkemään maailmaa yhteisössä opitulla tavalla.

Havaintojen tekeminen tutkimuskohteesta on aina olennainen osa asukaskeskeistä suunnitteluprosessia ja se kuuluu myös osana muiden menetelmien käyttöön, mutta varsinaisena tutkimusmenetelmänä etnografista havainnointia on käytetty hankkeen aikana Lampinsaareissa ja Sydänmaankylässä lähinnä syventämään muilla menetelmillä saatavaa tutkimusaineistoa. On havaittu, että eri menetelmiä käyttämällä saadaan esille kyläyhteisöstä toisiaan täydentävää tai jopa toisilleen ristiriitaista informaatiota kylään ja sen ilmiöihin liittyen. Esimerkiksi kahdenkeskisissä haastattelutilanteissa kyläläiset ovat tuoneet esille erilaisen kannan kuin etnografisen havainnoinnin perusteella saadaan esille virallisissa kylätilaisuuksissa käytetyistä puheenvuoroista. Tämän ristiriidan ymmärtämiseksi erilaisten menetelmien käyttö on perusteltua ja myös suotavaa.

Havainnointi ei ole sidottu vain verbaliin kommunikointiin, vaan havaintoja voidaan tehdä tapahtumista, keskusteluista, tunnelmista, ilmeistä, eleistä, liikkeistä, toimintaprosesseista ja tutkijan omista tuntemuksista. Menetelmän avulla kyläyhteisöstä saadaan tietoa hyvin monikanavaisesti, monelta eri ulottuvuudelta ja erilaisista tilanteista. Kylää ja kylätilaisuuksia koskien on tehty havaintoja siitä, ketkä ovat äänessä ja käyttävät puhevaltaa, ketkä myötäilevät, uskaltaanko sanoa vastakkaisia mielipiteitä; keskustellaanko vai vaiennetaanko keskustelu ja ylipäätään siitä, millainen ilmapiiri kylässä ja kylän yhteisissä tilaisuuksissa vallitsee.

Tutkijalta etnografinen havainnointi edellyttää jatkuvaa tutkimuspäiväkirjan pitämistä ja kenttätyömuistiinpanojen kirjaamista. Havaintojen kirjaaminen tapahtuu kuitenkin aina tutkijan oman tulkintaprosessin kautta ja usein on vaikeaa erottaa ”puhtaita havaintoja” ja tutkijan tulkintoja toisistaan. Usein se ei liene tarpeenkaan, mutta tämä näkökohta on tutkijan kuitenkin tiedostettava. Hankkeen aikana saatuihin kokemuksiin perustuen etnografisen havainnoinnin avulla on päästy avaamaan kylässä uusia ovia ja näkemään itsestäänselvyyksien taakse, joihin muiden menetelmien käytöllä ei päästä tarttumaan. Tarkoituksena on nähdä sinne, minne ei ole suoraa näköyhteyttä. Tämä tekee menetelmästä erityisen haastavan ja edellyttää myös menetelmän hallintaa. Etnografisen havainnoinnin käyttö on pitkäkestoinen prosessi, joka vaatii olemista kylän arjessa toisin kuin kyselyt ja haastattelut, joista saatava aineisto kuvaa lähinnä juuri sillä hetkellä kylässä vallitsevaa tilannetta. Etnografisen havainnoinnin käyttö edellyttää usein myös asumista kylässä. Hankkeen aikana Lampinsaaren kylässä opinnäytetyötään tekevä opiskelija asui kylässä viiden vii-

kon ajan tehden etnografista havainnointia ja suoritti samanaikaisesti opettajankoulutukseen liittyvän opetusharjoittelun kylän koulussa. Hänen kokemuksiensa mukaan toimimalla kylässä ”kyläläisenä” pääsee paremmin selville kylän sosiaalisista prosesseista. Myös kylän käytänteiden ja sosiaalisen kentän avautuminen auttaa hahmottamaan omaan tutkimukseen liittyviä tutkimusongelmia selkeämmin ja arvioimaan, ovatko omat tutkimusongelmat kylän kontekstista tarkasteltuina relevantteja.

Etnografisen havainnoinnin käyttö tutkimusmenetelmänä on osoittautunut erityisen toimivaksi menetelmäksi sellaisten kylien kohdalla, joille on muodostunut omanlainen tapa kehittää kylää ja kylälle ominainen keskustelu- ja toimintakulttuuri. Lampinsaari ja Sydänmaankylä edustavat myös toiminnassaan aktiivisia kyliä, jotka tarjosivat toimivan ja aktiivisen kentän etnografisen havainnoinnin toteutukseen. Nämä kylät ovat kehittämistoiminnassaan hyödyntäneet kylässä olevaa kehittämispotentiaalia myös verkostoitumalla ja hankkimalla rahoitusta kylän kehittämishankkeille (mm. Lampinsaaren uimalampi ja paviljonki). Molempien kylien kyläaktiivisuudesta mainittakoon, että Pohjois-Pohjanmaan vuoden kyläksi Sydänmaankylä valittiin vuonna 2001 ja Lampinsaari vuonna 2002.

Kontekstuaalisuus on etnografisen menetelmän käytössä keskeinen tukipilari. Havainnointia ei voi tehdä, saatikka ymmärtää ilman, että ilmiötä ja havaintoja liittäisi kylän sosiaaliin, kulttuurisiin, fyysisiin, historiallisiin ja maantieteellisiin yhteyksiin. Asiat tulee sijoittaa oikeisiin yhteyksiinsä ja se edellyttää, että tarkkaan kuvataan ilmiön esiintymisympäristö (kylä) ja se, millä tavoin siinä otetaan huomioon yksilön taso, ryhmätaso, sosiaalisten verkostojen ulottuvuus ja kylän historialliset tekijät. Etnografisen ha-

vainnoinnin avulla pyritään pääsemään selville myös erilaisista kylällä ilmenevistä intentioista eli siitä, minkä vuoksi tai missä mielessä jokin asia ilmaistaan tai jotain tapahtuu. Kylän ihmisillä on omien toimintojensa taustalla paljon erilaisia motiiveja ja tarkoitusperiä. Tutkijalta edellytetäänkin äärimmäistä herkkyyttä tunnistaa nämä erilaiset intentiot. Ihmisten antamaan informaatioon tulisikin suhtautua tiedostaen intentioiden mahdollinen olemassaolo.

Asukaskeskeisyyden ja osallisuuden näkökulmasta tarkasteltuna etnografisessa menetelmässä moniäänisyyden periaate on keskiössä, koska pyrkimyksenä on havainnoida kylän monitotuuksista ja monimuotoista todellisuutta mahdollisimman tarkoin. Tällöin etnografisen havainnointi antaa äänen äänettömillekin kyläläisille, sillä hiljaisuuskin tulee huomioituksi. Etnografisen havainnoinnin käyttöön ja raportointiin liittyvät keskeisesti myös eettiset näkökohdat. Koskien esimerkiksi tutkijan roolia: kuinka tarkkaan hänen on kerrottava, siitä mitä hän tutkii ja miten paljon hän voi osallistua toimintoihin tai olla osallistumatta? Vaikka näitä asioita olikin mietittynä jo ennen kentälle menoa, havainnointiin liittyy aina yllätyksellisyyttä ja kenttätöyöskentelyn aikana esille nousee monia kysymyksiä ja ongelmallisia tilanteita. Etnografisen havainnoinnin yksi vahvuus on, että se mahdollistaa ainutkertaisia ja omakohtaisia kokemuksia kylän arjesta antaen tutkijalle myös tunne- ja elämyksellisen kokemuksia.

Sosiaaliset käytännöt aina suunnittelun taustalla

Sosiaalisen ja fyysisen ympäristön yhteen nivominen suunnittelussa on haasteellinen tehtävä. Eri tahojen näkökulmien esille saamiseksi suunnitteluprosessin aikana erilaisilla

sosiaalisia käytäntöjä kartoittavilla menetelmillä mahdollistetaan ja luodaan suotuisimmat edellytykset kylässä tapahtuvalle asukaskeskeiselle suunnittelutyölle. Asukaskeskeisessä suunnitteluprosessissa sosiaalista toimintaympäristöä kartoittavat menetelmät viitoittavat tietä maankäytön ja ympäristön suunnittelussa käytettäville menetelmille, antavat vankemman pohjan yhteisen suunnitteluprosessin etenemiselle, koska sosiaalisen kenttään liittyvää arvo- ja asenneilmas- toa ja ihmisten mielipiteitä on selvitetty. Usein näiden menetelmien käytöllä voidaan häivyttää monia suunnitteluprosessin alkuvaiheeseen liittyviä epävarmuustekijöitä ja lieventää suunnitteluprosessin aikana ilmeneviä

erilaisia ristiriitatilanteita. Kylän sosiaalisen toimintaympäristön tuntemuksella voidaan myös helpommin löytää suunnittelijoiden ja kyläläisten välille yhteinen kieli, yhteiset päämäärät ja saada molemminpuolista sitoutuneisuutta, luottamusta ja hyväksyttävyyttä niiden toteuttamiseksi. Kyläläisten äänen esiin nostaminen ja kuuleminen sekä vuoropuhelu suunnitteluun osallistuvien eri tahojen kanssa tulisikin olla olennainen osa toimivaa, dynaamista ja rakentavaa suunnitteluprosessia sen kaikissa vaiheissa – suunnittelun alkutilanteen kartoituksesta suunnittelun toteutukseen, päätöksenteosta ja arvioinnista puhumattakaan.

Kirjallisuus

- Aaltola, J. & R. Valli (toim.) (2001). *Ikkunoita tutkimusmetodeihin I-II*. PS-Kustannus, Jyväskylä.
- Alasuutari, P. (1999). *Laadullinen tutkimus 3*. Uudistettu painos. Vastapaino, Tampere.
- Alkula, T., S. Pöntinen & P. Ylöstalo (1994). *Sosiaalitutkimuksen kvantitatiiviset menetelmät*. WSOY, Juva.
- Anttila, P. (1996). *Tutkimisen taito ja tiedon hankinta*. Akatiimi, Jyväskylä.
- Atkinson, P., A. Coffey, S. Delamont, J. Lofland & L. Lofland (2001). *Handbook of ethnography*. SAGE, London.
- Bernard, R. (2002). *Social research methods. Qualitative and quantitative approaches*. SAGE Publications, London.
- Burgess, R.G. (1984). *In the field: An introduction to field research*. Routledge, London.
- Erätuuli, M., J. Leino & P. Yli-Luoma (1994). *Kvantitatiiviset tutkimusmenetelmät ihmistieteissä*. Kirjayhtymä, Helsinki.
- Eskola, J. & J. Suoranta (1998). *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Vastapaino, Tampere.
- Fetterman, D. M. (1998). *Ethnography. Step by step*. Second edition. SAGE, London.
- Fink, A. (1995). *How to ask survey questions*. SAGE, London.
- Hammersley, M. & P. Atkinson (1995). *Ethnography: Principles in practice*. Routledge, London.
- Hirsjärvi, S. & H. Hurme (1988). *Teemahaastattelu*. Yliopistopaino, Helsinki.
- Mann, P. H. (1985). *Methods of social investigation*. Basil Blackwell, Oxford and New York.
- Mäkelä, K. (toim.) (1990). *Kvalitatiivisen aineiston analyysi ja tulkinta*. Gaudeamus, Helsinki.
- Nummenmaa, T., R. Konttinen, J. Kuusinen & J. Leskinen (1997). *Tutkimusaineiston analyysi*. WSOY, Porvoo.
- Rossmann, G. B. & S. F. Rallis (1998). *Learning in the field. An introduction to qualitative research*. SAGE, London.
- Silverman, D. (ed.) (1997). *Qualitative research: theory, method and practice*. SAGE Publications, London.
- Silverman, D. (2000). *Doing qualitative research: A practical handbook*. SAGE Publications, London.
- Töttö, P. (1997). *Pirallinen positivismi: kysymyksiä laadulliselle tutkimukselle*. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.
- Töttö, P. (2000). *Pirallisen positivismin paluu: laadullisen ja määrällisen tarkastelua*. Vastapaino, Tampere.
- Varto, J. (1992). *Laadullisen tutkimuksen metodologia*. Kirjayhtymä, Helsinki.

SVA – asukaskeskeinen suunnitteluprosessi

Kalle Reinikainen

Uusjako Hailuodossa

Uusjako on uusi isojako, jolla pyritään korjaamaan usein vaillinaiseksi jäänyttä isojakoa. Uusjaon yhteydessä tilusten järjestelyn ja rakennusten siirtojen lisäksi toteutetaan erilaisia liitännäishankkeita, joita ovat mm. maankäytön suunnittelutehtävät, maan hankinta, teiden rakentaminen, peltojen salaojittukset, metsäojitukset, pellonraivaus ja metsitys, viemärointi sekä ympäristövaikutusten arviointi. Viimeisin tukemislain rahoituksen piiriin tullut liitännäishanke on ympäristövaikutusten arviointi, joka toteutettiin ensimmäistä kertaa Hailuodon kunnan uusjaossa vuonna 1999. (Vitikainen 1999.)

Hailuoto on maaseutumainen saari, jonka yhteisöllisyys ja sosiaalisen toiminnan luonne on muotoutunut pitkällä aikavälillä. Ihmiset tuntevat toisensa ja eriasteinen yhteistyö on aina ollut välttämätöntä arjen toiminnoissa. Hailuodossa pendelöinti on huomattavasti vähäisempää kuin muissa Oulun naapurikunnissa, esimerkiksi Oulunsalossa, Kempeleessä ja Limingassa. Tämän voisi olettaa johtuvan kiinteän yhteyden puutteesta, mutta 20 minuutin lisäaika työmatkassa ei selitä koko eroa, sillä vertailukunnista ajoaika on ajallisesti pidempi kuin Hailuodon kirkonkylästä. On mahdollista, että saaren sosiaalinen erityisyys ja eristyisyys toimivat myös jonkinasteisena selityksenä.

Nopeasti kasvavissa kaupungeissa ja muissa kasvukeskuksissa ihmisten vuorovaikutus saattaa olla varsin erilaista. Samal-

lakin alueella asuvien yhteiset kokemukset ja vuorovaikutus ovat vähäisiä, ihmiset tuskin tuntevat toisiaan. Erilaisten suunnittelu- ja kehittämishankkeiden sekä merkittävien ympäristöhankkeiden myötä sekä maaseudusta että kaupungeista on tullut modernien professioiden toiminnan kohteita. Usein toimijat ovat onnistuneet saamaan paikallisten asukkaiden luottamuksen ja yhteistyö on rakentavaa, mutta monesti toimintatavat herättävät epäluottamusta ja synnyttävät periaatteellista vastustusta. Kun suunnittelijat tulevat kylään tai muulle asuinalueelle, he eivät useinkaan tunne kylän tilaa ja vallitsevan sosiaalisen prosessin luonnetta ja viimeaikaisia vaiheita. Osa ongelmista tulee esille vasta projektin kuluessa. Alku on tärkeää, jottei pilattaisi (lopullisesti) hankkeen mahdollisuuksia. Tavoitteena on alueen omatoimisen muutosprosessin alkuun saattaminen, sekä alueen oman toimintamotiivin herättäminen.

Keskustelua uusjaon tarpeellisuudesta Hailuodossa on käyty pitkään ja lehtienkin palstoilla lähes 30 vuoden ajan. Syksyllä 1996 annettiin ympäristöministeriössä päätös YVA-menettelyn soveltamisesta. Monien värikkäiden vaiheiden jälkeen Hailuodon uusjaon YVA-menettely toteutettiin syyskuun 1996 ja kesäkuun 1999 välisenä aikana ns. harkinnanvaraisena YVA-hankkeena. Yhteysviranomaisen antoi lausuntonsa arviointiohjelmasta 8.7.1998 ja arviointiselostuksesta 3.6.1999, jolloin varsinaisen YVA-menettelyn voidaan katsoa päättyneen.

Hankkeen toteuttamista valvomaan perustettiin eri osapuolia edustava seurantaryhmä. Uusjako ei hailuotolaisten enemmistön mielestä ollut asukaslähtöinen hanke, vaan Maanmittauslaitoksen omien etujen mukainen ja joidenkin asukkaiden avustamana “pakolla” ajama toimenpide, joka uhkasi saaren ekologista ja sosiaalista tasapainoa.

Tässä artikkelissa käyn läpi vuosina 1998-1999 YVA:n osana tehdyn sosiaalisten vaikutusten arvioinnin (SVA) vaiheita ja kuvaan erilaisten suunnittelu- ja arviointimetodien yhteistä käyttöä. Arvioinnin tavoitteena on asukkaiden viihtyvyyden lisääminen ja rakentavan yhteistyön mahdollistaminen. Tässä tavoitteessa onnistumista kuvaan sosiaalisen pääoman ja luottamuksen käsitteiden kautta.

SVA:ssa on keskeistä useiden edellä esitettyjen metodien (tulevaisuusverstaas, *gätur*, suunnittelupaja, haastattelut) käyttö sekä kysymys siitä, mitä uutta kukin metodi tuo esiin. Kaikki metodit eivät toimi kaikissa kylissä tai kaikenlaisissa hankkeissa, vaan päinvastoin väkisin toteutettu metodi voi pikemminkin lisätä asukkaiden epäilyä ja synnyttää vastarintaa. Asukkailla on arviointia tehtäessä mielessään konkreettinen uusjaon toimitus, sen seurauksena konkreettiset tapahtumat metsissä ja pelloilla. Suunnittelijoilla toimii puolestaan mielessään YVA-selostus, ja hankkeen varsinainen toteutus jää myöhemmin ja ehkä toisten tekijöiden tehtäväksi.

Uusjako jakaa asukkaatkin

Uusjako kajoaa maaseutuyhteisön perusasioihin, kuten siihen, voiko maanviljelijä lopulta omistaa maataan. Siksi erilaiset kannanotot Hailuodon uusjaosta, sen tarpeesta ja seurauksista olivat pitkään ja varsinkin ennen ympäristövaikutusten arviointia hy-

vin kärkeviä. Samalla kerrottiin erilaiset käsitykset mahdollisista uhkakuvista ja toivoituista tavoitteista koko Hailuodon tulevaisuudelle.

Uusjakoa käsittelevät kirjoitukset jakautuivat ehdottomasti vastustaviin, selkeästi puoltaviin ja ehdollisen puoltaviin näkökulmiin. Sekä kannattavat että vastustavat kirjoitukset vetosivat tunteisiin ja esteettisiin arvoihin. Keskeinen kannatuksen peruste oli hailuotolaisen maanviljelyn pelastaminen, elävä maaseutu. Vastustajat puolestaan nostivat esiin kansallismaiseman, uusjaon lietsovat kaunat ihmisten välillä, sekä etenkin vanhempien viljelijöiden tunnesiteet suvun itse raivaamiin maihin. Ehdollinen näkökulma vetosi tarkkoihin lukuihin: markkoihin, kilometreihin, kappaleisiin ja hehtaareihin.

Jo alusta alkaen oli selvää, että käynnistyipä uusjakohanke tai ei, on se jo vaikuttanut saaren ihmisten elämään, osin merkittävälläkin tavalla. Jos hanke päätetään toteuttaa, on sen toteuttamistavalla poikkeuksellisen merkittäviä haasteita saaren omaleimaisen ja haavoittuvan maiseman ja sosiaalisen miljöön säilyttämisessä. Vaikka hanke olisi jäänyt toteuttamatta, on pelkästään uusjaon mahdollisuus aiheuttanut merkittäviä vaikutuksia. Näitä ovat ainakin pelon ja ahdistuksen lisääntyminen sekä ristiriidat saaren sosiaalisessa vuorovaikutuksessa. Uusjaon uhka on, pääosin tietämättömyydestä ja epäluuloista, osin tahallisesta ylitähtämisestä johtuen lisännyt metsänhakkuita saarella.

Sosiaalisten vaikutusten arviointi SVA ja käytetyt metodit

Sosiaalisten vaikutusten arviointi SVA, josta käytetään myös nimitystä ihmisiin kohdistuvien vaikutusten arviointi (IVA), on

prosessi, jossa arvioidaan monitieteellisesti vaikutuksia ihmisten terveyteen, hyvinvointiin ja viihtyvyyteen. Arvioinnin kohteena voi olla hanke, suunnitelma, ohjelma tai mikä tahansa päätös. Vaikutusten arviointi toimii suunnittelun ja päätöksenteon työvälineenä. IVA:n avulla arvioidaan mahdollisia tulevia muutoksia ihmisten hyvinvoinnissa, mutta perinteisestä sosiaali- ja terveysalan arviointityöstä poiketen vaikutusten arviointi on luonteeltaan ennakoivaa, koska se tarkastelee vasta suunnitteilla olevaa. (Kauppinen & Tähtinen 2003.)

Sosiaalisten vaikutusten arviointi poikkeaa ympäristövaikutusten arvioinnista varsin monessa suhteessa. Janne Hukkinen (1997) varoittaa tuomasta ekologisen ympäristön ihmisestä riippumattomia pelisääntöjä, joita on mahdollista simuloida fyysikaalisilla malleilla, määrittämään myös yhteiskunnallista ympäristöä. Yhteiskunnallista ympäristöä määrittää pikemminkin erilaisista arvoista ja uskomuksista nousevien merkitysten maailma, jonka kulkua voidaan vain tulkita erilaisten yhteiskunnallisten teorioiden avulla. Hukkisen (1997) mielestä hankkeen yhteiskunnallisten haittojen vähentäminen ei edellytä yhteiskuntapolitiittista kitkattomuutta, jota voitaisiin poistaa voitelemalla, eli neuvottelemalla ja sovittelemalla eri ristiriitaisten etupiirien välillä. Hukkisen mukaan on "turha voidella, jos rattaat on asennettu väärin".

Sosiaalisten vaikutusten arviointi aloitettiin vakiintuneen konsulttitoiminnan mallien mukaan, jossa aluksi hankitaan kaikki olennainen jo olemassa oleva taustamateriaali ja kartoitetaan mahdollisen lisäaineiston tarve. Arvioinnin aikana koottiin laaja kvantitatiivinen ja kvalitatiivinen aineisto seuraavien tutkimusmenetelmien avulla:

1. Kirjallinen ym. taustamateriaali, faktaa ja fiktiota
- tilastot, lehdistömateriaali, tieto- ja kauno-

kirjallisuus, internet-sivut

- kysely maanviljelijöille (tehty 1994)
- kunnan tilusjärjestelyjen tarveselvitys

2. Lomakekysely

a) kokonaistutkimus kuntakysely 450 hailuotolaiselle taloudelle

b) satunnaisotanta 350 muualla asuvalle, mutta Hailuodossa kiinteistöä omistavalle

3. Teemahaastattelut

- lomakekyselyyn vastanneiden vapaaehtoisten *haastattelut*

- seurantaryhmässä edustettujen tahojen *yksilö- ja ryhmähaastattelut*

4. Täydentävät haastattelut ja havainnointi

- uusjaon yleisötilaisuudet

5. Uusjaon seuranta

- seurantaryhmän kokoukset, *tulevaisuusvertaus*, maastokäynnit / *gätur*

Passiivisuus on aktiivinen kannanotto

Triangulaation kautta, käyttämällä useita erilaisia menetelmiä samassa hankkeessa, syntyy usein yllätyksiä tai ainakin monipuolisempi ymmärrys kohteesta kuin mitä yhden menetelmän käytöllä voidaan saavuttaa. Näin tapahtui myös Hailuodossa. Hankkeen myötä tuli vahvasti esiin, että vasta useiden tutkimusmenetelmien kautta saatu käsitys kohteen sosiaalisen vuorovaikutuksen luonteesta luo edellytykset asukaskeskeisen suunnittelun käynnistymiselle.

SVA:n alussa tehdyn lomakekyselyn perusteella suhtautuminen uusjakoon jakoi ihmiset kolmeen ryhmään: a) henkilöihin, joita asia ei koskettanut, b) suuri enemmistö, joka vastusti hanketta sekä c) pieni, mutta selkeä ryhmä, joka kannatti hanketta. Vaikutti selvästi siltä, että vastaajan kanta hankkeeseen oli jo lyöty lukkoon eikä esitettyjä kysymyksiä pohdittu erillisinä, vaan kaikki vastaukset sisälsivät saman viestin: kyllä / ei uusja-

olle tai sitten kantaa ei otettu mihinkään kysymykseen.

Niille, joita hanke kaikkineen ei juuri kiinnostanut, tuntui vastaamatta jättäminen varsin luonnolliselta ratkaisulta. Mutta hankkeen edetessä (haastatteluissa ja yleisötilaisuuksissa) selvisi aluksi varsin piilossa ollut seikka, eli se, että myös hankkeen vastustajille ja kannattajille olivat sekä vastaaminen, että vastaamatta jättäminen tietoisia ja aktiivisia kannanottoja.

Vastustajille vastaaminen oli tietysti perusteltua vastustavan kannan ilmaisemiseksi, niinpä aineiston selkeän enemmistön muodostikin kielteinen kanta kaikkeen uusjaon hyötyä koskevaan, yhdistyen negatiivisiin arvioihin sen seurauksista. Mutta kuitenkin myös vastaamatta jättämiselle oli uusjaon vastustajilla selkeät perusteensa. Niitä ovat ensinnäkin luovuttaminen ja ajatus: “Päätös on tehty eikä kyselyyn vastaaminen enää auta mitään.” Äärimmillään tämä yhdistyi ajatukseen, että “raastuvassa tavataan”.

Toisaalta vastaamisen ja siten aktiivisen kielteisen kannan ilmaisun (kun vastaaja näkyy kannanottajana kunnantalolla, jossa äänestysuurna oli) pelättiin mahdollisesti koituvan haitaksi myöhemmin itse uusjaossa. Haastatteluissa esitettiin ajatus, että aktiivinen vastustaja voi joutua myöhemmin kärsimään epäedullisista ratkaisuksista, joihin “vihamielinen maanmittari ja uusjako kannattanut naapuri” voivat yhteisellä suunnitelmallaan vaikuttaa.

Kannattajille oli luonnollista myönteisen kannan ilmaisu, ja tällainen pieni mutta selkeä ryhmä vastauksista löytyikin. Kuitenkin myös vastaamatta jättämistä voi perustella “myönteisen kannan ajamiseksi”. Keskeinen ajatus on silloin se, että uusjako tulee varmasti toteutumaan, eikä kyselyllä ole mitään merkitystä. Toisaalta selkeän kannatuksen

ilmaisu uusjaolle voidaan nähdä oman asian ajamisena. Se “paljastaa”, että uusjaosta tulevat todella hyötymään vain harva aktiiviviljelijät, vaikka hankkeen kokonaisvaltaisia ja kaikkia koskevia hyötyjä julkisesti on korostettu. Vastaamatta jättäminen ehkä siten parantaa kyselyn vaikutusta kannattajain näkökulmasta.

On syytä korostaa, että edellä esitetyt arviot eivät perustu “kirjallisesti esitettyihin tietoihin” eivätkä ole saaneet vahvistusta hankkeesta vastaavan näkemyksissä. Arviot perustuvat usein haastatteluissa esitettyihin ajatuksiin, jotka puolestaan liittyvät sitkeisiin huhuihin ja näkemyksiin muiden “luotolaisten” tuntemuksista. Ei ole haluttu leimautua ja joutua huhujen kohteeksi eikä myöskään lisätä ristiriitoja asukkaiden kesken. Vanhoja selvittämättömiä kaunoja on jäänyt mm. aikaisemmista vesijättömaiden jaoista, joissa maanomistajia on koettu kohdellun puolueellisesti. Tällä kaikella on ollut varsin keskeinen vaikutus sanojan omiin ratkaisuihin. Kaiken kaikkiaan monille tuntui olleen mottona: “viisas vaikenee”.

Prosessi lähtee liikkeelle ja vuorovaikutus alkaa

Ratkaisevaa asukaskeskeisen suunnitteluprosessin käynnistymisessä on ollut monien metodien käyttö sosiaalisten vaikutusten arvioinnin yhteydessä. Kullakin erillisellä metodilla on ollut oma panoksensa hankkeen eri vaiheissa. Seuraavassa lyhyt kuvaus käytettyjen metodien vaikutuksista prosessin käynnistämisessä:

Lomakekysely ja haastattelut purkivat vähitellen pitkään patoutuneita paineita ja keskustelujen myötä kerrattiin vuosikymmenten tapahtumat (maanjakokiistat, suojelukiistat, pengertie, jne.), jotka olivat nyt hallitusti taka-alalla, mutta joiden pelättiin uudelleen

kärjistyvän äärimmilleen näin suuren hankkeen vaikutuksesta. Vähitellen kuitenkin huomattiin, että lopulta pelätyt äärimmäisetkin julkiset ja yksityiset kannanotot vain "puhdistivat ilmaa".

Yleisötilaisuudet ja seurantaryhmän järjestäytyminen toimivat tulevaisuusverstaan tavoin, jolloin oli mahdollista kiteyttää erilaiset skenaariot vaihtoehtoisista Hailuodon kehityksen suunnista. Alkuvaiheiden kokousten henki oli lähes vihamielistä, eikä yhteisiin tavoitteisiin haluttu edes pyrkiä. Kun hankkeen kokonaisuutta purettiin eri kokouksissa konkreettisiksi suunnitelmiksi ja toimenpiteiksi, alkoi osapuolten näkemyksissä tapahtua lähentymistä.

Seuraavassa alkuvaiheen keskustelujen pohjalta kiteytetyt kolme hyvin erilaista skenaariota, käsitystä Hailuodon tulevaisuudesta, jotka kirjattiin YVA-selostukseen (Reinikainen 1999a):

- A) Pessimistinen näkemys eli *skenaario 0*. Hailuoto alkaa taantua, kun väkiluku vähenee ja maa- ja metsätalouden kannattavuus vähenee eikä muita korvaavia elinkeinoja löydetä. Uusjaolla voidaan ehkä hillitä kehitystä?
- B) Neutraali näkemys eli *skenaario 1*. Nykyisen kaltaisena säilyvä Hailuoto – suuria muutoksia ei tapahdu ainakaan lähitulevaisuudessa. Väkiluku säilyy nykyisellään, perustuotannosta elantonsa saavan väestön osuus ja elinkeinorakenne ylipäättään säilyy lähes ennallaan, vaikka ehkä joita-kin yrityksiä perustetaan ja palvelujen määrä lisääntyy hieman. Muutos on kuitenkin luonteeltaan hidasta ja tulijat muuttavat pysyvästi Hailuotoon. Tällöin uusjaon vaikutukset maatalouden toimintaedellytysten parantamisessa ovat merkittäviä.

- C) Optimistinen näkemys eli *skenaario 2*. Kasvava Hailuoto – väkiluku kasvaa, maa- ja metsätalouden harjoittaminen jatkuu, mutta myös muiden elinkeinon harjoittajia muuttaa saarelle. Muuttoliike Ouluun muualta Suomesta jatkuu ja mahdollisesti vielä kiihtyy, jolloin uutta väestöä asettuu asumaan Oulun lisäksi myös lähiseudun kuntiin. Ouluun etelästä muuttaneet, esim. tietotekniikan ammattilaiset ja arkkitehdit, huomaavat Hailuodon hienona miljöönä, jonne halutaan muuttaa asumaan. Puolitoista tuntia työmatkana ei ole eteläsuomalaisen mittapuun mukaan pitkä aika. Merkittävästi etätöitä tekevät eivät koe saaren lautta-yhteyttä ongelmana. Kunta saa siten lisää verotuloja, jolloin syntyy lisää palveluöpaikkoja. Saaren kulttuurinen ilmasto houkuttaa edelleen lisää taiteilijoita ja käsityöläisiä. Tässä tilanteessa Hailuodon tulevaisuuden kannalta perinteisen maiseman ja sen EU:n erityisalueen alkupe räisyyden säilyttäminen on elintärkeää. Tällöin uusjaon toteuttaminen nähdään joko kokonaan kielteisenä tai sen toteuttamisessa on erityisesti huomioitava kansallismaiseman säilyttäminen.

Seurantaryhmässä tehtiin kenttäkäyntejä, joita edelleenkin on monien kokousten ohjelmassa. Kenttäkäyntejä voidaan pitää *gä-tur*-metodin sovelluksina, vaikka niistä ei sillä nimellä kokouskutsuissa puhuta. Kenttäkäynnit ovat useita tunteja kestäviä kierroksia etukäteen sovituissa uusjaon kannalta kriittisissä kohteissa. Kenttäkäyntien keskustelut kirjataan tehtävien suunnitelmien pohjaksi ja maastossa käydään kovia, mutta rakentavia kiistoja ja samalla tulee tarkistetuksi ja korjatuksi muitakin saaren kehittämiseksi tehtyjä suunnitelmia.

Sosiaalinen pääoma koetuksella

Sosiaalisen pääoman käsite on nykyisin otettu laajalti käyttöön varsin monenlaisissa yhteiskunta-analyyseissä (tästä ks. esim. Reinikainen 1999b ja Reinikainen 2003). Se sopii analyysin kehikoksi myös arvioitaessa yhteisöjen toimintaa asukaskeskeisen suunnittelun eri vaiheissa.

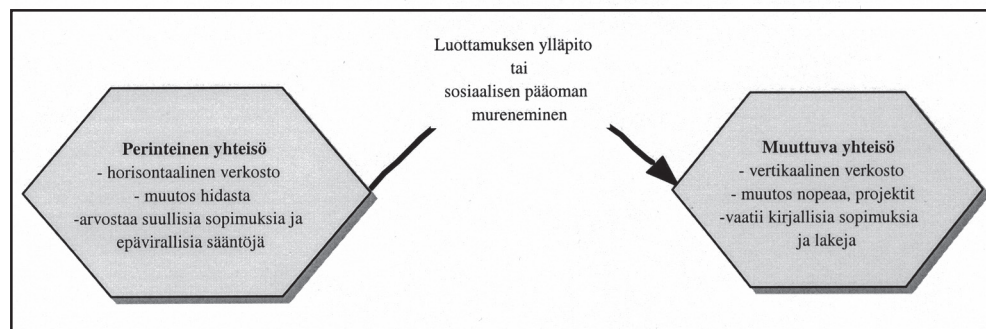
Sosiaalisen pääoman käsitteen kehittäjänä pidetään amerikkalaista James Colemania (esim. Coleman 1988). Sosiaalinen pääoma on rinnastettu inhimilliseen pääomaan, fyysiseen tuotantopääomaan ja luontopääomaan yhtenä tuotannontekijänä. Sosiaalisen pääoman käsitteen on nähty rakentavan myös siltaa taloustieteilijöiden ja muiden yhteiskuntatieteilijöiden tarkastelujen välille.

Partha Dasguptan (1999) mukaan sosiaalisella pääomalla viitataan yleensä niihin sosiaalisen järjestelmän piirteisiin – kuten luottamukseen, normeihin ja ihmisten väliin verkostoihin – jotka voivat lisätä yhteiskunnan tehokkuutta edistämällä koordinoitua toimintaa.

Sosiaalisen pääoman näkökulmasta Hailuodossa kohtaavat horisontaalisen verkoston “luotolainen” eli perinteinen yhteisö,

johon vertikaalisen toimintakulttuurin Maanmittauslaitos tuo oman toimintansa mukaisia suunnittelua (kuva 1). Hankkeet tuovat muutoksen, jossa on huolehdittava luottamuksen ylläpidosta, tai vaarana on sosiaalisen pääoman mureneminen. Sosiaalisen pääoman mureneminen voi ilmetä ristiriitoina ja syyllisten etsimisenä, alistumisena, mahdollisesti poismuuttona jne.

Uusjako vaatii onnistuakseen ja toimiakseen paikallisten horisontaalisten verkostojen huomioimista, mikä tarkoittaa investoimista sosiaaliseen pääomaan. Aina ei alueellisen väestön ja muiden toimijoiden asenne ole niin ristiriitaista ja epäilevää uusjaossa saavutettavan edun suhteen kuin Hailuodossa – onhan uusjakohankkeessa vaadittu YVA:kin osoituksena tästä. Hailuodon uusjaossa korostuvat erilaiset intressit ja intressiryhmät ristiriitoinen poikkeuksellisen voimakkaasti. YVA tehdään ennen uusjaon yksityiskohdista päättämistä; se on siksi tässä yhteydessä myös perusteltu arvaus tulevasta seurauksista. Näin ollen se vaatii paitsi yksityiskohtaista tietoa tulevasta vaikutuksista, myös osapuolten todellista sitoutumista hankkeeseen. Vaikka seurannan merkitys korostuu myös Hailuodon hankkeen toteuttamisessa, helpottaa ja lyhentää jo alkuvai-

Kuva 1. Suunnittelu vaatii asukkaiden luottamuksen (Kuva: Kalle Reinikainen).

heessa saavutettu avoimuuteen ja vuorovaikutteiseen suunnitteluun perustuva luottamus ratkaisevasti hankkeen toteuttamista. (Reinikainen 1999b.)

Nyt uusjaon käynnistyttyä Hailuodossa, voidaan jo selvästi todeta, että panostaminen vuorovaikutteisuuteen ja asukaskeskisytyteen, uusjaon toimintatavan puitteissa erityisen paljon, on kannattanut. Alueen sosiaalinen pääoma ja asukkaiden luottamus maanmittarien toimintaan on varsin vahvaa ja saari on sopeutumassa uuteen uusjaon jälkeiseen aikaan lopulta varsin hallitusti.

Johtopäätöksiä: mitä Hailuodosta voi oppia?

Uusjako on vuorovaikutteisuudestaan huolimatta päätösten osalta niin teknistä ja tarkasti lakiin sidottua, että se pitkälti tapahtuu Maanmittauslaitoksen muotoilemina ratkaisuin, joihin maanomistajilla on mahdollisuus ottaa kantaa. Tästä huolimatta SVA:n kautta saadut kokemukset muutoksista asukkaiden asenteissa ja toimissa hankkeen myötä käyvät kannustavasta esimerkkistä myös selkeämmin asukaskeskiseen suunnitteluun.

Olen edellä kuvannut Hailuodossa noin viiden vuoden kuluessa tapahtunutta varsin huomattavaa asenneilmapiirin muutosta

vastarinnasta, peloista, uhkakuvista ja syytöksistä kohti realistista pyrkimystä toteuttaa uusjako omalta ja koko saaren kannalta mahdollisimman hyvin. Tässä muutoksessa on oman sysäyksensä antanut vuosina 1998-1999 toteutettu YVA, jonka antamia viestejä Maanmittauslaitos on onnistunut hyödyntämään uusjaon toteuttamisessa. SVA:sta ei siten pidä tehdä mittaria, joka vain mittaa ja jonka tavoitteena on vain "tulos". SVA:n tulee paremminkin olla prosessi, jossa osapuolet "houkuteltaan" mahdollisimman avoimen keskustelun kautta sitoutumaan hankkeeseen ja tiedostamaan oma etu. Yhteissuunnittelu on yhteisen intressin etsimistä, ei pöytien eri päissä istumista. (Reinikainen 1999b.)

Erilaisten asukaslähtöisten ja asukaskeskisten menetelmien kautta on Hailuodon uusjaossa hahmottunut varsin monipuolinen näkökulma saaren sosiaaliseen todellisuuteen ja näin on luotu pohja uusjaon hyvälle toteuttamiselle. Uusjaon toteutuessa keskitytään nyt yhä enemmän hankkeen yksityiskohtaisiin konkreettisiin ratkaisuihin: metsäautoteiden, metsäojien ja jatkossa peltomaiden uusjakoon. Kiistoja tietysti jatkuvasti on, mutta toiminta on molemmin puolin asiallista ja rakentavaa, ja voidaan myös sanoa: asukaskeskeistä.

Kirjallisuus

- Bourdieu, P. (1984). *Distinction: a social critique of the judgement of taste*. Harvard University Press, Cambridge, MA.
- Bourdieu, P. (1998). *Järjen käytännöllisyys: toiminnan teorian lähtökohtia*. Vastapaino, Tampere.
- Coleman, J. (1988). Social capital in the creation of human capital. *American Journal of Sociology* vol. 94, Supplement, 95-130.
- Dasgupta, P. & I. Serageldin (1999). *Social capital. A multifaceted perspective*. World Bank, Washington, DC.
- Hjerpe, R. (1998). Sosiaalinen pääoma taloudellisenä ilmiönä. Teoksessa Kajanoja, J. & J. Simppu (toim.): *Sosiaalinen pääoma. Käsite ja sen soveltaminen sosiaali- ja talouspolitiikassa*. Valtion taloudellinen tutkimuskeskus, Helsinki.

- Hukkinen, J. (1997). YVA ja hankkeen hyväksyttävyyys. *Teoksessa* Kontio, P ja A.-L. Manner (toim.): *Ympäristövaikutusten arvioinnin sosiaalinen ulottuvuus*. Sosiaali- ja terveysministeriön, ympäristöministeriön, STAKESin ja SYKEN yhteisseminaari 10.6.1996. Suomen ympäristökeskus 63, Oy Edita Ab, Helsinki.
- Kauppinen, T., V. Tähtinen & K. Nelimarkka (2003). Ihmisiin kohdistuvien vaikutusten arviointi -käsi- kirjä. *Stakes, Aiheita* 8/2003.
- Putnam, R. D. (1993). *Making democracy work. Civic traditions in modern Italy*. Princeton University Press, Princeton (NJ).
- Putnam, R. D. (2000). *Bowling alone: The collapse and revival of American community*. Simon & Schuster, New York.
- Reinikainen, K. (1999a). Sosiaalisten vaikutusten arviointi. Julkaisussa: *Hailuodon uusjako. Ympäristövaikutusten arviointiselostus*. Pohjois-Pohjanmaan Maanmittaustoimisto, Ylivieska.
- Reinikainen, K. (1999b). Uusjaon sosiaalisten vaikutusten arviointi – kokemuksia Hailuodosta. *Maankäyttö* 4/99.
- Reinikainen, K. (2003). Korjausrakentamisen arvot ja sosiaalinen pääoma: esimerkkinä Reinilän talo. *Teoksessa* Tikka, R. & J. Turpeinen (toim.): *Arvot ja korjausrakentaminen*. Pohjois-Pohjanmaan korjausrakentamiskeskus, Oulu.
- Reinikainen, K. (2004). *Sosiaalisten vaikutusten arvioinnin menetelmällinen kehittäminen* (väitöskirjan käsikirjoitus).
- Vitikainen, A. (1999). Maanjaot kiinteistöopin tutkimuksessa. *Teoksessa* Rosenqvist, O. (toim.): *Maanjaot ja maaseudun kehitys. Lähtökohtia kiinteistöjaotusta muuttavien hankkeiden taloudellisten, yhteiskunnallisten, sosiaalisten ja kulttuuristen vaikutusten tutkimiseen*. Jyväskylän yliopisto, Chydenius-Instituutti. Selostuksia ja katsauksia nro 34, Kokkola.

Kehittävä työntutkimus – näkökulma kylien asukas-keskeisen suunnittelun kehittämistyöhön

Raine Mäntysalo

Johdanto

Tässä julkaisussa on esitelty asukaskeskeistä tavoittelevien maankäytön suunnittelun ja elinkeinotoiminnan kehittämisen metodeja ja niistä saatuja alustavia kokemuksia, kun metodeja on sovellettu eräissä pohjoispohjalaisissa kylissä. Asu kylässä! -hanke on käydyissä kylien suunnittelun prosesseissa tarjoutunut eräänlaisen kehittäjäkonsultin asemaan. Hankkeeseen valikoituneissa yhteistyökylissä on projektipäällikkö Pirjo Onkalon, Oulun yliopiston tutkijoiden ja suunnitelmia laativien opiskelijoiden sekä osin myös muiden kouluttajien johdolla toteutettu kyläkohtaisia suunnitteluprosesseja, joiden tarkoituksena on ollut tarjota hankkeen inhimilliset resurssit kyläläisten käyttöön. Tavoitteena on ollut luoda toimintaympäristö, joka ensinnäkin loisi hallinnolliset olosuhteet kyläläisten toiveiden ja tarpeiden tunnistamiselle ja edelleen niiden jäsentämiseksi ongelmanasetteluiksi kylien maankäytön ja ympäristön suunnittelutyölle sekä elinkeinojen kehittämistyölle. Toiseksi on pyritty tarjoamaan tarvittava erityisasiantuntemus suunnitteluongelmien työstämiseksi ratkaisuehdotuksiksi ja mahdollisiksi uusiksi hankeideoiksi tiiviissä yhteistyössä kyläläisten kanssa.

Kehittämistyöhön kylillä päätettiin tarttua kokeilemalla erilaisia olemassa olevia vuorovaikutteisen suunnittelun ja paikallistiedon keräämisen metodeja. Tässä julkaisussa on

esitelty niistä seuraavat: tulevaisuusverstaas, suunnittelutyöpaja, *gätur*, kyselyt, haastattelut sekä etnografinen havainnointi. Lisäksi on tarkasteltu sosiaalisten vaikutusten arviointimenettelyä, josta tekijöillä on käytettävissään kokemuksia kyläympäristöön sovellettuna muusta kuin Asu kylässä! -hankkeen yhteydestä. Metodien käyttö on ollut kokeilua sikäli, että niitä ei alun perin ole osoitettu nimenomaan kylien suunnittelussa sovellettaviksi. Esimerkiksi *gätur* on alkujaan kehitetty valmistuneen rakennuksen käyttöönoton yhteydessä tehtävän arvioinnin metodiksi (*walk through method*), jota tanskalainen Ivor Ambrose ja edelleen eräät ruotsalaiset tutkijat ovat soveltaneet kokonaisten rakennettujen alueiden, kuten asuinalueiden, arviointiin. Samalla metodia on laajennettu koskemaan myös alueen täydentävän suunnittelun tavoitteenasettelua, ei vain “valmiin ympäristön” arviointia. Jouni Kuumamaan tämän julkaisun artikkelissaan tarkastelemat esimerkit Kellon Kiviniemestä, Lampinsaaressa ja Piipsjärveltä tekevät selkoa siitä, mitä mahdollisuuksia ja ongelmia *gätur*-metodiin liittyy, kun metodin soveltamisalaa edelleen laajennetaan koskemaan kyläympäristöjen suunnittelua ja kehittämistä tukevaa arviointityötä.

Tämä asetelma antaa luontevat lähtökohdat toimintatutkimukselliselle otteelle hankkeen tutkimustyössä. Hankkeen tutkimuksellisena tavoitteena on kehittää kylien sosiaaliin ja fyysisiin ympäristöihin soveltuvia

asukakeskeisen suunnittelun toimintatapoja. Toimintatutkimuksen tavoin tämä tapahtuu kokeiluina, joissa tutkija on aktiivisena toimijana mukana käynnistämässä ja toteuttamassa osallistuvan suunnittelun prosesseja kylillä. Tutkija yhtäältä havainnoi näissä prosesseissa ilmeneviä tilanteita – muutostarpeiden julkituontia ja muutosvastarintaa, erilaisia toimintakulttuureja, ristiriitoja *ad hoc* kylätoiminnan ja institutionaalisten rakenteiden välillä, työn organisoimien epäjatkuvuuskohdista – toisaalta reflektoi yhdessä kyläläisten kanssa havainnointinsa kautta yhteiseen tarkasteluun nostettuja toiminnan ristiriitoja ja kehittää ristiriitojen käsittelyyn ja ylittämiseen kykenevää uudenlaista toimintakulttuuria.

Toimintatutkimuksen väljässä kentässä metodologisesti pisimmälle vietyä haaraa edustaa akatemiaprofessori Yrjö Engeströmin (1987, 1995) johdolla Helsingin yliopiston kasvatustieteen laitoksella kehitetty *kehittävä työntutkimus* (vrt. Heikkinen & Jyrkämä 1999). Toisin kuin toimintatutkimuksessa yleensä sen juuret eivät ole amerikkalaisessa pragmatismissa vaan Karl Marxin dialektiseen materialismiin pohjaavassa venäläisessä kulttuurihistoriallisessa toiminnan teoriassa (Vygotski, Rubinstein, Lurija, Leontjev). Huolimatta tästä kehittävällä työntutkimuksella on paljon yhtymäkohtia John Deweyn ja G. H. Meadin kaltaisten amerikkalaisten pragmatistien ajatteluun.

Kehittävän työntutkimuksen keskeinen piirre on sen dialektisesta materialismista johdettu tapa tarkastella tutkittavien työyhteisöjen ja organisaatioiden toimintaa sisäisten dialektisten ristiriitojen käsittelyn kautta etenevinä prosesseina. Kun tähän kytketään Gregory Batesonin (1987) dialektista kybernetiikkaa soveltava oppimisteoria, saadaan käsitteellinen malli työyhteisöistä ja organisaatioista *'toimintajärjestelmänä'*, jotka kehittyvät eri toimintavaiheisiinsa sisältyvien risti-

riitojen käsittelyn ja ylittämisen kautta. Kehittävässä työntutkimuksessa rakennetaan teoreettinen syklinen malli niistä vaiheista, joiden kautta kulttuurinen murros tavoitteisesti toimivissa työyhteisöissä ja organisaatioissa tapahtuu. Edelleen tähän malliin kytkeytyen laaditaan normatiivinen teoria niistä kehittämis- ja muutosjohtamistoimista, joilla edesautetaan tämän kehitysmurroksen toteutumista. Itse tutkimustyötä tehdään erilaisten työyhteisöjen ja organisaatioiden (kuten esim. terveydenhuollon, viestinnän, tutkimuslaitosten ja teollisuusyritysten työyhteisöt) ongelmatilanteiden ylittämiseen tähtäävien kehittämisprojektien kautta siten, että tutkija toimii kehittämistyön vetäjänä ja organisoijana, mutta itse työntekijät tekevät pääosin omaan työkuultuuriinsa ja sen historialliseen muodostumiseen liittyvän tutkimustyön. Ongelmatilanteet voivat liittyä esim. työn resurssiongelmiin, hallinnollisiin uudistuksiin tai uuden teknologian käyttöönottoon. Kehitysprosessin *'ekspansioivinen sykli'* voi käsittää vuosikausia kestävästä uudistuksen koko organisaation toimintakulttuurissa tai organisaation jossakin alayksikössä nopeastikin tapahtuvan yksittäisen ratkaisunovaation kehittämisen ja käyttöönoton.

Olen aiemmassa tutkimuksessani (Mäntysalo 2000) tarkastellut kehittävän työntutkimuksen teorian sovellettavuutta kunnallisen maankäytön suunnittelun vuorovaikutusprosesseihin. Totesin yleisen murrossyklimallin työorganisaatioiden kehitysprosesseista periaatteessa soveltuvan myös maankäytön suunnittelun monitahoisten ongelmien ja niihin liittyvien intressiristiriitojen monivaiheisen käsittelyn kuvaamiseen. Kehittävä työntutkimusta on teoreettisella tasolla sovellettu myös asuinalueiden yhteissuunnitteluun (Salmikangas 1996). Tässä artikkelissa esitän teoreettiseen tarkasteluun

pohjaavia alustavia huomioitani kehittävän työntutkimuksen lähestymistavan soveltamisesta Asu kylässä! -hankkeen kaltaisiin kylien asukaskeskeisen suunnittelun kehittämisesseihin. Samalla arvioin tässä julkaisussa esiteltyjen suunnittelumetodien yhteensopivuutta kehittävän työntutkimuksen ajatus- ja toimintamallin kanssa. Tähän liittyen tarkastelen myös metodien kytkeytyvyyttä kylän asukaskeskeisen suunnitteluprosessin eri vaiheisiin silloin, kun lähtökohdaksi otetaan kehittävän työntutkimuksen ekspansiivisen syklin teoreettinen ideaalimalli prosessin vaiheittaisesta etenemisestä.

Lähtökohtana on, kuten muutkin tämän julkaisun kirjoittajat ovat todenneet, että metodeja ei ole syytä tarkastella toisiaan poissulkevinä vaihtoehtoina kylän asukaskeskeisen suunnittelun toteuttamiselle, vaan ne voidaan nähdä toisiaan täydentävinä. Tämä kuitenkin edellyttää, että meillä on taustalla selkeä teoreettinen näkemys kunkin metodin luonteesta ensinnäkin sen suhteen, missä määrin metodi edellyttää ulkoa ohjattavuutta ja sallii omaehtoista toimintaa; toiseksi sen suhteen, millaista tietoa metodilla pyritään tuottamaan (taustatietoa vallitsevista olosuhteista, tarpeiden kartoitusta, uusia ideoita vai arvioita ja kritiikkiä nykytilasta tai tuotetuista ideoista ja luonnoksista); kolmanneksi, näihin liittyen, sen suhteen, mikä tai mitkä suunnitteluprosessin vaiheet ovat luontevimpia metodin käyttöönotolle, jotta suunnittelu- ja kehittämisprosessi etenisi johdonmukaisella tavalla. Kaikki kolme näkökohtaa liittyvät toinen toisiinsa. Uskon kehittävän työntutkimuksen vahvan teoria-pohjan prosessimalleineen edesauttavan tällaista jäsennystyötä.

Ekspansiivinen sykli

Kehittävän työntutkimuksen ideaalimalli organisaation, toimintajärjestelmän, kulttuurisen muutoksen prosessista rakentuu ajatukselle ekspansiivisesta kehityssyklistä. Prosessin tuloksena syntyy uusiksi toimintatavoiksi ja –ohjelmiksi jalostettuja kehittämissideoita, joihin liittyvät työnjaon uudelleenjärjestelyt, uudenlaisten roolikäsitysten, toimintaohjeiden ja välineiden omaksuminen sekä näiden taustalla perustavanlaatuiset muutokset osapuolten tavoissa käsitteellistää toimintajärjestelmän olemus ja tavoitteet. Uusi työtapa ei tarjoudu valmiina ulkoa omaksuttavaksi vaan se luodaan toimintajärjestelmän jäsenten ponnistuksin yhteisenä laajenevana oppimisprosessina.

Asu kylässä! –hankkeen kylien asukaskeskeiseen suunnitteluun sovellettuna toimintajärjestelmän muodostaisivat kylän yhteisistä asioista kiinnostuneet ja hankkeeseen osallistuneet asukkaat. Kyläläisten muodostaman toimintajärjestelmän kulttuurinen muutos tarkoittaisi juuri maankäytön suunnittelun ja/tai elinkeinojen kehittämistyön omaksumista kyläläisten omaehtoisena toimintana. Maankäytön suunnittelun osalta tämä tarkoittaisi mm. uudenlaisia tietoja ja taitoja kylissä

- hallita maankäyttö- ja rakennuslainsäädäntöä ja ympäristöä koskevia muita säädöksiä,
- lukea kaava-asiakirjoja ja osallistua niiden laadintaprosesseihin,
- hallita rakennuspaikan valinnan ja rakennustavan ekologisia, maisemallisia, kulttuurihistoriallisia ja maapoliittisia reunaeh-toja,

- hakea avustuksia rakennus- ja korjaushankkeisiin,
- hankkeistaa kyläympäristön parannustoimenpiteitä,
- ymmärtää kylää varten laadittujen maankäyttötavoitteiden vaikutus ja riippuvuus yhdyskuntamuodostuksen kehitysnäymiin, resursseihin ja tavoitteisiin laajemmalla (kunnan, seudun jne.) tarkastelutasolla ja
- tehdä yhteistyötä niin, että erilaiset osaamisalueet jakautuvat kyläläisten kesken ja että verkotutaan viranomaisten, asiantuntijoiden, paikallispoliitikkojen ja kylässä toimivien yritysten kanssa.

Kyläläisten omaehtoisen elinkeinojen kehittämistyön osalta tätä tarkoittaisi mm.

- kykyä tunnistaa ja yhdistää ja siten jalostaa kyläläisten tietoja ja taitoja sekä kylän fyysiseen ympäristöön liittyviä vahvuuksia ja resursseja yritys- ja hankeideoiksi,
- yrityslainsäädännön, EU-byrokratian, yritys- ja hanketoiminnan organisoiminnin ja tukimuotojen hallintaa elinkeinotoiminnan ideoiden työstämiseksi toimiviksi yritys- tai hankekonsepteiksi,
- markkinoinnin ja taloushallinnon osaamista, johtamistaitoa sekä yhteistyökykyä niin, että erilaiset osaamisalueet jakautuvat kyläläisten kesken ja että verkotutaan viranomaisten, asiantuntijoiden, paikallispoliitikkojen, rahoituslaitosten ja kylässä toimivien yritysten kanssa.

Asu kylässä! –hankkeen tutkijoille ja suunnitelmia tekeville opiskelijoille tarjottaisiin kehittävän työntutkimuksen näkökulmasta roolia muutosprosessiin osallistuvina tutkijoina, jotka tukevat tätä prosessia tuottamalla toiminnan jäsentämistä ja itseymmärrystä edesauttavia käsitteellisiä välineitä ja tutkimustietoa sekä ohjaamalla ryhmätyöskentelyn etenemistä.

Toimintajärjestelmän kehityssyklin tultua vaiheeseen, jossa uusi toimintatapa alkaa

vakiintua, tutkijat jättävät toimintajärjestelmän “omilleen”. Tavoitteena on, että kehityssyklin oppimisvaiheiden myötä toimintajärjestelmän sisällä olisi muodostunut uusia kykyjä käsitellä ja ylittää toiminnan ristiriitoja. Tutkijan mukaantuloa ei siten tästedes tarvittaisi, vaan toimintajärjestelmä osaisi hallitusti viedä omin voimin läpi seuraavat kulttuuriset murroksensa. Asu kylässä! –hankkeeseen sovellettuna tämä vastaavasti tarkoittaisi, että hankkeen loputtua kyläläiset kykenisivät omaehtoisesti suunnittelemaan ympäristöään tai hallitsemaan sen suunnittelua ja/tai kehittämään elinkeinotoimintaansa. Asu kylässä! –hankeväen asukas*keskeinen* kylien suunnittelu olisi näin täytännyt tehtävänsä edellytysten luontina asukas*lähtöiselle* kylien suunnittelulle.

Ekspansiivinen kehityssykli on oikeammin kehitysspiraali, jossa syklin päätyminen merkitsee samalla alkua uudelle syklille. Toimintajärjestelmä ei siten koskaan saavuttaisi kehityksensä lakipistettä, vaan jatkuva kehittyminen olisi sen olemassaolon muoto ja kehityksen välttämättömyys tämän olemassaolon realiteetti.

Tämä näkemys juontuu kehittävän työntutkimuksen dialektisesta lähestymistavasta, jonka mukaan kaikki ihmisen toiminta on olemukseltaan sisäisesti ristiriitaista. Toimintajärjestelmät eivät siten voisi ratkaista ristiriitojaan lakkauttamatta itseään. Ristiriitaisen olemassaolon jatkaminen puolestaan edellyttäisi jatkuvaa oppimista ja kehittymistä, jotteivät ristiriidat pääsisi kärjistymään lamaannuttaviksi umpikujatilanteiksi. Oppimisessa vakavasti ristiriitaisesta toiminnasta siirryttäisiin uudenlaiseen, lievästi ristiriitaiseen toimintaan, mikä puolestaan ajan kuluessa ja toimintaympäristön muuttuessa itse tulisi vakavasti ristiriitaiseksi, mikä loisi tarpeen edelleen uudelle oppimiselle jne.

Marxia seuraten toiminnan ristiriitaisuus ymmärretään kehittävässä työntutkimuksessa dialektisena perusristiriitana toiminnan tuotoksen käyttöarvon ja vaihtoarvon välillä. Tämä käyttöarvon ja vaihtoarvon ristiriita kytketään kuitenkin laajempaan Jürgen Habermasilta (1987) omaksuttuun käsitykseen modernin markkinatalousyhteiskunnan dialektisesta ristiriidasta elämismailman ja systeemin välillä. Tällöin käyttöarvot liitetään toimintajärjestelmän kulttuuriseen uusiutumiseen uusine välineineen, motiiveineen, tuotoksineen, työnjakoineen, sääntöineen ja yhteistoiminnan sosiaalisine edellytyksineen. Vaihtoarvot puolestaan liitetään toimijoiden intresseihin näiden tekijöiden suhteen, kun niitä tarkastellaan rahan ja vallan näkökulmista: miten uuteen toimintamuotoon liittyvät taloudelliset kustannukset ja hyödyt jakautuvat ja miten toiminnan sosiaaliset ja organisatoriset muutokset vaikuttavat vallan uudelleenjakautumiseen toimijoiden kesken.

1. vaihe: Tarvetila

Ekspansiivisen syklin ensimmäinen vaihe on *tarvetila*, jolloin toiminnan ristiriitaisuudet alkavat häiritä työn sujumista ja toimijoiden keskuudessa alkaa ilmetä epämääräistä tyytymättömyyttä vallitseviin olosuhteisiin sekä halua muutokseen. Tätä Engeström kutsuu *1. asteen ristiriidaksi*. Huomio kohdistuu tällöin yksittäisistä tehtävistä suoriutumisen ongelmiin ja tulkintoihin näiden ongelmien aiheuttajista, jotka ilmeisimpinä ovat tarjolla. Työorganisaatioissa ongelmat tyypillisesti henkilöityvät, jolloin syntyy vastakkainasetteluja henkilöiden ja ryhmien välille. Ongelman aiheuttajaksi löydetään epäpätevä tai itsevaltainen pomo, joka ei tunne "kentän" tarpeita tai piittaa niistä, tai jatkuvasti sairas-televa ja saamaton työntekijä, joka tuotan-

tokehtun heikoimpana lenkinä saa aikaan toimitusten viivästymisiä, ruuhkatilanteita ja sekasortoisuutta asioiden hoidossa. Myös kyläyhdistyksissä voi syntyä tämälantapaisia ristiriitatilanteita, kun niissä kollektiivisesti työstetään tavoitteisia hankkeita.

Juuri yhteiset hankkeet ja toisaalta kyläläisiä yhteisesti koskettavat uhat (esim. koulun lakkautusuhka, ikääntyvän väestön arjen ongelmat ja palveluiden riittämättömyys, suojelukiistat, kylän asumisviihtyisyyttä uhkaava hanke) tekevät mahdolliseksi kylän tarkastelemisen toimintajärjestelmänä. Huoli oman elinympäristön tulevaisuudesta yhdistää samalla alueella asuvia ihmisiä, vaikka näillä ei muutoin välttämättä olisikaan yhteisiä arvoja ja elintapoja (Healey 1997). Myös meidän aikamme kylät ovat sosioekonomisilta ja kulttuurisilta rakenteiltaan heterogeenisiä. Huoli kylässä asumisen edellytyksistä voi kuitenkin yhdistää kylän asukkaita niin, että näistä aktiivisimmat ryhtyvät tavoitteiseen toimintaan kylän tulevaisuuden turvaamiseksi ja elinympäristön parantamiseksi, jolloin syntyy toimintajärjestelmä. Näin ajatellen sosiaalinen elämä kylällä ei sellaisenaan muodostaisi toimintajärjestelmää vaan lähinnä perustan, jonka piiristä tarvittaessa voi organisoidua toimintajärjestelmä, joka uhan poistuttua tai yhteisen hankkeen toteuduttua jälleen hajaantuu perustakseen. Kalle Reinikaisen tämän julkaisun artikkelissaan tarkastelema sosiaalisen pääoman käsite voidaan ymmärtää tällaisena potentiaalisuutena ryhtyä tavoitteiseen yhteistoimintaan tarvittaessa. Sosiaalinen pääoma on ihmisjoukon kykyä organisoidua toimintajärjestelmäksi.

Kylän osalta ekspansiivinen sykli käynnistyykin tällaisella yhteisesti koskettavan konkreettisen uhan tai ongelman tunnistamisella. Toimintaa alkuun sysääväksi motiiviksi on omaehtoisen (asukaslähtöisen) maankäytön

suunnittelun tai elinkeinojen kehittämistyön oppiminen sinänsä liian yleinen ja abstrakti. Konkreettisen ongelman työstämisenä alkanut prosessi voi kuitenkin johtaa, paitsi ongelman konkreettiseen ratkaisemiseen, myös kulttuuriseen muutokseen, jonka tuloksena kylässä omaksutaan yhteistoiminnallisia omaehtoisen suunnittelun ja kehittämistyön taitoja. Siten konkreettisista kyläympäristön muutostarpeista käynnistynyt asukaskeskeinen suunnitteluprosessi voi ympäristösuunnitelmien ohella saattaa alkuun myös asukaslähtöistä suunnittelukulttuuria kylällä. Kulttuurinen muutos kylällä olisi siten ikään kuin konkreettiseen suunnitteluongelmaan tarttumisen myötä käynnistyneen prosessin “sivutuote”, joka kuitenkin on kylän pääomana paljon merkittävämpi ja kauaskantoisempi kuin yksittäiseen suunnitteluongelmaan saatu ratkaisu.

Tarvetilassa kylää koskevia uhkia tunnistetaan ja tehdään ensimmäisiä oletuksia keinoista niiden poistamiseksi. Ongelmaksi tunnistetaan esimerkiksi kyläkoulun lopettamisaike lähitulevaisuudessa kylän lapsiluvun pienenytessä alle kunnan asettaman minimikriteerin. Ratkaisuksi ehdotetaan maatilojen lohkomista omakotitonteiksi hyviltä rakennuspaikoilta sekä näiden tonttien tehokasta markkinointia, jotta kylälle saataisiin uusia asukkaiksi nuoria lapsiperheitä. Toisena ongelmana saatettaisiin tunnistaa kuntahallinnon penseys kylästä tulleille aloitteille, joka voisi henkilöityä esimerkiksi kunnan kaavoittajaan.

Tarvetilan tiedonhankinnan menetelmiksi soveltuvat tässä julkaisussa esitellyt kyselyt, haastattelut, kyläkävely, alkuvaiheen suunnittelupajatyöskentely ja tulevaisuusverstaan ongelmapaihe. Kaksi jälkimmäistä ovat menetelmiä, jotka on tarkoitettu koko suunnitteluprosessin läpivientiin ja jotka siten kehittävän työntutkimuksen tavoin sisäl-

tävät käsityksiä suunnitteluprosessin vaiheista. Kehittävän työntutkimuksen näkökulmasta suunnittelupaja- ja tulevaisuusverstaamalleja voidaan kuitenkin kritisoida siitä, että niissä liian nopeasti siirrytään ongelmien kartoituksesta ideointivaiheeseen syventymättä riittävästi ongelmien olemukseen ja taustatekijöihin. Kehittävän työntutkimuksen ekspansiivinen sykli eteneekin tarvetilasta *kaksoissidokseen*, ennen ideointivaiheeseen siirtymistä.

2. vaihe: Kaksoissidos

Kaksoissidoksen käsite on omaksuttu Batesonilta (1987). Sillä tarkoitetaan toimintajärjestelmän toistuvia mahdottomia tehtäviä ja siten toimintakyvyn kriisiytymistä. Engeström kutsuu sitä *2. asteen ristiriidaksi*. Kylän kohdalla kaksoissidokset voisivat liittyä esimerkiksi kyläyhdistyksen tai muun kylän yhteisiä asioita hoitavan elimen sisäisiin ristiriitoihin tai epäluottamukseen kyläläisten keskuudessa, jolloin tämän elimen käynnistämät yhteiset hankkeet ja toimet epäonnistuvat kerta toisensa jälkeen eri tavoin. Vastaavasti kaksoissidokseen voi johtaa toistuva epäonnistuminen yrityksissä kääntää kylän jatkuvan hiljenemiskehityksen suuntaa erilaisin hankkein, uusien aktiviteettien ja markkinoinnein. Kaksoissidos on esimerkiksi turhautunut toteamus: “Miksi aloitettamme ei koskaan oteta vakavasti kunnassa?”

Siirtyminen tarvetilasta jonkin ilmeisen ongelman tunnistamisen jälkeen suoraan ideointiin voi johtaa vain mahdottoman tehtävän toistamiseen jälleen kerran. Saataan esimerkiksi ideoida uusi hanke ongelman ratkaisuksi ja jälleen kerran toimintakyvyn kyläyhdistys sen toimeenpanijaksi; tai kehitellään jälleen uusi hanke pitäen yllä epärealistista toivetta kääntää hiljenemiske-

hityksen suuntaa kylän omin toimin; tai lähestytään kuntaa jälleen uudella aloitteella, joka on kunnan strategian ja resurssikehityksen vastainen.

Kaksoissidos-vaiheessa tarvitaan yhteistä analyysiä selvittämään, onko ensi vaiheessa ratkaistavaksi annetun ajankohtaisen ongelman taustalla kenties jokin toistuva ristiriitainen toimintatapa, jonka käsittely on jollain tavoin estynyt kyläläisten keskuudessa. Analyysi voi paljastaa, että annettu ongelma onkin vain yhteinen tapa kääntää huomio toisaalle varsinaisesta ongelmasta, joka liittyy kylän koko toimintakulttuuriin. Uuden hankkeen parissa puuhastelu suojaa toimijoita kipeiden ”Miksi?” –kysymysten esittämiseltä: ”Miksi kyläyhdistyksemme käynnistämät hankkeet epäonnistuvat?”; ”Miksi emme kykene elvyttämään hiljenevää kyläämme?”; ”Miksi kunnassa ei kuunnella meitä?”

Chris Argyris (1993) kutsuu tällaisia toimintatapoja ’puolustelurutiineiksi’ (*defensive routines*). Työorganisaatioissa ne ovat hyvin tyypillisiä. Kehitytään yhteisesti suorastaan taitaviksi välttelemään toistuvien epäonnistumisten huomioimista, ja vieläpä peittelemään tätä välttelyä, jotta työyhteisössä säilyisi sopu ja epäonnistumisiin liittyviä häpeän ja uhatuksi tulemisen tunteita ei tarvitsisi kohdata.

Kaksoissidos on ehdottomasti vaativin ekspansiivisen syklin vaihe. Erityisen paljon vaaditaan kehittämisprosessin vetäjältä, jotta saataisiin luoduksi turvallinen ilmapiiri valitsevien toimintatapojen kriittiselle tarkastelulle yhdessä. Kehittävässä työntutkimuksessa on kehitetty etäännyttämistekniikoita, joilla työyhteisön jäsenet saatetaan ikään kuin peilin eteen tarkastelemaan omaa toimintaansa ”ulkoa”. Tämä tehdään mm. videokuvaamalla työntöön tyypillisiä arkitilanteita ja haastatteleamalla työntekijöitä (ja mah-

dollisesti asiakkaita) niihin liittyen – mitä aineistoa sitten käsitellään yhteisessä kokouksessa. Myös kehittämisprosessin ensimmäisiä tarvetilavaiheen kokouksia videokuvataan, ja näitä videofilmejä katsellaan ja analysoidaan myöhemmissä kokouksissa. Tämä on yksi etnografisen havainnoinnin muoto, jonka kautta päästään tarkastelemaan myös ei-verbaalista kommunikointia ja sen suhdetta verbaaliseen kommunikointiin. Kaksoissidosvaiheessa tuodaan esille yhteiseen tarkasteluun mahdolliset ristiriitailanteet näiden kommunikointimuotojen välillä, esimerkiksi vakuuttamaan pyrkivä puhe samalla, kun puhuja elehtii hermostuneesti; vaivautuneet hiljaisuuden hetket, kun keskustelu siirtyy tietylle alueelle; kesken jääneet lauseet ja toisten dominoiva esiintyminen.

Metodien monipuolinen käyttö tarvetilavaiheessa on itse asiassa eduksi kaksoissidos-vaiheessa tehtävälle toimintakulttuurin peiteltyjen ristiriitojen kriittiselle tarkastelulle. Mikäli kyselyt, haastattelut, kyläkävelyjen arvioinnit, kyläkokouksissa julkituodut mielipiteet sekä kokousten ja muun kylätoiminnan etnografinen havainnointi tuottavat ristiriitaista aineistoa – nimenomaan niin, että ristiriitoja ei ole vain toimijoiden välillä, vaan niin, että toimijat itse toimivat ristiriitaisesti – on saatu viitteitä kylän toimintakulttuurin peiteltyistä ristiriidoista. Kaksoissidosvaiheessa tämä ristiriitainen aineisto tulisi nostaa yhteiseen tarkasteluun varoen asetelmia, joissa huomio keskittyy yksittäisten henkilöiden arvosteluun. Tutkijalta edellytetäänkin, paitsi sosiaalista tarkkavainuutta, myös taitoa johdatella keskustelu yksittäisten henkilöiden toimien tarkastelusta koko toimintajärjestelmän sosiaaliseen käytäntöön. Mikäli tarkastellut ristiriidat todella viittaavat kylän toimintakulttuurin kaksoissidokseen, on päästävä ilmeisten ”syntipukkien” ja vas-

takkainasetteluiden taakse tarkastelemaan yhteistoiminnan rakenteellisia ongelmia ja niitä peruskäsitteitä, joiden varaan nykyinen toiminta on historiallisesti rakentunut tavoitteenasetteluineen, asenteineen, menettelytapoineen ja roolikäsityksineen.

Pienryhmissä tehtävän historiallisen tarkastelun tarkoituksena on löytää toimintajärjestelmän tavoitteisen toiminnan 'alkusolu', teoreettinen perusidea, joka edelleen ohjaa toimintaa, mutta joka saattaa olla yhteensopimaton muuttuneiden olosuhteiden kanssa ja siten toistuvien ristiriitojen alkulähde. Esimerkiksi Merikosken kuntoutus- ja tutkimuskeskuksen tutkijat ovat kehittävä työntutkimuksen metodein vetäneet erään raahelaisen vanhainkodin kehittämisprojektia, jonka kaksoissidosvaiheessa vanhainkodin työntekijät etsivät pienryhmätyönä tutkijoiden ohjauksella ja avustuksella historiallista alkusolua resurssien riittämättömyyden ja työuupumuksen ongelmiansa. Tarkastelemalla vanhainkoti-instituution historiallista kehitystä vaivastalo- ja kunnalliskotivaiheiden kautta nykyisenlaiseksi laitokseksi tutkijat ja vanhainkodin henkilökunta yhdessä selvittivät, miten esimerkiksi vanhainkodin asukas hoitotyön kohteena on historiallisesti rakentunut ja mikä osuus tällä kohde-ajattelulla on hoitotoiminnan nykyisiin ongelmiin. (Mäkitalo 1997.)

Edellä mainittujen hypoteettisten kylätoiminnan vaikeuksien osalta tällainen historiallinen analyysi voisi tarkoittaa esimerkiksi sitä, että kerrataan kyläyhdistyksen perustamisvaiheet ja sitä ohjanneet toimintamallit. Syntyikö yhdistys jonkin aiemmin toimineen seuran tai toimijoiden piirin perustalle leimautuen tämän jatkeeksi niin, että osa kyläläisistä ei ole myöhemminkään kokenut yhdistystä omakseen? Oliko muualta omak-

suttu kyläyhdistyksen toimintamalli paikalliseen toimintakulttuuriin huonosti istuva? Vastaavasti voidaan analysoida kylän ja kunnan välisen epäluottamuksen alkujuuria. Onko taustalla esimerkiksi jokin kunnan kauan sitten toteuttama ympäristöhanke, joka on aiheuttanut pahaa verta kylällä ja vaikuttaa edelleen kyläläisten ja kunnan viranomaisten välisiin suhteisiin, vaikka alkuperäisen riidan varsinaiset osapuolet olisivatkin jo väistyneet? Kantautuuko epäluottamus ajoilta, jolloin kylä hallinnollisesti lakkautettiin itsenäisenä kirkonkylänä tai toisen kunnan osana ja liitettiin nykyisen kuntansa osaksi? Onko taustalla kyläläisten ja kunnan viranhaltijoiden riittämätön kommunikaatio, minkä vuoksi osapuolet eivät ole päässeet selvyteen toistensa perusteista kannanotoilleen ja väärinkäsitykset ovat kumuloituneet? Mitkä puolestaan ovat kylän pitkään jatkuneen hiljenemiskehityksen alkujuurit ja miten yhteiskunnalliset ja elinkeinoelämän yleiset rakennemuutokset ovat vaikuttaneet tähän? Mitä kylällä on aiemmin tehty kylän elinvoimaisuuden ylläpitämiseksi ja mitkä ovat olleet näiden toimien reaaliset vaikutukset?

Kaksoissidos-vaihe tähtää kaksoissidoksen kokemukseen: yhteiseen tietoisuuteen toimintajärjestelmän tavasta toistaa sisäisiä ristiriitojaan. Vain tämän tietoisuuden kautta toimintajärjestelmä voi murtautua ulos noidankehästä. Käsillä oleva suunnittelu-tehtävä tai kehittämishanke tulee tällöin toimintakulttuurin tervehtyttämisen välineeksi eikä kaksossidosta syventävän suojautumisrutiinin välineeksi.

Tämä ekspansiivisen syklin vaihe on kuitenkin paitsi vaativin myös työläin. Sen toteuttamisen ei tulisi olla itsetarkoituksellista, varsinkaan vapaaehtoiseen osallistumiseen perustuvassa asukaskeskeisessä suunnittelussa. Tutkijan on syytä pohtia, onko kylätoi-

minnan peiteltyjen ristiriitojen analysoinnista odotettavissa todella merkittävää hyötyä kylätoiminnan kehittämiseksi vai ovatko ristiriidat vain tutkimuksellisesti kiinnostavia. Kaksoissidosvaihe voidaan nähdäkseni käydä läpi nopeastikin kevyin toimenpitein, jos tarvetilassa ilmaistujen suunnittelu- ja kehittämisiongelmiin taustalta ei paljastu sellaisia ristiriitoja, joista muodostuisi vastavoimia ongelman ratkaisemiselle ja ratkaisun toteuttamiselle.

3. vaihe: Uuden toimintamallin muodostaminen

Syklin seuraavana vaiheena on *toiminnan uuden kohteen, motiivin ja toimintamallin muodostaminen*, mihin sisältyy uusien ratkaisujen ideointi kaksoissidokseen ajautuneesta toimintamallista irtipääsemiseksi. Jo kaksoissidos-vaiheeseen sisältyvä etäännyttävä analyysi voi tuottaa tähän tarvittavia ajatuksellisia välineitä. Esimerkiksi analyysin tuottama havahtuminen kylän väkiluvun pienenemisen mahdolliseen vääjäämättömyyteen voi vapauttaa kyläläiset kohdistamaan energiansa toimiin, jolla kylän asumisviihtyisyyttä pidettäisiin yllä tästä kehityksestä huolimatta tai jopa eräitä sen piirteitä hyödyntäen (vrt. Rajaniemi 1997). Tähän liittyen toiminnan kohteen ja motiivin muutos suuntaisi aktiivisuuden pois hävitettyyn tuomitusta kyläkoulun ylläpitotaistelusta pohdintoihin vaihtoehtoisista ratkaisuista ja uusista ideoista, joilla kylän lasten koulutus voitaisiin parhaalla tavalla jatkossa järjestää, unohtamatta kyläkoulun uuden käyttötarkoituksen ideointia.

Ensimmäinen idea, *'ponnahduslauta'*, joka avaa uusia horisontteja toiminnalle, voi olla maankäyttö- tai yritysidea mutta myös idea uudesta tavasta organisoida kylätoiminta.

Tämä uusi toimintamalli voi syntyä maankäyttö- ja yritysideoinnin sivutuotteenakin. Ideointi suunnittelupajan tai tulevaisuusverssaan mielikuvitusvaiheen tavoitin monialaisissa (eri sukupuolia, ikäryhmiä, toimialoja, paljasjalkaisia ja kylälle muuttaneita jne.) ryhmässä sekä edellisessä vaiheessa saatu kyky kriittiseen ryhmätyöskentelyyn voivat avata tien uudelleen toimintakulttuurille, jossa myös vanhat vastakkainasettelut kylän eri ryhmittymien, omatoimisuuden ja asiantuntijatyön sekä kylän ja kunnan välillä murretaan.

4. vaihe: Uuden toimintamallin soveltaminen ja yleistäminen

Seuraavassa vaiheessa *uutta toimintamallia sovelletaan toimintajärjestelmän uusille osa-alueille*. Uutta ideaa työstetään toimintasuunnitelmaksi. Tätä syklin vaihetta luonnehtii kriittisen arvioinnin ja jatkoideoinnin vuorottelu. Samalla, kun idean yksityiskohtaisempi ja käytäntöön soveltava suunnittelu johtaa vaikeuksiin, jotka antavat aiheen kriittisyydelle, ne rohkaisevat myös uuteen ideointiin ongelmien voittamiseksi. Pienessä piirissä syntynyttä maankäytön, elinkeinotoiminnan tai kylätoiminnan organisoinnin uutta ideaa levitetään näin myös yhteisön sisällä uusien ihmisten omaksuttavaksi. Tässä yleistämisen vaiheessa ilmenee myös *3. asteen ristiriitoja* tarjotun uuden ja vanhan toimintamallin välillä. Aina on niitä, jotka eivät missään vaiheessa sisäistä uutta toimintamallia vaan korkeintaan mukauttavat toimintaansa siihen ikään kuin ulkoisena häiriönä muuttamatta totunnaisia ajattelutapojaan. Mikäli uusi idea jatkokehittelyineen johtaa merkittäviin kylätoiminnan tapojen muutoksiin horjuttaen kyläläisten vallitsevia valta- ja/tai taloudellisia suhteita, kohtaa se myös vastarintaa – erityisesti niiden taholta, joilla val-

ta- tai taloudellisen aseman näkökulmasta on eniten hävittävää.

On tietenkin mahdollista, että uuden toimintamallin puolustajat häviävät valtakamppailun, jolloin prosessi “taantuu” palautuen aina ensimmäiseen tarvetilan vaiheeseen. Toisaalta uusi idea voidaan hylätä soveltamisyritysten jälkeen puhtaasti toimimattomuusperustein ja palataan takaisin ideointivaiheeseen. Ekspansiivinen sykli ei siten ole yksisuuntaisesti vaiheelta seuraavalle etenevä, vaan liikkeen suunta voi myös kääntyä. Vaiheet myös limittyvät keskenään, mitä ilmentää ristiriita samanaikaisesti esiintyvien uuden ja vanhan toimintamallin välillä.

Kun hanke- tai maankäyttöideoiden kehityskelpoisuutta arvioidaan, voidaan tässä soveltaa myös ympäristövaikutusten arviointiin kehitettyjä menetelmiä. Kylien kehittämishankkeiden ja suunnitelmien moninaisia arvonäkökohtia sisältävään arviointiin soveltuvat nk. erittelevät menetelmät (ks. Leskinen 1994; Väättäinen 1995). Erittelevät menetelmät tähtäävät nimensä mukaisesti hankkeen tai suunnitelman eri arvottamiskriteerien ja niihin soveltuvien arviointitapojen erittelyyn. Tällä tavoin jäsenetään suunnittelukeskustelua, etsitään ratkaisuille relevantteja perusteluita ja vältetään laadullisesti erilaisten kriteerien yhteismitallistamista (esimerkiksi taloudellisina hyötyinä ja kustannuksina). Erittelevä vertailu voidaan toteuttaa suunnittelupajatyypillisesti ryhmätyönä niin, että ryhmien koostumuksessa pyritään homogeenisyyteen, päinvastoin kuin ideointityössä. Laadittuja ideoita ja luonnoksia arvioidaan “asiantuntijaryhmissä”, joiden jäseniä yhdistää kiinnostus tarkastella töitä jostakin tietystä arviointikriteeristä käsin (esim. vaikutukset elinkeinoihin, kylämaiseen, palvelujen saavutettavuuteen, paikallisidentiteettiin, toteuttamiskustannukset).

5. vaihe: Uuden toimintatavan vakiinnuttaminen

Ekspansiivisen syklin viidennessä ja viimeisessä vaiheessa *uusi toimintatapa vakiinnutetaan*. Uudet käytännöt sosiaalisen kanssakäymisen muotoineen, käsitteineen ja työvälineineen vahvistuvat muuttuen asteittain totumuksiksi. Uusi toimintatapa pyrkii myös laajentumaan vaikuttaen toimintajärjestelmän naapuritoimintoihin. Tämä vaihe vastaa suurin piirtein tulevaisuusverstan mallin ’todellistamisvaihetta’.

Rinnakkaiset toimintajärjestelmät mukautuvat toinen toisiinsa vaikuttamatta toisiinsa suoraan. Yhden toimintajärjestelmän muuttunut toimintatapa aiheuttaa muutospainetta toisiin. Näihin muutospaineesiin reagointi tapahtuu kuitenkin kunkin toimintajärjestelmän oman sisäisen rakenteen muutoksen ja oman dynamiikan ehdoilla. (Tässä Engeström tulee lähelle Niklas Luhmannin (1990) teoriaa yhteiskunnan itsereflektiivisistä toimintajärjestelmistä.) Ympäröivien toimintajärjestelmien reagointi yhden toimintajärjestelmän muutokseen tapahtuu kuitenkin aina viiveellä aiheuttaen kitkaa niiden välillä. Tätä kitkaa kutsutaan kehittävässä työntutkimuksessa *4. asteen ristiriidaksi*.

Tällaisia ristiriitoja kohdataan, kun uutta toimintatapaa – asukaslähtöistä suunnittelua ja sen oppimisprosessissa syntynyttä maankäytön suunnitelmaa, kyläympäristön parannussuunnitelmaa tai yritys/kumppanuuskonseptia – lähdetään toteuttamaan jonkin muun toimintajärjestelmän kautta: päätetään esimerkiksi hakea rahoitusta EU:n aluekehitysohjelmien kautta tai tehdään kaavoitusaloite kunnalle uusien rakennuspaikkojen osoittamisen ja yhdyskuntatekniikan rakentamisen toivossa. EU:n aluekehityspolitiikkaa ja kunnallista kaavoitustoimintaa voi-

daan tarkastella eräinä omaehtoista kylätoimintaa ympäröivinä toimintajärjestelminä.

Hiljattain on ilmestynyt tutkimuksia (Salmi 2003; Rantama 2002), joissa on tehty selkoa ongelmista, joita on syntynyt, kun paikallista kehittämistyötä on toteutettu paikallista omaehtoisuutta tavoittelevien EU:n ohjelmapolitiikkojen kautta. Raskas byrokratia sääntöineen, ohjeineen ja kontrollijärjestelmineen on tehnyt ohjelmien toteuttamisen paikallisina hankkeina työlääksi ja kankeaksi. Esimerkiksi LEADER-ohjelman kautta toteutetut pienetkin hankkeet ovat joutuneet käymään läpi saman byrokratian kuin isot. Ohjelmien kiireinen lanseeraustapa, paikallisten toimijoiden koulutuksen puute ja rahoituksen epävarmuus ovat haitanneet hankevalmistelutyötä. Toimintaa on osaltaan mutkistanut toimintajärjestelmien törmäys, joka syntyi, kun aluekehittämisen tavoitteita integroiva EU:n yhdentävä maa-seutupolitiikka istutettiin suoraan Suomen sektoroituneeseen hallintojärjestelmään (ks. myös Malinen 1998). Kylä-, yhdistys- ja talokotoiminnan vanhoina paikallisina toimintatapoina on todettu yhtäältä tukevan, toisaalta haittaavan uuteen ohjelmajohjaiseen kehittämistoimintaan siirtymistä, kun taas kuntaorganisaation perinteisten toimintatapojen on todettu hidastaneen muutosprosessia.

Vastaavankaltaisia törmäyksiä toimintajärjestelmien välillä voi tapahtua, kun kylän asukaslähtöinen maankäytön suunnittelu kohtaa kuntaorganisaation kaavoitustoimen. Mahdollisia kitkakohtia ovat esimerkiksi rajankäynnit kuntavetoisen kaavoitusmenet-

telyn käyttöönoton suhteen, kun kylässä ryhdytään yhteistuumin laatimaan maankäytön suunnitelmaa rakennuspaikkavarauksineen ja kylämaiseman eheytystoimenpiteineen ilman selkeää taajamamuodostusta. Kitkaa varmasti syntyy, jos kunta käynnistää kyläläisten suunnitteleman alueen kaavoituksen ja jo luotu asukasvetoinen suunnittelutapa näin mukautetaan kaavoitusprosessin totunaisiin vuorovaikutusmenettelyihin. Näihin menettelyihin on yleensä sisältyä kaavaluonnoksen ja –ehdotuksen näytteille asettamiset n. kuukauden ajaksi, mahdollisuus mielipiteiden ja muistutusten esittämiseen tänä aikana, kenties lausuntopyyntö kyläyhdistykseltä tai vastaavalta sekä yksi yleisötilaisuus, jossa kaavaluonnoksia esitellään. Ei muuta.

Kyliä “heinänjuuritason” toiminnan merkitys korostuu muodollisesti sekä EU:n paikallista omaehtoisuutta korostavan maa-seutupolitiikan kautta että uuden maankäyttö- ja rakennuslain kautta, jossa tavoitteena on “turvata jokaisen osallistumismahdollisuus asioiden valmisteluun, suunnittelun laatu ja vuorovaikutteisuus, asiantuntemuksen monipuolisuus sekä avoin tiedottaminen käsiteltävinä olevissa asioissa” (MRL 1 §). Kuitenkin käytännön toimien tasolla sekä EU-hankkeita että kunnallista kaavoitusta kontrolloidaan tiukasti “ylhäältä käsin”. Molempien osalta toimintatapoja tulisi kehittää aidosti vuorovaikutteisemmiksi, mikäli kylätoiminnan ekspanstiivinen oppimisykli todella saavuttaisi viimeisen vaiheensa – asukaslähtöisen suunnittelun vakiintuneena toimintatapana.

Kirjallisuus

- Argyris, C. (1993, alkup. 1992). *On organizational learning*. Blackwell, Cambridge, Massachusetts.
- Bateson, G. (1987, alkup. 1972). *Steps to an ecology of mind*. Jason Aronson, Northvale, New Jersey.
- Dewey, J. (1960, alkup. 1933). *How we think. A restatement of the relation of reflective thinking to the educative process*. D.C. Heath and Company, Lexington, Massachusetts.
- Engeström, Y. (1987). *Learning by expanding*. Orienta-konsultit, Helsinki.
- Engeström, Y. (1995). *Kehittävä työntutkimus. Perusteita, tuloksia ja haasteita*. Hallinnon kehittämiskeskus, Helsinki.
- Habermas, J. (1987). *The theory of communicative action. Volume 2 - Lifeworld and system*. Polity Press, Cambridge, U.K.
- Healey, P. (1997). *Collaborative planning. Shaping places in fragmented societies*. MacMillan, Planning, Environment, Cities Series, Houndmills, England.
- Heikkinen, H. L. T. & J. Jyrkämä (1999). Mitä on toimintatutkimus? Teoksessa: Heikkinen H. L. T., R. Huttunen & P. Moilanen (toim.). *Siinä tutkijassa tekijä. Toimintatutkimuksen perusteita ja näköaloja*. Atena kustannus, Juva, s. 25-62.
- Leontjev, A. N. (1977). *Toiminta, tietoisuus, persoonallisuus*. Suom. P. Hakkarainen. Kansankulttuuri, Helsinki.
- Leskinen, A. (1994). *Environmental planning as learning: The principles of negotiation, the disaggregative decision-making method and parallel organization in developing the road administration*. University of Helsinki, Department of Economics and Management, Publication 5, Land-use Economics, Helsinki.
- Luhmann, N. (1990). *Political theory in the welfare state*. Trans. by John Bednarz, Jr. de Gruyter, Berlin.
- Maankäyttö- ja rakennuslaki 132/1999*.
- Malinen, P. (1998). Yhdentävä maaseutupolitiikka ja paikallinen omaehtoisuus. *Maaseudun uusi aika* 6 (2), s. 22-27.
- Marx, K. (1974, alkup. 1867). *Pääoma. Kansantaloustieteen arvostelua. 1 osa - Pääoman tuotantoprosessi*. Suom. O.V. Louhivuori. Kustannusliike Edistys, Moskova.
- Mead, G. H. (1962, alkup. 1934). *Mind, self, and society*. Toim. Charles W. Morris. The University of Chicago Press, Chicago.
- Mäkitalo, J. (1997). How to study work-related well-being? Yhteispohjoismais-balttilaisessa toiminnan teorian konferenssissa Helsingin yliopistossa 7. 2. 1997 jaettu paperi.
- Mäntysalo, R. (2000). Land-use planning as inter-organizational learning. *Acta Universitatis Ouluensis Technica*, C 155, Oulu (<http://herkules oulu.fi/isbn9514258444/>).
- Rajaniemi, J. (1997). "Oi viivy, olet kaunis niin!" *Eli taantuvan yhdyskunnan suunnittelu*. Oulun yliopisto, arkkitehtuurin osasto, diplomityö (julkaisematon).
- Rantama, E. (2002). Uudet instituutiot omaehtoisen kehittämisen tukena. *Acta Universitatis Tampereensis* 879, Tampere University Press, Tampere.
- Salmi, A. (2003). *Ylhäältä annettu todellisuus - Leaderin ja ohjelmallisen aluekehityspolitiikan jäljillä*. Vaasan yliopisto, Acta Wasaensia no 118, Aluetiede 8, Vaasa.
- Salmikangas, A.-K. (1996). Kehittävä työntutkimus yhteissuunnittelun kehittäjänä. Teoreettinen katsaus. Valtakunnallisessa kuntatutkimuksen tutkijaseminaarissa Tampereen yliopistossa 12. 1. 1996 jaettu paperi.
- Väätäinen, E. (1995). YVA - kohti ympäristötietoista kaavoituskäytäntöä? *Ympäristöministeriö, Alueidenkäytön osasto, tutkimusraportti 4:1995*, Valtion painatuskeskus, Helsinki.

Päätössanat

Niina Epäily, Jouni Kuumamaa, Nina Kuikka & Pirjo Onkalo

Kylien kehittäminen asukaskeskeisesti maankäytön ja elinkeinojen näkökulmasta on haastava tehtävä. Asukaskeskeisen suunnittelun apuna voidaan käyttää erilaisia osallistavia menetelmiä, joiden avulla asukkaat pääsevät mukaan oman kylänsä kehittämisprosessiin. Asu kylässä! -hankkeessa kokeillaan ja sovelletaan erilaisia menetelmiä, joiden tarkoituksena on kehittää kylää yhdessä asukkaiden kanssa erityisesti maankäytön ja elinkeinojen kannalta. Taustalla on vuonna 2000 voimaan tullut maankäyttö- ja rakennuslaki, joka mahdollistaa lain voimalla alueen asukkaille ja elinkeinonharjoittajille mahdollisuuden vaikuttaa alueidensa suunnitteluun. Laki asettaa haasteita erityisesti kuntien kaavoitukselle.

Asu kylässä! -hankkeen oleellisia näkökulmia ovat ympäristö, maankäyttö ja osallisuus, jotka nivoutuvat yhteen asukaskeskeisessä kylien kehittämisprosessissa. Asu kylässä! -hankkeessa ympäristöllä ei tarkoiteta pelkästään luonnonympäristöä, rakennettua ympäristöä tai fyysisiä paikkoja. Sen sijaan ympäristön käsitteeseen huomioidaan kuuluviksi myös kylien sosiaaliset järjestelmät ja sellaiset toimintaympäristöt, joissa ihmiset vaikuttavat omine toimineen, tavoitteineen, mielipiteineen, arvoineen ja emotionaalisineen. Asu kylässä! -hankkeessa perustana on toteuttaa ympäristön ja maankäytön suunnittelua dynaamisena, muuttavana prosessina, joka on jatkuvassa vuorovaikutussuhteessa ihmisiin ja ympäristöön. Ympäristön ja maankäytön suunnittelun lähtökoh-

tana on ajatus siitä, että suunnitteluun liittyviä kysymyksiä ei voida ratkaista, jos ne erotetaan siitä todellisuuden verkostosta, jossa ihmiset elävät. Keskeistä onkin paikallisten ihmisten mukanaolo ympäristön suunnitteluprosessissa. Vain siten nousee syvempi ymmärrys ja käsitys asioiden välisistä suhteista sekä ihmisten omaehtoinen halu toimia ympäristössään.

Maankäytön suunnitteluun syntyy yleensä tarvetta, kun ympäristössä tapahtuva toiminta on niin laajaa ja näkyvää, että se vaikuttaa useiden ihmisten tai ihmisryhmien asumisolosuhteisiin, elinkeinoihin tai muuhun toimintaan. Suunnittelun keskeinen päämäärä on tällöin sovittaa erilaisia maankäytön muotoja niin, että toimintojen keskinäiset haitat olisivat mahdollisimman pieniä. Samalla tähdätään siihen, että elinympäristön toimivuus, kauneus ja laatu paranisivat entisestään. Parhaimmillaan suunnittelun tulisi olla asianosaisia kokoava keskustelutilanne, jossa toimintojen edut ja haitat sekä olemassa olevan ympäristön hyvät ja huonot ominaisuudet arvioidaan yhdessä. Osallistuminen suunnitteluun auttaisi samalla ymmärtämään muiden osapuolten maankäytön tarpeita ja tavoitteita sekä näkemään oman toiminnan vaikutukset yhteiseen ympäristöön ja sitä kautta toistenkin ihmisten elinpiiriin.

Osallisuus on laajasti tulkittuna yhteenkuuluvuutta ja sosiaalista vuorovaikutusta oman asuin- ja toimintaympäristön; sen asioiden, tapahtumien ja ihmisten kanssa. Osal-

lisuus voi perustua tiedon vaihtoon, päätöksentekoon tai toimintaan eli vastuunkantoon oman tai yhteisen asian puolesta. Osallisuuden erilaiset ulottuvuudet tuottavat erilaisia osallistumisen muotoja. Osallisuus voi konkretisoitua asukasaktiivisuutena ja omaehtoisena toimintana, kuten talkootyönä, yhteissuunnitteluna tai paikallisena kumppanuutena maaseutukylien kehittämiseksi. Osallisuus voi ilmetä jatkuvana toimintana, mutta toisaalta se voi kiteytyä yhdenkin asian, kuten ulkopuolisen uhan seurauksena. Nykyisen lainsäädännön mukaisesti osallisuus voidaan nähdä oikeutena ja mahdollisuutena vaikuttaa ja osallistua yhteisen ympäristön suunnitteluun. Kuitenkin osallisuuteen kuuluu eittämättä myös oikeus olla osallistumatta ilman syrjäytymisen pelkoa. Parhaimmillaan ja kestävimmillään osallisuus on yksilön itsensä määrittelemää, vapaaehtoisuuteen ja tasa-arvoon perustuvaa toimintaa – sosiaa-

lista pääomaa, jonka varaan tulevaa voidaan rakentaa.

Koska osallisuus ja asukaslähtöisyys ovat edellytyksenä kylien sosiaalisesti kestäväälle kehittämiselle, on Asu kylässä! –hankkeen tavoitteena erilaisin osallistuvan suunnittelun menetelmin luoda puitteita ja toimintamalleja uudelle suunnittelukulttuurille. Vuorovaihtuksen, luottamuksen, luovuuden ja tiedon sekä yhdessä tekemisen kautta edistetään kyläläisten itsetuntemusta ja luottamusta omien voimavarojen kautta tapahtuvaan kehittämiseen. Tällaisessa ilmapiirissä osalliset itse määrittelevät mihin, millä tavoin ja milloin he osallistuvat elinympäristönsä suunnitteluun ja kehittämiseen.

Osallistumisen edistämiseen ja asukaskeskiseen ympäristön ja maankäytön suunnitteluun tähtäävä hanke on jatkuvaa oppimista – puolin ja toisin. Se on suuri haaste ja sen tulokset näkyvät vasta pitkällä aikavälillä.

Kirjoittajat:

Niina Epäily
KL, LitM, projektitutkija

Oulun yliopisto, kasvatustieteiden
tiedekunta, sosiologian jaos

Jouni Kiimamaa
arkkitehti, projektitutkija

Oulun yliopisto, arkkitehtuurin osasto
(08) 553 4980, jouni.kiimamaa@oulu.fi

Nina Kuikka
FM, projektitutkija

Oulun yliopisto, maantieteen laitos
(08) 553 1710, nina.kuikka@oulu.fi

Toivo Muilu
FT, dosentti

Oulun yliopisto, maantieteen laitos
(08) 553 1711, toivo.muilu@oulu.fi

Raine Mäntysalo
TkT, assistentti

Oulun yliopisto, arkkitehtuurin osasto
(08) 553 4984, raine.mantysalo@oulu.fi

Sari Niemi
agrobiologi, arkkitehti, kaavoitusarkkitehti

Iisalmen kaupunki
(017) 272 3289, sari.niemi@iisalmi.fi

Pirjo Onkalo
FM, projektipäällikkö

Oulun maaseutukeskus
(08) 316 8624, pirjo.onkalo@maaseutukeskus.fi

Kalle Reinikainen
YTL, yliassistentti

Oulun yliopisto, kasvatustieteiden
tiedekunta, sosiologian jaos
(08) 553 3455, kalle.reinikainen@oulu.fi